

TELEPÜLÉS- ÉS NÉPISÉGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK
6. SZ.

A FELSŐÖRI MAGYAR NÉPSZIGET

IRTA

KOVÁCS MÁRTON

BUDAPEST,
SYLVESTER-NYOMDA R.T.

1942.

TELEPÜLÉS- ÉS NÉPISÉGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK

6. SZ.

A FELSŐŐRI MAGYAR NÉPSZIGET

ÍRTA

KOVÁCS MÁRTON

BUDAPEST,
SYLVESTER-NYOMDA R.-T.

1942.

Előszó.

A Németbirodalom legkeletibb részén, az elesatolt Nyugat-Magyarországon a felsőöri népszíziget négy község alkotja: Felsőőr (Oberwart), Alsóőr (Unterwart), Órisziget (Siget in der Wart), Vasjobbágyi (Jabing).

Dolgozatom célja megállapítani, miként keletkezett a népszíziget, hogyan alakult ki, négy községének lakossága milyen származású, mely korban került a mai helyére, melyek voltak azok a tényezők, amelyek lehetővé tették fennmaradását az idegen népek között.

Őszinte köszönettel tartozom mindazoknak, akik munkámban támogattak. Elsősorban herceg Batthyány-Strattmann László úrnak, aki körmendi levéltárában, s a Vasvár-Szombat-helyi Káptalannak, amely levéltárában kutatásomat engedélyezte, valamint Iványi Béla egyetemi tanár, Szabó István országos levéltárnok, Fekete Nagy Antal orsz. levéltárnok, Schneider Miklós vm. főlevéltárnok uraknak. Kálmán Béla gimn. tanár úrtól a dülönévgyűjtésre nyertem támpontokat és hasznos tanácsokat; Mollay Károly gimn. tanár úr a személynevek nemzetiségi beosztását, továbbá a dülöneveket volt szíves átnézni, Fáber Kovács Gyula felsőöri ref. lelkész úr a helyszínen volt segítségemre, Imre Samu tanár úr pedig a dülönevek gyűjtésében és térképezésében támogatott. Köszönettel tartozom továbbá az Országos Táj- és Népkutató Intézetnek és a Magyarságtudományi Intézetnek is támogatásáért.

A súlyos viszonyok miatt nagy sajnálatomra le kellett mondanom arról, hogy a térképvázlatokat és a népmozgalmi kartogramokat mellékeljem értekezésemhez.

I. FEJEZET.

A népsziget-kutatás.

Népszigetnek nevezzük azt a települést, amelynek népe nyelvében, származásában és műveltségében elüt a környező lakosságtól. A magyar népszigetek tehát idegen népektől körülvevett kis részei az egész, oszthatatlan magyarságnak.

A magyar népsziget-kutatásnak az a feladata, hogy a magyarságnak ezeket a legkisebb részeit is számontartsa, életüket kezdetüktől a jelenig, vagy eltűnésükig figyelemmel kísérje, megvizsgálva azokat a körülményeket, amelyek keletkezésüket, fennmaradásukat illetve eltűnésüket okozták, hogy így jövő magatartásunkra vonatkozólag tanulságokat nyerhessünk.

A népsziget-kutatás Németországban fejlődött ki. Előzményei a XIX. sz. közepére nyúlnak vissza. Az akkori német nyelvészek körében tűnt fel először a „nyelvsziget-Sprachinsel“ kifejezés, mint nyelvészeti terminus technicus, amelyet azután a „Schulverein irodalom“ népszerűsített.¹ Az a gondolat azonban, hogy a rendszeres nyelvsziget-kutatás önálló kutatási irányvá lehetne, ekkor még nem merült fel. Az első nyelvsziget-tanulmányok részletes kutatásba alig bocsátkoznak: csak számba veszik a tulajdonképeni nyelvsziget-kutatás anyagát és kijelölik az elvégzendő munka menetét.² A problémák még homályban maradnak.

A századforduló körül élénkebbé válik a kutatás, mivel folyóiratok is, főleg a földrajzi jellegűek, helyt adnak a nyelvszigetekkel foglalkozó rövidebb dolgozatoknak. Különösen a Paul Langhans, a gothai Petermann's Mitteilungen földrajzi

¹ V. ö. Kuhn, Walter: Deutsche Sprachinsel-Forschung, Lipcse, 1934. (Ostdeutsche Forschungen 2. sz.) 14, 82—86.

² Pl. 1886-ban bocsátotta közre M. Gehre „Die deutschen Sprachinseln in Oesterreich“ c. munkáját, amelyben az osztrák nyelvszigetek statisztikai adatait közli. Ennek a régebbi irodalomnak később is felhasznált termékei közül megemlíthjük: L. Schlesinger: Die deutsche Sprachinsel von Iglau. 1885., I. Loserth: Zur Geschichte des Landskroner Teils der Schönhengster Sprachinsel. 1888., A. Hauffen: Die deutsche Sprachinsel Gottschee. 1895.

folyóirat szerkesztője által alapított „Deutsche Erde“ c. folyóirat, amely 1902-ben indult meg és 1915-ben szűnt meg, nyitotta meg hasábjait a német nyelvsziget-kutatók előtt. Ennek 1902. évfolyamában Siegmund Günther (Deutsche Sprachinseln in Italien; 37—42 l.) jól tájékoztat az ekkori földrajzi szempontú, népszerű nyelvsziget-leírás felől, amelynek figyelemkeltés a célja. Leírja valamennyi olaszországi német nyelvsziget fekvését, (csak a hozzávetőleges földrajzi körülményeket adja meg), közben megjegyzéseket téve a lakosság nyelvi viszonyaira. Történelmi adatokat csak arra használ fel, hogy bizonyítsa a lakosság népvándorlaskori, mégpedig cimber eredetét. Már elfelejtett és eltűntnek vélt nyelvszigetre hívja fel a figyelmet Primus Lesiak prágai professor (Die deutsche Sprachinsel Zarz-Deutschschrut an der krainisch-küstenländischen Grenze; 1905. évf., 176. l.). Ugyancsak ő igyekszik érdeklődést kelteni más nyelvszigetek iránt is (pl.: Zwei deutsche Sprachinseln in Friaul: Bladen und die Zahre. 1914/15. évf. 132. l.). Rövid cikkeske keretében foglalkozik a nyugatmagyarországi német és horvát nyelvszigetekkel Richard Pfaundler (Das Verbreitungsgebiet der deutschen Sprache in Westungarn. 1910. évf. 36—38. l.), megelőgedve azzal, hogy felsorolja fekvésüket, miközben némelyiknek az eredetéről is szól. Az egykori Osztrák-Magyar-Monarchiának legnagyobb német nyelvszigetét ismeretve Moritz Gehre (Die Schönhengster Sprachinsel. 1908. évf. 166. l.), közli a földrajzi, közigazgatási viszonyokról szóló adatokat, valamint az 1900-as népszámlálás idevágó eredményeit; majd megvizsgálja az iskolai viszonyokat a németség szempontjából, a papok, a tisztviselek népi hovatartozását stb.

A folyóirat-cikkeken kívül az 1920-as évekig több oly önálló munka is megjelenik, amelyek egyes nyelvszigetekkel foglalkoznak, azonban mindig csak egy tudományág szemszögéből dolgozzák fel az anyagot, vagyis nem töreksenek valamennyi tudományág eredményeinek szintézisbe foglalására. A történeszek inkább nagyobb területen szétszórt nyelvszigetekkel foglalkoznak. Pl. E. Schmidt (Das Deutschtum im Lande Posen unter polnischer Herrschaft. 1904.) a poseni németség történetét adja, főtekintettel a jogtörténeti viszonyokra, vagy P. G. Beratz (Die deutschen Kolonien an der unteren Wolga. 1915.) a Volga-vidéki német nyelvszigetek történetét vázolja. A településtörténeszek közül A. Altrichter már egy különleges területre specializálja magát: az iglauer nyelvszigetre.³ Inkább részletekbe

³ Kolonisationsgeschichte der Iglauer Sprachinsel; Zeitschrift des Deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens. 1908. évf. 67—141. l., Die Iglauer Sprachinsel; Deutsche Erde 1910. évf. 219—20., Die Dorfnamen in der Iglauer Sprachinsel; Iglau, 1913, Heimatbuch der Iglauer Sprachinsel, Iglau, 1921., l. még ebben a 139—145. lapon felsorolt irodalmat.

bocsátkoznak a földrajzi jellegű művek. Pl. E. Hanslik (Biala, eine deutsche Stadt in Galizien. 1909.) a bialai nyelvszigetet már nemcsak földrajzi szempontból vizsgálja, hanem tárgyalja a települési, művelődési, gazdasági viszonyokat is és igyekszik tudományosan ábrázolni a nemzetiségek küzdelmét. A néprajzi tárgyú értekezések nagy jelentősége, hogy szerzőik személyes tapasztalataik eredményeképpen jöttek létre és így fontos utalásokat nyújtanak a jelenkorra vonatkozólag. Ilyen pl. A. Bass műve (Sprachinseln in Südtirol und Oberitalien. Lipse, 1910. Land und Leute I. füzet), amely a néprajzi vonatkozásokon kívül foglalkozik a nyelvi viszonyokkal, közmondásokkal, iskolákkal és felsorolja a németbarát vendéglőket. Leginkább azonban — még mindig — a nyelvtudomány foglalkozik a nyelvszigetek kutatásával és ismertetésével. Pl. K. Gusinde (Eine vergessene deutsche Sprachinsel in polnischem Oberschleisen. Die Mundart von Schönwald bei Gleiwitz. Boroszló 1911.) egy ismeretlen ősi német nyelvsziget nyelvjárását dolgozza fel.⁴

1918-ban gondoltak először nyelvsziget-kutatásra, mint önálló tudományágra. Emil Lehmann vetette fel elsőnek „Sprachinselvolkstum“ c. cikkében (Deutsche Arbeit XVIII. 1918—19. 51—55 l.), az „összehasonlító nyelvszigetismeret (vergleichende Sprachinselnkunde)“ tervét.

A háború után a tudományos érdeklődés felfokozott mértékben fordult a külföldi németek, így a német nyelvszigetek⁵ lakosai felé is. Számos intézetet alapítottak azzal a célkitűzéssel, hogy a külföldi németiséggel foglalkozzanak. Ezek folyóiratok és könyvsorozatok kibocsátásával igyekeztek hivatásukat betölteni. Pl. az 1917-ben alapított stuttgarti Deutsches Ausland-Institut „Schriften“ sorozatán kívül a marburgi, lipseai hasonló célú intézet is adott ki rendszeresen értekezéseket. Értékes nyelvsziget-tanulmányok jelentek meg a münsteri „Forschungstelle für Auslanddeutschtum und Auslandkunde“ kiadásában. Ezekon kívül, még számos folyóirat adott helyet a nyelvszigetekre vonatkozó tanulmányoknak és ismertetéseknek.

Közvetlenül a világháború után, Lipscebén megalakult

⁴ Megjelentek nem szakemberektől is alkalmi nyelvsziget-leírások, pl. H. Schmid (Die deutsche Sprachinsel Bosco in Tessin. Frauenfeld, 1909.; „Spaziergänge in Tessin“ 157—183. l.) egy utazásának tapasztalatai alapján, leírja egy svájci kis német nyelvsziget helyzetét, a házakat, felsorolja a nemzetségneveket, ismerteti a nyelvjárást, igyekszik a lakosok származását megállapítani.

⁵ A német tudományos irodalom ebben az időben is a „nyelvsziget“ kifejezést használta, azonban „népsziget“ értelemben. Ezt az 1930-as években is megtartotta Kuhn (i. m. 26.), habár ő is helyesebbnek és kifejezőbbnek tartotta volna a „népsziget“ meghatározást.

a „Bund der Sprachinselfreunde“, amely kiadványokkal igyekezett a nyelvsziget-kutatás ügyét előbbre vinni.⁶

Olyan nagy tömegben jelentek meg a nyelvszigetekkel foglalkozó munkák, hogy nemsokára már egyes, minden nyelvszigetben közös jelenségek meghatározására, leírására is lehetett gondolni, vagyis megindultak a szintétizáló munkálatok. W. Kuhn már 1926-ban igyekezett összefoglalni a német nyelvszigetek legszembevetőbb azonos vonásait, megkülönböztetve a régi és újabb nyelvsziget típusokat. (Versuch einer Naturgeschichte der deutschen Sprachinsel. Deutsche Blätter in Polen. III. 1926.) Az ekkor kialakult képet több tanulmányában egészítette ki.⁷

G. Jungbauer a nyelvszigetek néprajzi sajátosságait igyekezett általánosságban tisztázni, segítségül hívva a szociológiát is. (Sprachinselvölkskunde. Sudetendeutsche Zeitschrift für Völkskunde. III. 1930.)

Most már arra törekszenek, hogy a nyelvsziget minden életmegnyilvánulását leírják, különös tekintettel a jelenre és a német telepesek által az idegenben véghezvitt kulturális és gazdasági nevelő munkára. Értékes és elismert mű Hugo Grothe könyve a gottscheei nyelvszigetről (Die deutsche Sprachinsel Gottschee in Slovenien, ein Beitrag zur Deutschtumskunde des europäischen Südostens. Münster 1931. „Deutschtum und Ausland“ 40/41.). Ez a nyelvsziget 164, részben vagy egészben német községből áll, szláv környezetben és XIV. sz.-i telepítés. Nagy rendszerező és áttekintő képességre, hosszú gyakorlat folyamán kialakított módszerre van szüksége annak, aki ekkora és ennyire széttagolt anyag alapján olyan világos képet tud adni egy aránylag nem terjedelmes (mindössze 264 lap) tanulmányban. Az értekezés jellemző az újabb nyelvsziget-kutatási tanulmányokra. A szerző először a nyelvsziget geológiai és geográfiai viszonyait írja le, majd röviden szól a települések multjáról. (Érdekes jelenség, hogy a német nyelvsziget-kutatási munkák aránylag igen keveset foglalkoznak az illető nyelvsziget történelmével.) A néprajzi fejezetben a néprajzi kérdéseken kívül a hely- és családnévformákkal, a nyelvjárással foglalko-

⁶ Kiadványai a „Veröffentlichungen des Bundes der Sprachinselfreunde“ név alatt jelentek meg.

⁷ Die jungen deutschen Sprachinseln in Galizien. Karpathenland. I. 1928., az előbbi tanulmány folytatása és bizonyos tekintetben világosabb kifejtése. — Die Siedlungformen der jungen deutschen Sprachinsel in Galizien; Gedenkbuch zur Erinnerung an die Einwanderung der Deutschen in Galizien vor 150 Jahren. Posen, 1931., viszont az újkéletű galíciai német nyelvszigetek közös települési sajátosságait tárgyalja. Hasonlóképen az újabb nyelvszigetek dűlőivel vet számot a „Die regelmässigen Flurformen der jungen deutschen Sprachinseln“ c. dolgozata. (Festschrift für Carl Uhlig. 1932.)

zik, meglehetősen röviden. Majd a gazdasági élet leírása következik: mező-, erdőgazdálkodás, kereskedelem, ipar, közlekedés. A „Harc a népiségért“ c. fejezetben azt a küzdelmet írja le, amely a lakosság és a jugoszláv államhatalom közt 1910 óta folyt. Ezután naplószerűen, elsőszemélyben, az ottani kirándulásain nyert szubjektív benyomásairól számol be. A függelékben oklevélszövegeket és idézeteket közöl, a helységnévjegyzékben felsorolja az egyes községek lélekszámát a helynevek jelentésének magyarázatával, s tájékoztat a nyelvszigetre vonatkozó irodalomról is.

Az újabbkeletű nyelvszigetek is mindjobban felkeltik a nyelvsziget-kutatók érdeklődését. Ezekre, a „fiatal nyelvsziget — junge Sprachinsel“-ekkel foglalkozó értekezésekre jellemző Hans Schmid könyve (Sprachinsel und Volkstumsentwicklung, Die Wandlung volkskundlichen Bestandes in der deutschen Sprachinsel Machliniec in Ostgalizien. „Deutschtum und Ausland.“ 46. sz. Münster 1931.) a machlinieci nyelvszigetről, amely a XIX. sz. elején (1823) keletkezett egy lengyel földesúr telepítése révén. Schmid könyvének a beosztása egészen más, mint Grothe idézett értekezéséé. Két részre tagozódik. Az első rész, amely kb. a könyv harmadrészét jelenti, magában foglalja a község rövid történetét a németek megtelepülésétől kezdve, a jelenlegi helyzet, a földrajzi, gazdasági, népesedési, egészségi stb. viszonyok, valamint a telepések és a gazdanép kapcsolatának leírását. A szerző ismervén a telepések származási helyét (53 egymás közelében fekvő Eger vidéki német falu Csehországban), megállapíthatta az ottaniak életének jellemző vonásait; ezekkel összevethette a mai machlinieci telepések tulajdonságait és így bizonyos lelkiátalakulást állapíthatott meg a nyelvsziget lakosságánál: valóságérzetet, kereskedelmi képességet, fokozott munkatempót. Ennek a változásnak az okát abban látja, hogy mindenütt a vállalkozóbbak, az edzettebbek vándorolnak ki, az erdőirtás nehéz munkája pedig, amellyel a földet az őserdőtől elhódították, elősegítette a legéletrevalóbbak kiválasztását. A második részben a néprajzi viszonyokat írja le részletesen, belefoglalva a népnyelv, a népjog jelenségeit is.

A német nyelvsziget-kutatás, a gazdag irodalom eredményeit Walter Kuhn foglalta össze „Deutsche Sprachinselforschung, Geschichte, Aufgaben, Verfahren“ c. értékes művében,⁸ amely biztos alapot adott a jövő kutatókhoz.

A munka három részre tagolható. Az elsőnek a „bevezetés a nyelvszigetkutatásba“ nevet adhatjuk. Ebben először is az alapfogalmakat tisztázza (nyelvsziget, nép, nemzet, népiség, nép- és kultúrta stb.), majd megállapítja a nyelvszigetismeretnek és résztudományainak (földrajz, fajismeret, nép-

⁸ Lipse, 1934.

rajz, nyelvtudomány, településkutatás, statisztika, társadalomtan, történet, jog-, gazdaság-, vallástudomány, iskolatörténet, művészettörténet) viszonyát és felvázolja a német nyelvszigetkutatás történetét. A második rész a nyelvszigetkutatási módszertan címet viselhetné: az anyaggyűjtésnek, az egyes tudományszakok már kialakult módszere szerint kell történnie, minden részletre kiterjedően (a helyszíni gyűjtésre kérdőív-mintákat közöl). Különösen a statisztikai források kiértékelésére és nyelvsziget-térképek készítésére hívja fel a figyelmet. Mikor az anyag együtt van, akkor következik a „lényegkutatás — Wesensforschung“, amelynek az a feladata, hogy minden jelenséget önmagában szemléljünk. Itt elkülönülnek egymástól az egyes tudományok, mert minden téren más-más értékeket lehet kiragadni. Az ezután következő fejlődés-kutatásnak a formaváltozásokat kell megállapítania; hasonló erők ugyanis, különböző vidékeken teljesen másképpen hathatnak. Általában a jelen és nem a régi helyzet ábrázolását hangsúlyozza. Igyekszik meghatározni a nyelvszigettípusokat (származás, település, a környező világ, a koruk szerint). A harmadik rész neve „alkalmazott nyelvsziget-kutatás“ lehetne. Itt szemlét tart más népek nyelvszigetei fölött. Azt a megállapítást teszi, hogy majdnem mindig németek voltak azok, akiket idegen uralkodók, mint telepeseket meghívtak, míg a többi nép, csekély kivétellel, csak a nekik államilag alávetett vidéken belül telepített (390. l.).

Igyekszik a nyelvsziget-ismeret és a németsegtudomány egymáshoz való viszonyát is tisztázni. Az előbbi az utóbbival kapcsolatban azért jelentős, mert 1. a nyelvszigetek mindig régebbi formákat őriznek meg; 2. a nyelvsziget kis életegység, a néptalaj része, amelyen sokkal jobban megfigyelhetők az egyes jelenségek, mint a nagy egészen; 3. a nyelvszigetek nagyobb egységekhez, szintézisekhez vezetnek és így egyszer majd tudományosan meg lehet fogalmazni, hogy melyek a népet megőrző erők; 4. igen alkalmas a nyelvsziget-ismeret különösen az ifjúság nevelésére, miért is minden jelenségformára ügyelni kell, még ha el is térnek azok a belföldi szokásos jelenségektől; 5. a külföldi német iskolákban az otthon megismeréséhez nyújt támpontot; 6. alapvetés a nyelvszigeten a védőmunka megindítására: a kisebbségi érzés elosztatása, a külföldi németiség öntudatának és erejének felébresztése érhető el általa; 7. jó tanácsokkal szolgálhat a német kivándorlási politika megállapításánál, egyrészt az (európai) keleti vidékeket, másrészt a tengerentúlt illetőleg.

Az újabb munkák igyekeznek hasznosítani Kuhn útmutatásait és módszertani tanácsait, ha nem is minden tekintetben. Pl. Alfréd Malaschowszky (a müncheni Südost-Institut egyik vezetője) tanulmánya Németprónáról (Die Sprachinsel Deutsch-

Proben. Südostdeutsche Forschungen II. évf., 1937.), négy részre tagolódik: Az elsőben (tér és éghajlat), megállapítja a nyelvsziget földrajzi fekvését (védelmi helyzet), adatokat hoz az éghajlatról, leírja a növénytakarót. A másodikban a legutóbbi népszámlálás adatait sorakoztatja fel, az utolsó 150 év születésének alakulását 10-évenként, s népsűrűségi táblázatot ad. Harmadikban a gazdasági fejlődést ismertetvén, szól a földművelésről, gazdaságok nagyságáról és földminőségi, művelésminőségi táblázatot közöl. A negyedik részben a kulturális helyzetet, vallási megoszlást tárgyalja. Ő is különösen hangsúlyozza az erdőirtás nevelő hatását.⁹

Magyarországon a „nyelvsziget“ kifejezés csak a legutóbbi időben terjedt el. A Trianon előtti Magyarország tudományossága nem mutatott különösebb érdeklődést a nyelvszigeteket iránt és így a magyar nyelvszigeteket a nyelvészek szakkifejezései között a szürke „nyelvjárás“ fogalom mögött húzódtak meg. Mai értelemben vett rendszeres tudományos nyelvsziget-népszigetkutatás érdekében, a Trianon utáni Magyarországon is kevés szó esett, bár az új uralom alá került magyarság jelentős része szigetszerűen helyezkedett el az idegen népek között, nem beszélve a Kárpátokon kívül eső magyarokról.

Történtek ugyan kísérletek a külföldre szakadt magyarság életének leírására, ezek azonban nem nevezhetők népszigetkutatásnak. A leírások egyrészt többnyire a közigazgatási beosztáshoz ragaszkodtak, tekintet nélkül arra, hogy a tárgyalt terület magyarjai az anyanép összefüggő tömbjéhez tartoztak-e, vagy a népszigetekben éltek-e, másrészt főleg a jelenkori viszonyokat tárgyalták meg, különféle szempontokból és célokból, sokszor műkedvelő módon, végül pedig csak bizonyos tudományágba tartozó jelenségekkel foglalkoztak. Pl. igen értékes Lükő Gábor tanulmánya a csángókról (A moldvai csángók. Budapest, 1936), azonban ez az elsősorban néprajzi-nyelvészeti értekezés nem nyújt teljes szintézist. A csángó kérdést csak akkor látjuk majd tisztán, ha valamennyi csángó települést egységeknek tekintve, a népszigetkutatás azokat az összes segédtudományok segítségével hívásával megvizsgálja. — Az elszakított területek közül Erdély termelte ki a népsziget-kutatáshoz legközelebb álló formát, a szórvány-kutatást. Szórványnak az a néprész nevezhető, amely nagyobb tömegű idegen néppel él közös településben. Vagyis a szórvány a népsziget életének egyik fázisa — vagy kezdő, amikor az előrenyomuló nép részei megjelennek a másik nép településeiben, vagy végső, amikor az egykori népszigetből már csak a szórvány maradt meg. Ilyen szórványkutató munka Vámszer Géza erdélyi tanár

⁹ „Er (t. i. der Wald) erzieht durch den besonders schweren Lebenskampf vor allem durch die harte Rodungsarbeit, zu grösserer Lebenshärte... (188—9. l.)

tanulmánya Szakadáról.¹⁰ A falu Szeben mellett fekszik; lakosságának csak ötödrésze (230 lélek) magyar, a többi román. A szerző előszavában áttekintést nyújt az erdélyi szórványgondozásról, majd az erdélyi szórványokat osztályozza keletkezésük és életképességük szerint. Értékesek gondolatai a beolvadás okairól. Felemlíti a faji öntudat meglazulását, a vegyesházasságot, a lélekszám apadását, a társadalmi helyzetet (a nemesi előjogokkal rendelkező szabad ember nehezebben olvadt bele a jobbágysorbéli népbe), a társadalmi szervezet hiányát (összejövedelek és táncmulatságok), a gazdasági tényezőket, a lelki beolvadást, ha a falu népe nem kapja meg a kellő lelkigondozást egyháza részéről. Felsorolja a romániai magyar szórványokról (1939-ig) megjelent (általános) tanulmányokat is (12).¹¹

Mivel meggyőződésünk, hogy a magyar népsziget-kutatás¹² rövid időn belül ki fog fejlődni, hogy — bár csekély mértékben, — valamivel mi is hozzájáruljunk a munkához, felsoroljuk néhány irányelvünket, amelyekhez dolgozatunkban igazodtunk. (Ezek az elgondolások természetesen nem jelentenek valami kikristályosodott módszert. Ennek kialakítását a népsziget-tanulmányok hosszú sorának kell megelőznie.)

A magyar népszigetek legnagyobb része az ezeréves magyar határokon belül van, többnyire még középkori eredetűek és valamikor az összefüggő magyar néptalajba tartoztak. Már ezért sem elegendő a népszigeteknek csak a jelenét vizsgálni.

¹⁰ Szakadát. Erdélyi Enciklopédia sorozat 6. kötet. Kolozsvár, 1940.

¹¹ Az úttörő munkában vannak bizonyos hézagok. Felhasználja ugyan a szerző az erdélyi szász és román irodalmat, azonban nem értékésíti a külföldi módszertani eredményeket. Főképpen a szórvány mai életét dolgozza fel szellemi és tárgyi néprajzi tekintetben. Úgy látszik, nem volt módjában távolabbi levéltári anyagot felkutatni és ez erősen érezhető a tanulmány egy részében. Megelégszik a dűlőnevek (részleges) felsorolásával, csak néhánynak igyekszik magyarázatot adni és ezeket sem értékésíti. Nem vizsgálja meg a régi időktől kezdve a község lakosságának nemzetiösszetételét a nemzetségevek alapján, hanem csak a jelenben élő és néhány kihalt magyar család nevét sorolja fel (lehetnek elrománosodott nevek is még!). Nem tisztázza egészen a falu településtörténetét, nem rajzolja meg elég világosan a magyarság visszahúzódásának, az oláhok előretörésének folyamatát. Ezeket a hiányokat azonban sokszorosán pótolja — ezt újból hangsúlyozzuk — az az alaposság, jó megfigyelő készség és szeretet, amellyel élénk tárja és megeleveníti a szakadati magyarság közelmult és mai életét.

¹² Kuhn (26. l.) megmondolása ellenére újabban használatos a német tudományos körökben a „Volksinsel“ elnevezés (V. ö. pl.: Walter Reim: Brauchtumslandschaften der Iglauer deutschen Volksinsel: Zeitschrift für Volkskunde 41. évf. 1940.) Mivel a „nyelvsziget“ kifejezés nálunk amúgyis csak a nyelvészeti irodalomban honosodott meg, a sokkal találóbb „népsziget“-ről és „népsziget-kutatásról“ beszélünk.

A táj a betelepülésnél mindig döntő tényező, mert vagy azáltal befolyásolta a magyarság odatelepülését, hogy az életmódjának megfelelt (vagy nem felelt meg) vagy könnyen volt védhető (vagy nehezen). A tájegység legtöbbször települési egység is volt. Először a tájnak a település- és népesedéstörténetét szükséges tárgyalni. Meg kell állapítani az esetleges archeológiai emlékek segítségével, hogy magyarok voltak-e a mostani lakosok elődei; ha azok voltak, élt-e már előttük ott más nép, mi lett ennek a sorsa, milyen volt a letelepülő magyarságnak az élete, hogyan és miért húzódott vissza, hogyan nyomultak előre az idegen népelemek, mikor alakult ki a népsziget. Ezután térhetünk át a népszigetnek a tárgyalására. Megrajzoljuk a középkori táj képét, hogy megállapíthassuk, miként alakította át a nyers természeti tájat kultúrtájá a magyarság szívós munkájával. Vizsgálni kell azt is, hogy éltek-e más népek a népsziget határain belül és ezek, meg a magyarság viszonya miként alakult. A XVI. sz. általában nagy, némelykor döntő befolyással van a magyar népszigetekre. Ekkor alakul ki a legtöbb helyen a végleges társadalmi rend, elemi erővel hat a reformáció, a török háborúk felforgatják a békés életet, a királyi hatalom meggyengül, alig fékezi a nagybirtokot. Ebben a korban a népszigetekeken egészen különleges társadalmi-, jogi felfogásra bukkanhatunk, mint régebbi, még országos jelenség kihatásaira, maradványára.

Elkerülhetetlen a népsziget életének ábrázolásában a lakosság népesedés- és nemzetiségi történetének vizsgálata. A számszerű megoszlásra a családnevekből következtethetünk. A népszigeten élő magyarok érzelmeit úgy tudjuk kideríteni, hogy megvizsgáljuk, vittek-e szerepet a magyarság harcaiban, hoztak-e áldozatot, milyen érzelemmel fogadták az idegen uralom alá jutást. A nemzetiségi történetből, sok egyéb eredmény mellett, meg lehet állapítani, mikortól kezdve áramlanak be az idegen népelemek s hogy beözönlésük nincs-e összefüggésben valamely országos eseménnyel, pl. a nemesi kiváltságok 1848-ban bekövetkezett eltörlésével. A népsziget legújabb-kori életét, lehetőség szerint, ettől az időtől kiindulva tárgyaljuk, érzékeltetve azt a nagy változást, amely a XIX. sz. derekától kezdve bekövetkezett a társadalmi, gazdasági viszonyokban.

A legtöbb magyar népsziget életében gyökeres változást okozott az idegen hatalom alá jutás. Nagyon sok népsziget jutott ekkor válságba. A jelen képe már az idegen állam befolyása alatt alakult ki. — Itt meg kell vizsgálnunk, hogyan találta meg a helyét a népsziget magyarsága az új viszonyok közt: milyen veszteségek érték; van-e magyar nyelvű iskolája, magyar tanszemélyzete, vannak-e olyanok, akik közép- vagy felsőiskolát végeztek, ezek hogyan helyezkedtek el; fenyegeti-e veszély az ifjúságot népiségében; hogyan alakult a magyarság

számbeli helyzete az utóbbi évtizedekben; szabad-e szervezkednie, van-e képviselete, van-e magyar vezetőrétege, vagy pedig ez Csonkamagyarországra húzódott vissza; az egyházak jelentenek-e valami védelmet a magyaroknak stb.

Nagyon fontos — ha van rá mód — a lakosság antropológiai vizsgálata és ily szempontú osztályozása.

Ha mind ezt a munkát elvégezzük, előttünk áll a népszigetmagyarság történeti és jelenkori életének a képe. Küzdelmes sorsából bizonyára sok további tanulság meríthető az egész magyarságra vonatkozólag.¹³

¹³ A 7. lapon közöltekhez pótlólag legyen szabad megjegyeznünk, hogy Mikecs László könyvével (Csángók, 1942. Bolyai Akadémia kiadása), mivel értekezésünk befejezése után jelent meg, őszinte sajnálatunkra már nem tudunk foglalkozni.

II. FEJEZET.

A népszigetté válás előtti kor.

1. A magyar védelmi rendszer kiépítése előtt is voltak emberi települések Nyugatmagyarország azon részében, ahol népszigetünk fekszik, mégpedig a legrégebb időktől kezdve.¹ Virágzó római telepek nyomai máig megtalálhatók.² Később avarok, illetve az ő fennhatóságuk alá tartozó szlávok telepedtek meg a környéken. Miután az avarokat a frankok leverték, ők lettek az itteni szlávok urai, vékony réteget képezve felettük. Mindenesetre voltak avar töredékek még 875-ben is Nyugatmagyarországon.³ Az előretörő magyar csapatok először a honfoglaláskor, majd zsákmányoló hadjárataik során sokszor átvonulva, ezt a vidéket és a tőle nyugatra eső Ostmarkot pusztává változtatták, régi lakosságát nagyrésztben távozni kényszerítették. Elsősorban a harcos elemet, tehát a frank uralkodóosztályt, másodsorban az utak mentén a síkságon található földművelő paraszttelepüléseket pusztították el.⁴ Az egész lakosság azonban mégsem tűnt el. A szláv töredékek bizonyosan

¹ V. ö. Barb, A.: Hügelnekropolen u. frühgeschichtliche Siedlungen im Raume der Gemeinden Schandorf u. Pinkafeld.; (Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien. LXVII. 74—118.) Jelentős vasipari központ lehetett Szalónak környékén. Alsólövön, Vörösvárott, Óriszigeten fejlett vaskohászat nyomait találták, a Halstatti-kortól a népvándorláson át a magyar honfoglalás időszakáig. (Barb: Spuren alter Eisengewinnung im heutigen Burgenland. Wiener Prähistorische Zeitschrift XXIV. 1937. 113—157.)

² V. ö. J. Caspart: Römerzeitliche Grabhügel bei Riedlingsdorf (Rödöny). Burgenländische Heimatsblätter. 1933. 132.

³ *Conversio Bagoariorum.* (Pertz, Mon. Germ. Hist. Ss. X. 6—9.) Az avar töredékeknek esetleg IX. sz.-i tartózkodására mutatnak a Vasvármegyei Múzeumnak (Szombathely) Borostyánkő környéki avar leletei is. — Réh Gyula, Bendefy László közlése. V. ö. Polány István: Nyugatmagyarország néprajzi története (I. Szombathely, 1936., II. u. o., 1938., különnyomat a Vasi Szemle 1935—6., ill. 1937—8. évfolyamából.) I. 15.

⁴ V. ö. Moór Elemér: Zur Siedlungsgeschichte der deutsch-ungarischen Sprachgrenze. (Ungarische Jahrbücher IX. 41—67., 230—255.) 44. (A következőkben „Moór S.“)

megmenekültek, mert még XI—XII. sz.-i jelenlétüket is folyó-, hely- és dülőnevek igazolják.⁵ Viszont nem valószínű, hogy a harcok frank-német elemekből olyan tömegek maradtak volna meg, hogy azok új településeket alkothattak volna.⁶

2. A magyarság leteleplésében nagy szerepet játszottak a természeti tényezők. A honfoglaló magyarok a nomád, állattartó népek módjára kedvelték a dús legelőt nyújtó sík területeket, dombos vidékeket. Az erdők közül csak azok jelentettek számukra akadályt, amelyekben nem volt füves aljnövényzet, mert itt nem találtak állataik számára élelmet. Ilyenek voltak a bükk erdők. Éppen ezért a legrégebb magyar települések kimutathatóan szorosan követték a bükk erdők vonalát. Vas és Zala megyében a régi magyarságnak a bükk erdők tövében is vannak nyomai, aminek az az oka, hogy a bükk erdőségek nem összefüggő egészet képeznek, hanem hatalmas völgyek szakítják meg azokat.⁷ Általában, ahol a katonai szempontok mást nem parancsoltak, a laposabb helyeket, a folyók völgyeit szállta meg a magyarság; nagyjában a 300 m-nél alacsonyabban fekvő helyeket, mivel a bükk ezen a vidéken inkább a 300 m-nél magasabban fekvő dombokat kedveli.

A honfoglalás korában az itteni magyarság még nem képezett összefüggő tömör egészet, a magyar nép zömével nem volt közvetlen kapcsolata. Az összefüggő magyar nyelvterület még a XI. sz.-ban is Rábagyarmattól (esetleg Szentgotthárdtól) kiindulva a Pinka mentén Pinkaóvárig, majd innen Rohoncon át Kőszeg felé húzódott.⁸ Előretolt ősi (valószínűleg őr)településeknek vehetjük az ettől a vonaltól nyugatra levő azon településeket, amelyeknek nevei helynévképző nélküli

⁵ Kniezsa István: Magyarország népei a XI. sz.-ban (Emlékkönyv Szt. István király halálának 900-ik évfordulójára. Budapest, 1938.) 398.

⁶ Moór S. 247. és későbbi munkájában: Westungarn in Mittelalter im Spiegel der Ortsnamen. Szeged, 1936. 207., 291. (a következőkben „Moór W.“) a Lapincs felsővölgyében hat, a borostyánkői vidéken szintén hat, a Pinka középső szakaszán két község lakosairól teszi fel, hogy ősük még a frank időkben telepedtek le. Valószínűtlen, hogy éppen a Lapincs és a Pinka völgyében maradtak volna meg frank-kori települések, mivel itt minden bizonnyal gyepek voltak. Ezeket a völgyeket, de a Borostyánkő körüli vidéket is, át meg át portyázták a magyarok, másrészt az Árpád-kor elején a magyarság sehol sem hagyta meg egy tömegben a nemzetiségeket, de különösen nem a határvédelmi rendszerben. (V. ö. még Steinhauser: Die Ortsnamen des Burgenlandes als siedlungsgeschichtliche Quellen; Mitteilungen des österreichischen Instituts für Geschichtsforschung XLV. 1931. 281—321.)

⁷ Kniezsa 374.

⁸ U. a. 397.

törökös személynevek, mint pl. Tobaj,⁹ Csencs,¹⁰ Aránd,¹¹ Irmesd,¹² stb. Továbbá azokat, amelyeket a környezetről, a település elhelyezkedéséről, a növényzetről neveztek el, pl. Sziget,¹³ Füzes,¹⁴ Szék¹⁵ stb., továbbá az „Ör“, „Löw“ és egyéb a határvédelemmel összefüggő köznevekből képzett nevéket, mint pl. Felső-, Alsóör,¹⁶ Felső-, Alsólövő,¹⁷ Lődös¹⁸ stb.

XI—XII. sz.-i (ör)településeknek vehetjük nagyobbbrészt azokat a falvakat, amelyek keresztényen keresztnevekből képzett neveket vesznek fel, de helynévképző nélkül, pl. Miske,¹⁹ vagy amelyeknek szláv eredetű személynévből alakult ki a nevük, pl. Komjáti,²⁰ vagy amelynek neve a falualapító társadalmi helyzetére mutat, pl. Jobbágyi.²¹

Bizonyára még a XI. sz.-ban az egyházi szervezet kialakulásakor keletkeztek azok a falvak, amelyek a templom védőszentjéről kapták nevüket (Szent István ismert törvénye,

⁹ 1428: Thobajd. Németújvártól É.-ra (Csánki D.: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. Budapest, 1894. II. 804.)

¹⁰ a) 1424: Chench. Pusztá, Mogyorókeréktől D.-K.-re.

b) 1359: Chench. Ma Német-Horvát-Taródcsenes, Németújvártól ÉNy.-ra (u. o. 741.).

¹¹ Barátfalva régi neve. Ollersdorf néven 1608-ban fordul először elő. (V. ö. P. Leser Gratian; Güssinger Zeitung 1930. jún. 1. 310. folyt.) — 1427: Araan, Arran (Csánki 733.).

¹² 1392: Irmesd. Borostyán várához tartozott (u. o. 758.).

¹³ Népszigetünket alkotó egyik község.

¹⁴ 1221: Fuzes, Egyházás- és Gyepüfüzes a vörösvári uradalomhoz tartozott a XV. sz. végén. (Csánki 748.)

¹⁵ 1283: Zyk valószínűleg a mai Sárosszék a Pinka völgyében. (Csánki 796.)

¹⁶ Népszigetünket alkotó községek.

¹⁷ 1393: Utraque Lewe Felsőörtől É.-ra fekszenek. (Csánki 772.)

¹⁸ 1352: Ledesfolua, Felsőörtől D.-re. (Csánki 772.)

¹⁹ 1469: Myske, Vörösvártól DK.-re. (Csánki 777.)

²⁰ 1475: Komyath, a szalonaki Pamkirchereké volt, Vörösvártól Ny.-ra. (Csánki 766.) Még a XVI. sz. vége felé is a magyar lakosság volt többségben itt, mint egy 1561. évi határjárási oklevél dűlőnevei mutatják: Nyarffa; in monte Kosarws germanice Kerble vocato, septem monticuli... Heeth halom appellati; transit viam fyerer wth vocatam ad pratum Feyer Reth; Feyer Thölffa; Strem wizze, Hosffa; penes rivulum Kis Strem vocatum; silvam Lapos Erdew germanice prokhon pwoosaken. (Körm. Llt. II. Lad. 2. Nr.: 115/1.) Schwartz (Nyugat-magyarországi német helységnevek. Budapest, 1932. 113. és Moór W. 302.) szerint a magyar „Komját“ az ófelnémet „caminata“, illetve a középfelnémet „kemenata“ (= fűthető ház) köznévből ered. Erre azonban csak egy adatot tud felhozni, azt is más vidékről. — V. ö. Szabó I.: Ugocsa megye. (Magyarország és Nemzetiség I. 1. Budapest, 1937.) 396.

²¹ Népszigetünket alkotó egyik község.

amellyel elrendelte, hogy minden 10 falunak építenie kell egy templomot, itt is érezette hatását), pl. Szentmárton,²² Szentelek,²³ Szentmihály.²⁴

A XII—XIII. sz.-ra az összefüggő magyar nyelvhatár már a Rába mentén a régi országhatár, a Lapincs völgyében Némethidegkút, a Pinka völgyében Felsőlövő környéke volt.²⁵ A XIII—XIV. sz.-i településekre jellemző, hogy az alapító vagy a védőszent nevéhez hozzáillesztik utótagként a -falva, -háza stb. képzőket, pl. Baksafalva,²⁶ Keményfalva,²⁷ Kupásfalva,²⁸ Elekfalva.²⁹ stb.

Ugyancsak ebben a korban alakultak ki a várak alatti települések: Ujvár,³⁰ Vörösvár,³¹ Szalonak,³² Borostyán.³³

²² 1479: Zenthmarton, Felsőörtől ÉK-re, Vörösvárhoz tartozott. (Csánki 798.) Koronként változott a különböző védőszentek tisztelete, ez visszatükröződik a helynevekben is. Pl. a legrégebb települések közé kell sorolnunk a Szent Mártonról elnevezetteket. (Schwartz 132—136.)

²³ 1427: Zenthelek, Németújvártól ÉNy-ra. (Csánki 797.) Az 1698. évi canonica visitatio szerint temploma Szent Egyed tiszteletére van felszentelve, azonban a templomot csak 1618-ban állították helyre. (Schwartz 183.)

²⁴ a) 1428: Zenthmyhal. Németújvár tartozéka volt. Megfelel a mai Pusztaszentmihálynak. b) 1273: Villa S. Micaelis, 1475: Zenthmyhal. Ma Kis-Németszentmihály, (Klein-Grosspetersdorf) a Pinka völgyében. (Csánki 798.) Pesty Frigyesnek (Magyaró. helynevei tört. földr. és nyelvészeti tek. Bp. 1888. XII. 1.) is feltűnt már, hogy Németszentmihály német neve Grosspetersdorf, sőt ő még közli, hogy a falu latin neve: fanum S. Nicolai. Vagyis három különféle szentnek a nevét viseli. Schwartz (104.) szerint a német név onnan ered, hogy a két község egy *Peter* nevű birtokos nevét őrizte meg, aki valószínűleg a XVII. sz. elején jutott a birtokukba. Azonban a falvak a Batthyányak birtokában voltak és a XVII. sz. közepéig nem ismertek „Péter“ keresztnévű Batthyányt. A község temploma Szt. Mihály arkangyal tiszteletére van felszentelve. (A szombathelyi püspöki megye papságának névtára, 1885. Szombathely, 33.) Az idézett 1273., 1475. évi okleveles adatokon kívül, ez is mutatja, hogy a magyar elnevezés a régiebb.

²⁵ Kniezsa 398.

²⁶ 1482: Boxfolua. Nagyjórészt a Girolti család birtoka volt. Németújvártól ÉNy-ra (Csánki 735).

²⁷ 1427: Kemeenfalva. Pusztaszentmihály környékén. (Csánki 763.)

²⁸ 1496: Soskwth al. nom. Kwpasfalwa. Ma Sós-kútfalva (Sulz i. B.) néven Németújvártól ÉNy-ra. (Csánki 794.)

²⁹ 1427: Elekfalva. Németújvár tartozékai között sorolják fel Keresztúr és Fűzes között (Csánki 746.), a mai neve Körtevényes.

³⁰ 1227: Monasterium S. Marie de monte Guizin, 1427: civitas Wywar. IV. Béla idejében a Németújváriak kezére került, azután 1326-ban királyi várrá lett és az is maradt 100 éven át, majd a Lévai Csehek, azután az Ujlakiak birtokába jutott. A XVI. sz. elejétől a Batthyányaké. (Csánki 721, 729.)

³¹ A vörösvári vár, uradalom és a már 1334-ben mezőváros jellegű község

3. A honfoglaló magyarságot minden oldalról természetes határok vették körül, csak nyugatról nem. Itt tehát még fokozottabban kellett mesterséges védelemről gondoskodnia. A X. században viszonylagos védelmet biztosítottak számára a kalandozó hadjáratok. Ezek a félelemkeltésen kívül, óriási pusztasággá változtatták a frank határgrófságot, a „Mark in Osten“-t. A pusztaság és a magyarság által megszállott föld, vagyis a magyar néptalaj érintkezési vonalán a pusztai népek ösztönös körültekintő óvatosságából erős védelmi rendszert létesített: a gyeput. Ez a magyarság akkori harcmodorának megfelelő korszerű, biztonsági berendezés volt. A terep természetadta nehézségeit kellő munkával és hozzáértéssel még jobban kifejlesztették.

Folyamatos gyepúvonalról nem igen lehet beszélni. Valószínűleg gyeppusztaságok voltak, legfeljebb néhány km. hosszúságban. Az első teendő a folyók völgyének járhatatlanná tétele lehetett, amit úgy értek el, hogy a folyókra merőleges gátakat építettek és esetleges árkok ásásával is, a völgyüket elmocsarasították. Természetesen a folyóvölgyekben több ilyen mocsarasító gát lehetett, egymástól kisebb-nagyobb távolságra. Szűkség volt ezenkívül a folyókra merőleges vagy egyéb könnyebben járható utak elzárására. Ezt fák, sziklák ledöntésével érték el. A hadifontosságú helyekre őrségeket telepítettek, amelyek azután szemmel tartották az egész környéket.³⁴

(Opidum Veruswar ante castrum Weruswar) a Veresvári családé volt. 1422-ben a monyorokereki Elderbachokat iktatják a vár és tartozékai birtokába, mégpedig, mint 1429-ben megtudjuk, zálogban a Veresváriaktól, akik aztán ezt a várukat, mint örökbirtokukat az Elderbachoknak 3 ezer forintért véglegesen is eladták. 1496-ban Bakócz Tamás, majd az Erdődy-család birtokába került. A község részére 1402-ben a Veresváriak országos- és hetivásár-jogot szereztek. (Csánki 721-2, 731.) Közvetlenül Alsóór alatt tőle DK-re fekszik, kettéosztva népszigetünket. 1580-ban Veresvár községben már feltűnnek a németek, de lakosainak nagyobb része magyar, mint ezt egy határjárású oklevél dűlőnevei tanúsítják: ... ad fontem Hydeghkwh, Nadkwh aliter Rorprwn, Ketnadthw, Thamaswrkwha, Chollanosberek völgye, Bother zeolleyefeoly, Melyweölgh, Takach Balynt aliter Berber folchan feöldey, Papfeöldey. (Körm. Lit. Misc. Németújvár. Lad: 40; Nr: 134.) A község német neve csak a XVII. sz. elején tűnik fel. 1603: Rotthurn (Schwartz 128.).

³² 1271: Zloy muk 1273 Zlaunuk. A XV. sz. közepéig különböző magyar nemes családok birtoka, ekkor pedig a Paumkircherek szerzik meg. (Csánki 719—20.)

³³ 1271: Pernstain 1388: Villa Porostyan, 1388-ban a Kanazsaiak kapták Zsigmond királytól zálog címén, a XV. sz. közepén a Czebingereké, majd III. Frigyes császáré lett, akitől Mátyás visszafoglalta. 1491-ben ismét a kezére kerül és hosszú időn át osztrák kézen marad. (Csánki 712—13, 738.)

³⁴ Tagányi: Gyeput és gyepeüelve. (Magyar Nyelv. IX. 1913. 97—104,

A nyugati gyeprü gondosan kiépített védelmi rendszert jelenthetett, amelyet valószínűleg a X. sz.-i nagy vereségek hatására rendeztek be. Mélységben tagolt, vagyis több, egymással nagyjában párhuzamos gyeprükkel megerősített vonalból állott. Ezeknek a kiépítése nem egyidőben történhetett és az elhelyezésük is változott a körülményeknek megfelelően. Nyugatról az első vonalat a Lapincs völgye képezhette.³⁵ A második vonal a Rába völgyéből kiindulva végighúzódott az Ösztörmen—Strém völgyén.³⁶ A harmadik és egyben a leg-erősebb vonalat a Pinka völgye képezhette.³⁷

145—152, 201—206, 254—266.) Karácsonyi: Halovány vonások hazánk Szt. István korabeli határaitól. (Századok XXXV. 1901. 1039—1058.) Fodor F.: Adatok a magyar gyeprü földrajzához. (Hadtört. Közl. 1936. 113—144.)

³⁵ 1051-ben III. Henrik nem tudott egyik folyóvölgybe sem behatolni. A magyar határvidéken való átjutás csak a Rábától D-re sikerült neki, tehát nagy kerülővel és erdőkön, úttalan utakon kellett átvergődni. (V. ö. Pauler: A magyar nemzet története, Budapest 1893. I. 128.) A Lapincs völgyben fekvő Patafalva, Körtvélyes, Királyfalva, Dobrafalva, Radafalva, Némethidegkút, magyar — valószínűleg ör — alapításúak voltak és a XV. sz.-ban is még magyarok laktak nagyobb részben bennük (V. ö. Moór S. 54—59.) Lehetséges, hogy a felsorolt falvaktól É.-ra található Wörth és Wörterberg hn. talán a m. „ör“ köznévvel áll kapcsolatban. A középkorban az „ör“-t „Worth“-nak szokták fordítani. Wörterberg község valószínűleg Wörthnek XVIII. sz.-i kirajzása. (V. ö. Schwartz: 236—7.)

³⁶ Ennek a vonalnak részei lehetnek Karács(ony)-fa, Szentkút, Kiskolozsvár, Tobaj, Csencs, Rábort (német neve Rauchwart. 1427-ben Újvár tartozékai közt szerepel Ör néven; Csánki 721.), Lődös, Komjátí. (V. ö. Moór S. 51—60.)

³⁷ Erre mutat a Pinka kanyarulatnál Horvát-Németlővő (1427: Sech, Csánki 728.) Pinkaóvár (maga a vár 1244-ben már romokban volt. Csánki 717.). Csatár (1244: Chatar. Csánki 741.), Sárosszék, Vasverőszék, Örisziget, Alsó-Felsőőr, Alsó-Felsőlővő és talán Pinkafő. — Karácsonyi (i. m. 1045.) Vas megyében a gyeprüt Gasztony—Karácsfa—Kolozsvár—Gyeprüfüzes-vonalon tételezi fel. Gyeprüvonal építése ebben az irányban egyrészt a kivétel szempontjából nagyon nehéz, másrészt nem a legjobb lett volna. Kniezsa (397) szerint az első gyeprüvonal Vas megye területén, Szombathely vidékén Nagykápolna és Sorkitotfalu táján Zanak falu területén húzódott. Feltevését egy 1278. évi oklevélre alapozza (Wenzel IX. 216.) ebből azonban csak az derül ki, hogy eladnak egy régi, árokkal és gyeprüvel körülvett várhelyet, amely egy nagy út mellett levő nagy kapuig nyúlt el. — Az természetes, hogy az egykori (föld)-várnak volt kapuja és az esetleg kőből lévén, épségben maradt. Egyébként semmi más adat nincs a környékről, amely a gyeprüről említést tenne és az itteni sík vidék nem is lett volna alkalmas a gyeprürendszer kiépítésére. Elméletét még egy negatívummal is támogatja; t. i. azt mondja, hogy Gyeprüfüzes vidéke nem lehetett alkalmas gyeprü építésre (már mint a Pinka völgye elzárására), mert a környék nagyon tágas. Steinhauserre (286) hivatkozik, aki ugyan, ezt állítja, de mégis lehetségesnek tartja, hogy Gyeprüfüzes esetleg a Pósaszentkatalin felé vivő utat zárta el. Steinhausernek ez az utóbbi feltevése látszik helyesnek.

A XIII. sz. második felétől épült ki itt a gyeprü megerősítésére szolgáló várrendszer, amelynek láncszemei voltak: Borostyán, Szalonak, Vörösvár és Újvár.³⁸

4. Az őrfalvak, mint általában az első magyar telepek, valószínűleg a nemzetiégi téli szállásokból fejlődtek ki.³⁹ Az örök a magyarságra jellemző „szegek“-ben telepedtek meg, vagyis apró tömegekben egymáshoz közel, de a nélkül, hogy nagyobb érintkezési felületet tartottak volna a vérrokonyságon kívüli szomszédsággal.⁴⁰ A „szegek“ között mindig volt valamelyes elválasztó térköz. A szegeket vagy fekvésükről, vagy az ott élő nemzetiségekről nevezték el; ma is világosan megkülönböztethető és elnevezésben is él pl. (lásd a dülönévsort) Felsőörött: Fölszeg-Alszeg, Alsóörött: Fölszeg-Középszeg-Alszeg, Jobbágyiban: Fölszeg (itt az elnémetesedése miatt az „Alszeg“ elnevezés eltűnt). Nemzetiségekről történt elnevezésekre az Alsóöröségben vannak példák. A szegeken belül ismét kisebb egységek a „szerek“ voltak pl. Felsőörön Adránszer, Fonyószer, Pinkaszer, (V. ö. Adattár). Az egyes szegek csak lazán függtek össze és gyakran nemcsak területileg, hanem közigazgatásilag is önálló községekre váltak szét. Az ilyen községeknek azonos volt a nevük, csak jelzők különböztették meg őket,⁴¹ pl.: Alsó-Felsőör. Ilyen fejlődés indult meg, de nem fejeződött be Felsőörött az Alszeg és a Felszeg között, amelyeket a XVI—XVII. századi dicalis összeírások külön-külön tárgyalnak. Külső alakra nézve településeink különbözök. Pl. Felsőör eredetileg patakmenti lehetett, csak újabban alakulhattak át egyes részei útmentivé.⁴² Alsóör zárt utifalu.⁴³ Órsziget patakmenti település.⁴⁴ Az előbbinél bizonyára később keletkezett Jobbágyi egyik része Kisjobbágyi, sem út-, sem patakmenti település, míg a másik része Nagjobbágyi patakmenti település.⁴⁵ Az egykori őrfalvak települési formáiból nem következtethetünk a bennük, most vagy egykor élők faji sajátságaira, hanem az eltéréseket a talaj

³⁸ Ha a négy várat térképen vonallal összekötjük, majdnem szabályos egyenest kapunk.

³⁹ V. ö. Mendöl T.: A megtelepülés formái. Magyar művelődéstörténet. Budapest, 1939. I. 211; Eperjessy K.: A magyar falu településtörténete. (Kinccsotár 7. sz. Budapest.) 21.

⁴⁰ V. ö. Fekete Nagy: A település képe. Magyar művelődéstörténet. II. 127. Az alsóöröségi szeges—szeres településekre v. ö. Pável Ágoston: Órségi képek. (Vasi Szemle 1936. 318—338.)

⁴¹ V. ö. Fekete Nagy i. h.

⁴² Wallner Ernő: A felsőörvidéki magyarság települése. Földrajzi Közlemények. 1926. 26.

⁴³ U. o. 22.

⁴⁴ U. o. 14.

⁴⁵ U. o. 16.

mint települési tényező kényszerítő hatásának kell tulajdonítanunk, mert mint az országban másutt is tapasztalható, ha a talaj engedi, ugyanannál a népfajnál is a legváltozatosabb faluformák láthatók.⁴⁶ Éppen ezért nincsenek éles különbségek a nyugatmagyarországi, egykori őrfalvak és egyéb települések, sőt az ostromi németfalvak között sem.⁴⁷

5. A X—XI. sz.-i örök nomád vagy félnomád magyar vagy a magyarsággal rokon népfajból kerültek ki, akiknek főfoglalkozása a harc volt. A határfelügyeleten kívül állattenyésztéssel foglalkoztak.⁴⁸ Valószínűleg lovon teljesítettek szolgálatot; az ellenség szemmel tartása, mozdulatainak megfigyelése, szándékainak kikémlelése, az ezekről való jelentéstétel, majd az ellenséges hadsereg nyugtalanítása és a mennél tovább való feltartása volt a feladatuk. Az ilyen szerepkör nem hálás, mert állandó harcot jelent és mindig túlerő ellen. Itt csak harcos hagyományú, veszélyekben edzett, semmitől vissza nem riadó katonanép maradhatott meg. Az öröknek is, mint a magyarság többi részének és mint általában a keleti nomád népeknek, az íj lehetett a főfegyverük. Bizonyosággal hivatkozhatunk arra, hogy Borostyánkő vára alatt még a XIII. sz.-ban is nyilasok,⁴⁹ Alsó és Felsőlövön, Lődösön lövők (sagittarii-nyilasok) éltek és az ország egyéb részein is az „ör“ nevű falvak közelében megtalálhatók a hasonló értelmű jelentéssel bíró falu-nevek. Ezek szerint a gyeptüörök között két eléggé különálló osztály különböztethető meg: az öröké (speculatores) és a lövöké (sagittarii). Az oklevelek mindig pontosan és következetesen csak egyik vagy másik néven említik őket.⁵⁰

⁴⁶ V. ö. Fekete Nagy i. h. 130. l.

⁴⁷ K. Ulbrich (Burgenländische Heimatsblätter 1935. 4. 3.) ezt a körülményt úgy magyarázza, hogy a német településformák változtatás nélküli átvételéről van itt szó, habár esetleges kivételvégre hajlandó az egykori őrfalvakkal szemben. („... Zu bemerken wäre, dass sich die Siedlungen der Kroaten und die wenigen Orte mit magyarischer Bevölkerung in Bezug auf die Anlageform der Orte in keiner Weise von den umgebenden deutschen Dörfern unterscheiden. Irgendeine, nationale Besonderheit bei den Ortsanlagen scheint im ganzen Burgenland nicht zu bestehen. Die deutschen Siedlungsformen wurden ohne Änderungen übernommen. Eine leise Ausnahme besteht vielleicht bei den ehemaligen ungarischen Grenzwächtersiedlungen.“)

⁴⁸ A határvillongások miatt a folyamatos munka, mint pl. a földművelés, nem volt lehetséges, ezért kellett nomád népeket alkalmazni. Maguk az örök is félnomád lovasok, kik lakóhelyüket folytonosan változtatni voltak kénytelenek. (Tagányi i. m. 421.) Köztudomású a gyeptüörök hullámváltozása. — Sok száz évvel később is híres az őrségi, különösen az őrszigeti állattenyésztés.

⁴⁹ Árpádkori új okmánytár IV. 352—353.

⁵⁰ Knieza István: A nyugatmagyarországi besenyők. Domanovszky emlékkönyv. Budapest, 1937. 326., Váczy Péter: A királyi serviensek és a patrimoniális királyság. Századok, 1927/28. 356—8.

Az ij és a nyíl volt az e korbeli katona messzehordó fegyvere. A gyakorlott kezű íjász ívéről elpattanó nyilvessző ellen a legjobb páncél sem volt elég biztos. A fegyver hathatós használatához hosszú, szinte végtelen gyakorlat, önfegyelmezés volt szükséges. Az íjazásnak le kellett foglalnia a serdültebb gyermekkor játékkedvét, majd az ifjúság egész odaadó lelkesedését s csak azután lehetett elvárni, hogy a férfikorba lépő vitéz teljes értékű tagja lehessen a seregnek.⁵¹ Az örök mint mindenben, a fegyverzet utánpótlásában is, önellátásra voltak berendezkedve. Fegyverzetük vasalkatrészeit és pajzsukat szakértő mesteremberek készítették külön falvakban tömörülve.⁵²

Alaptalan a feltevés, mintha az örök — akárcsak részben is — nem magyar eredetűek lettek volna.⁵³ Nem tételezhető fel az akkori politikai érzékkel bíró vezetőrétegről, hogy ide nyugatra, mely az országnak a legexponáltabb része, ahol rengeteg fáradtsággal és munkával védelmi rendszert építettek ki, a várható ellenséggel rokon népiségű egyedeket telepítsenek, akik különben is a magyar haremórt nem ismerik.⁵⁴

⁵¹ Tóth Z.: A hadakozó nép. Magyar művelődéstörténet. I. 247.

⁵² A vasverők (ezt az eredeti magyar elnevezést már nagyon korán kiszorította a szláv „kovács“, mutatva, hogy milyen régi település lehetett a vasverőkről elnevezett falu) Vasverőszékben (ma Németciklény) laktak. Steinhauser (295) nem fogadja el Moór idevágó fejtegetéseit (S. 53); szerinte a község a mellette folyó Szék patakról kapta a nevét. Ez a feltevés azonban valószínűtlen és Steinhauser később maga erősíti meg (298), hogy mégis „vasverők“ alapították a falut. Felemlíti ugyanis, hogy a közelében van egy „érchegy (Erzberg)“ nevű hegy és innen nyerhették a nyersanyagot és ez az ércgazdagság okozhatta, hogy a magyarok különösen biztósították a Pinkavölgyet. Pajzsképzítők laktak Moór (S. 243, W. 22, 148.) és Schwartz (161) szerint is, Csatár (1244: Chatar, Csánki 741.) községben. (Ma Felső- és Alsócsatár.) Ámbár közismert Konstantinos Porphyrogenetos leírása, amely szerint a honfoglaló magyarság fegyverzetébe beletartozott a pajzs is (Árpád pajzsaemelésé), még sem lehet ezt teljesen bizonyosnak elfogadnunk, mert honfoglalás kori magyar sírokban mostanáig nem találtak pajzsmaradványokat (esetleg az anyaguk — fa, bőr — mulandósága miatt?). — Szendrei János: Magyar hadtörténelmi emlékek az ezredéves országos kiállításon. Budapest, 1896. 29. és László Gyula, a kiváló archaeológus szóbeli közlése.

⁵³ A határvédelemben a legrégibb időtől kezdve a magyarokkal rokon besenyők és székelyek nyertek alkalmazást. Foglalkozásuk bizalmi természete is arra mutat, hogy magyarok voltak, valamint szép magyar nevük is, mert hiszen ha eredetileg nem magyarok lettek volna, ők is csak afféle udvarnok, pohárnok, tárnok stb. szláv elnevezéshez jutottak volna (Tagányi i. m. 420.).

⁵⁴ Mégis egy német tudós azt állította, hogy a magyar „örök“ jórésztben németek voltak. (Arthur Haberlandt: Volkskunde des Burgenlandes. Österreichische Kunsttopographie XXVI. 8. 1.) E. Klebel (Handwörterbuch I. 676.) viszont magyar vagy a magyarokkal rokon népnek veszi őket. Német nevű őrt

Az öröket⁵⁵ (*custodes vero confiniorum, qui vulgo ewrii vocantur*) Szt. László törvénye⁵⁶ határozottan mint szabadokat említi, mert a szabadságukat vesztik el (*libertatem amitant*), ha szegények, vagyis a büntetést nem bírják megfizetni. A vétkes előljárók vagyonaikkal együtt elvesztik szabadságukat, csak gyermekeik maradnak szabadok (*in libertate permanant*).

Szervezetük teljesen különbözik a várnépektől. Nem tizedekre, századokra oszlanak. Míg a várnép két, világosan megkülönböztethető osztályra tagozódik: a szolgarendű vár-szolgákra és följebbvalóikra, a szabad várjobbágyokra,⁵⁷ addig az örök előljárója és az örök között Szt. László törvényében nincs különbség: egyaránt szabadok.⁵⁸ Abban is különböznek a várjobbágyoktól a XI. sz.-i örök, hogy nem a megyei ispán alá vannak rendelve. Tehát területileg sem tartoznak a királyi megyéhez,⁵⁹ hanem az ettől független határispánsághoz. Az oklevelek a méltóságok felsorolásánál említenek marchio-kat (névszerint ismeretes Sebös marchio Ungariae). Ezek minden valószínűség szerint azonosak a határispánokkal.⁶⁰ A Kálmán I. törvénykönyvében említett marchia élén álló comes lényeges feladata a hírszerzés. A fontos híreket gyorsfutárokkal kell a királynak tudomására adnia.⁶¹

6. A XIII. század nagy politikai és társadalmi eseményeivel erős hatással van az örök életére. A tatárok elleni hadviselés sikertelensége megmutatja, hogy Magyarország védelmi rendszere nem felel már meg a kor követelményeinek: csak a kővárak tudnak biztonságot adni. A gyepű jelentősége csökken s vele együtt az öröké is. Megépülnek a nyugati korszerű várak: Németújvár, Borostyánkő, stb. A várak a tulajdonos családoknak óriási hatalmat adnak. Ugyanekkor már a királyi vármegyeszerkezet felbomlása is végkifejlet felé közeledik. A fegyveres jellegű várnépek sietnek elnyerni és biztosítani a sok előnyt nyújtó nemességet, amely az ország különböző vidékein különböző fokú és nagyságú jogok összességét jelenti. Az örök

okleveleink nem említenek, viszont pl. egy zalai oklevélben előfordul 1257: Bud. Chichow (Wenzel VII. 466.). 1161: Csaba stb.

⁵⁵ Az „ör“ szó a XIV. sz. közepéig kizárólag csak határörökre vonatkozott (Tagányi 445. l.). A használatból korán kiveszett szót 1774-ben Dugonics András élesztette fel a mai értelemben. (U. o. 447.)

⁵⁶ Szt. László II. 17.

⁵⁷ Tagányi i. m. 422.

⁵⁸ Szt. László II. 17: ... *custodes, qui presunt...*

⁵⁹ Tagányi i. m. 426.

⁶⁰ Hóman—Szekfü: Magyar történet. Budapest, 1935. I. 214.

⁶¹ Kálmán I. 36: „*Si magna fama marchiam intraverit, comes nuncios II. equis ex(er)citibus IIII. ad regem dirigit.*“

is igyekeznek jogaikat biztosítva írásba foglalni. Hátrányukra van, hogy a gyeprendszer felbomlásával katonai értékük és jelentőségük csökkent és a békés életre, a földművelésre és kereskedelemre tértek át. Bár az örök a XIII. században is teljesítenek még fegyveres szolgálatot és ellátják a határfelügyeletet, azonban katonáskodásuk módja már lényegesen megváltozott: nem lovasokat, hanem gyalogosokat állítanak ki.⁶² Fegyverzetük is más lett, mint a Borostyán alatti nyilasoknál látjuk, akiket 1290-ben „scutifer“-nek, „pajzshordozó“-nak neveznek.⁶³ Vagyis az öröknél is világosan érzékelhető az a változás, amely a magyar katonai szervezetben beállt: a könnyű lovas örökből nehéz lovagi fegyverzetű lovasok vagy gyalogosok lettek. Életmódjuk is teljesen átalakult, mint ez az őrnagynak juttatandó szolgálmány: — 10 ház után 1 juh, 4 tyúk, 1 lúd, 20 kenyér, 1 köből sőr és 5 köből gabona — mineműségéből világosan látszik. 1. Már nem félnomádok, véglegesen megtelepedtek (házakban laknak). 2. Fejlett a földművelésük; hosszú idő szükségképpen több emberöltő fáradtságos munkájával eredményt értek el a föld művelhetővé tételében, az erdőkben irtásokat létesítettek, a mocsarakat kiszáritották illetve szabályozták. 3. Kialakult a házi és a házkörűli kultúra (ludak, tyúkok). 4. Juhtenyésztéssel is foglalkoznak. (Ez is utal nemzetiségükre, mert péld. a délszlávok kecsketartók.) 5. A gabonaneműek közül árpát valószínűleg termesztettek. Erre mutat, hogy sörrel is adóztak, (azonban sört sok mindenféléből készítettek, a középkorban pl. gyakori volt a méhsőr, [máre]).

A művelhetővé tett termékeny föld értéket jelent, úgy-hogy az eddig nemzetiégi földközösségben birtokolt földeket fölosztják.⁶⁴ Az itteni dús fű nemesak az állattenyésztést segíti elő, hanem jól megvásárolják más vidéken is.⁶⁵ Az oklevél meg-

⁶² Elég világos képet kapunk az örök XIII. századi viszonyairól a monorosdi örök kiváltságleveléből. (Hazai okmánytár VIII. 127.) Eredetije a Batthyány hg.-i család levéltárában, Körmenen. Átírta I. Károly 1329-ben, majd I. Lajos 1355-ben. 1270-ben V. István adta ki. Monorosdot legvalószínűbben Órimagyaros községgel (Vas m.) lehet azonosítani. Polány (42) még talált az alsóíri nemesi közbirtokosság tulajdonában egy többszázéves oklevelet, amely az említett oklevélnek a fordítása, mutatva, hogy másutt is ilyenek lehettek az örök viszonyai, mert különben nem őrizték volna a másolatát. (A továbbiakban következő idézetek vagy hivatkozások a fenti oklevélből történtek, ha a forrás nincs megnevezve.) Az örök gyalogos szolgálatára mutat: ...decem homines pedites...

⁶³ Árpádkori új okmánytár IV. 352—353: ...scutiferorum nostrorum Nylas...

⁶⁴ ...Item volumus ut terras suas non ad generacionem, sed ad singulas personas divisim possideant...

⁶⁵ Az őrségi vidékeken ma is nagyszerű takarmány terem, mivel itt az országos átlagnál jóval nagyobb a csapadék.

engedi, hogy szabadon árusítsák, de csak az ország határain belül.⁶⁶ Sokan közülük hivatásos kereskedők (takarmány és marhakereskedők). Ezeknek vámot és harmincadot kell fizetniük, míg a többi ör mentességet élvez.⁶⁷ Elég jómódúak, vannak szolgálkák, szolgálóik.⁶⁸

A XI—XII. századi Magyarország társadalma még tarka képet mutatott. Igen sok apró különféle szabadságú és foglalkozású osztály élt egymás mellett. A XIII. században ezek a rétegek már két nagy rendbe tagozódnak: a nemesek, a földesurak és a parasztok, a földesúri alattvalók rendjébe. Azok jártak rosszul, akik, mint az örök, közbül esnek, vagyis szabadok ugyan, de valami intézményhez tartoznak, mivel ebben a korban a szabadság legkisebb korlátozása, föltételhez kötése, a minden kötelemtől mentes, királyi udvarban forgolódo nemesekkel szemben alacsonyabb helyzetűeknek tünteti fel őket.⁶⁹ Az örök, úgy látszik, a XIII. század elején a gyeprü jelentőségének csökkenésével a serviens rétegekkel nem tudtak lépést tartani.

Nagyon alacsony a társadalmi helyzetük a nobilisekéhez képest. A vasvári ispánnak, akinek — a határvidék jelentőségének csökkenésével — a tisztségébe a határispáné beleolvadt, olyan hatalma van felettük, hogy bizonyos esetekben a szabadságukat is elveheti.

Valószínűleg teljes collectát fizettek, mégpedig füst után.⁷⁰ V. István oklevele könnyít a helyzetükön: már csak fél collecta fizetésére kötelezhetők és azt is portánként rójják ki rájuk.⁷¹ Ha az országos nemesek az örökkel perlekednek, ezek társai közül kell néhány tanút előállítani, nemesak teljesen nemestársakat. Eddig az örök helyzete annyira alacsony volt, hogy a nobilisek és örök pereskedésekor nem fogadták el az őrtársak tanúságát.⁷² Testületi nemességet élveznek. Ha szabad

⁶⁶ A takarmány az akkori nagyrészt lovas hadsereg részére rendkívül fontos volt.

⁶⁷ ... Item tributum et tricesimam dare non debebunt nisi aliqui inter eos sint mercatores...

⁶⁸ ... exceptis servis et ancillis...

⁶⁹ Tagányi i. m. 416.

⁷⁰ Az igazi v. országos nemesek nem fizettek collectát.

⁷¹ A portaszertint adónak ez az első említése Magyarországon. (V. ö. Juhász János: A porta története 1526—1648. Századok, 1935. 497.)

⁷² A tanúkkal való bizonyítás súlya és értéke nem a tanúvallomásoktól hanem a tanú minőségétől függött. Amely fél állítása mellé több és elsőkelőbb tanú sorakozott, a bíró annak ítélte meg a perdöntő esküt. Az eskünél az volt szokásban, hogy mindenki magához hasonlóval esküdött, mivel a bíró az eskünek az eskütársak számában és minőségében kifejezett értékét mindig a per tárgyát képező birtoknak vagy jognak értékéhez szabta. Így minden eskütárs bizonyos pénzben kifejezhető értéknek felelven meg, az ellenfél mindjárt megcsalva érez-

ember belép közéjük, nem lehet kiemelni közülök, csak akkor, ha az illető az elköltözésre akarátát nyilvánította.⁷³

Az öröket tehát erős szervezet fogja össze. Egymással szoros kapcsolatban vannak. Talán valami vérségi kötelék is lehet köztük: földeiket generációsan birtokolják. Az öröklés is generációsan történik. Csak mostantól kezdve biztosítják az örök számára a magánbirtoklást, vagyis, hogy személy szerint saját birtokuk legyen, ami korábban csak a katonáskodó várjobbágyok kiváltsága volt.⁷⁴ Szoros kapcsolatba kerülnek a várszerkezettel is.⁷⁵ A határmenti területek benépesülésével egyúttal haladt a megye hatáskörének kiterjeszkedése a hegyvidékre.⁷⁶ A határispán jogait a vasvári ispán gyakorolja: ő az örök feje, másodfokú joghatóságuk. A comes nevezi ki az örök előljáróját, akit most már őrnagynak neveznek (nem az örök választják!). Kinevezése időre szól. A birtokos várjobbágyok közül kell kikerülnie és egy éven belül nem lehet leváltani.⁷⁷ Tehát az örök közül való előljárók (custodes, qui presunt),⁷⁸ őrnagy névvel a birtokos várjobbágyok közé emelkedtek.⁷⁹ Az őrnagynak az örök között kell élnie. Nem küldheti ki valamelyik emberét *állandó* helyetteséül, mint valószínűleg eddig tette, hanem, amikor nincs ott valamelyik faluban, *alkalomszerűen* megbízhatja valamelyik őrt visszatéréséig a helyettesítésével.⁸⁰ Ő az elsőfokú joghatóság az örök felett.

Az egyenes ági örökös nélkül meghalt ör vagyona eddig az őrnagy és az ispán birtokába jutott; most sikerült az öröknek

hette magát, ha az eskütársak közé alsóbbrendű, azaz kevesebb értékű keveredett. Azért szokta megkínálni a bíró az ellenfelet, hogy ő válassza ki a másik fél eskütársait annak tanúi közül. (Tagányi i. m. 412. l.)

⁷³ ... nec de eisdem liberi homines qui ad ipsorum convenerint libertatem aliquatenus extrahatur (helyesebben extrahantur!) nisi ipsi iudem se alias transferendi propriam habuerint voluntatem...

⁷⁴ V. ő. Mályusz: Turóc megye kialakulása. Budapest, 1922. 48.

⁷⁵ Az oklevélben erre mutatnak a következő szavak is: "... speculatorum de Monorosd ad castrum ipsorum pertinencium...", "... cum decimatoribus vel monetariis iobagio castri bonae fama mittatur..." V. ő. még Váczy i. m. 356.

⁷⁶ Tagányi i. m. 428.

⁷⁷ Az oklevél erre vonatkozó részét valószínűleg helytelenül olvasták. A szöveg így hangzik: "... item maior speculatorum si (helyesen qui) de possessionatis iobagionibus esse debet intra annum non debeat computari (helyesen: commutari)..."

⁷⁸ i. h.

⁷⁹ Tagányi i. m. 428. V. ő. még Váczy i. m. 356.

⁸⁰ Az őrnagy nagyobb terület élén állt és nagyobb körzetet ellenőrzött, mert az oklevél intézkedik arra az esetre, ha az őrnagy alkalmasint eljut a faluba utazás (vagyis, ha az ő falujuk a célja) vagy átutazás (vagyis, amikor csak keresztül megy rajta) közben; illő módon kell szükségleteit kielégíteniök.

elérniük, hogy a jövőben az oldalág is öröklésképes lesz. Ha az elhaltak nincs fivére, hanem leány és felesége maradt hátra, akkor a javak fele, ha pedig leánya sem volt, akkor a javak kétharmada az őrnagyot illeti.⁸¹ Az ispán bírói hatalmára és az örök helyzetére jellemző az a körülmény is, hogy eddig bilochosok (akik a XIII. században már az ispán hatásköre alatt állottak), is ítélkeztek felettük. Sőt az őrnagynak juttatott szolgálmányokon kívül, a tízedszedők és pénzverők az ispán részére még mindegyik háztól két dénárt szedtek be tized fejében.⁸²

7. A monyarusi öröknek a zalai határtól a Lug nevű helyig terjedő részt kellett örizniük. Ez a körülmény arra mutat, hogy az őrfalvak feladata pontosan ki volt jelölve; nem lehet ugyanis feltenni, hogy a Lugtól északra nem őrizték volna a határt. Ugyanezt tanúsítja I. Károly 1327. évi oklevele, melylyel az őrvonal Felsőőr környéki elpusztult, illetve meggyengült szakaszát igyekszik visszaállítani, illetve megerősíteni.⁸³ Ennek az őrségnek a szolgálati helyét Újvár (Németújvár) és Borostyán (Borostyánkő) között jelöli ki az oklevél.⁸⁴ Mindebből az következik, hogy a nyugati határvonal vas megyei része a XIII. században három szakaszra oszlott: az első a zalai határtól a Lug nevű helyig,⁸⁵ a második Lugtól Újvárig, a harmadik pedig Újvártól Borostyánkőig terjedt.⁸⁶ Valószínűleg mind a három rész élén külön őrnagy állott. Megállapítható az oklevélből, hogy a majd két emberöltőn át tartó harcban, amely a királyok és az oligarchák között folyt, az örök nagy

⁸¹ Az öröklés rendjének ilyenképpen történt rendezése általános jelenség volt. Ennek a kornak az oklevelei világosan mutatják, hogy volt egy bizonyos országszerte megállapított szabály, amely alapján egységesen rendezték az örökösödést. Ennek a rendezésnek az az észszerű megfontolás volt az alapja, hogy a lehetőség szerint az elhalt vagyona továbbra is teherbíró legyen és katonáskodásra alkalmas egyént vagy egyéneket tartson el. Ezért becsülte kisebbre a leányt, de még kevesebbre az özvegy jogait a középkori államhatalom. (Illés József: A törvényes öröklés rendje az Arpádok korában. Értekezések a társadalomtudományok köréből. XIII. 3. 109.)

⁸² A privilégium kiadását összefüggésbe lehet hozni V. Istvánnak a Kőszegi grófok és Ottokár elleni 1270-i hadjáratával. A királynak szüksége volt az ügyes, a terepet jól ismerő örök feltétlen hűségére. A vasi lövők ekkor már a Kőszegi Henrik befolyása alatt álltak és vele együtt harcoltak a király ellen. (Pauler II. 368.) IV. László ezért az árulásért szétszórta őket, birtokaikat, vagyonukat elkobozta. (Endlicher: Rerum Hungaricum Monumenta Arpadiana. XII. 111; Történeti Szemle 1914, 546.)

⁸³ Fejér VIII. 3. 179.

⁸⁴ A parastyán (Borostyánkő) alatt 1290-ben nyilasok voltak. (i. h.)

⁸⁵ Vagyis a Zala folyótól a Rábáig.

⁸⁶ Az Ösztörmen—Strém völgye.

részének el kellett hagynia birtokát, elveszítette szabadságát és a szolgálatát sem teljesíthette, mégpedig azért, mert a Kőszegiek és Németújváriak ellen a király mellett harcoltak. Valószínűleg nagy veszteségeket is szenvedtek. I. Károly a Kőszegiek leveretése után az örök birtokait, jogait, szolgálatait visszaállította.⁸⁷ Ekkorra régi tömegüknek csak töredéke maradt meg. A felsőöri őrszakaszban mindössze négy olyan község van, amely teljesen vagy részben, nevéen kívül, lakosságában és annak nyelvében, hagyományaiiban is megmaradt: Felsőőr, Alsóőr, Órisziget, és Jobbágyinak nemes származású része. A térképre vetett egyetlen pillantás is meggyőzhet, hogy ez a négy község a Németújvár és Borostyánkő közötti területnek a felügyeletét egyedül nem láthatta el. Borostyánkőtől a Rábáig a távolság körülbelül 55 kilométer — utakon. A Rábától délre fekvő rész nagysága pedig kb. 20—25 kilométer. Mégis ezt az utóbbi részt még 1284-ben is 18 falunyi őrség védte.⁸⁸

1428-ban Zsigmond, Lévai Cseh Pétert megerősítette Újvár, a hozzátartozó (alsó)őrségi 18 és az ettől északra (a Pinka és Östörmen-Strém mentén) fekvő 25 falu birtokában.⁸⁹ 1399-ben úgy mondják, hogy Újvárat Zsigmond még Lévai Cseh Péter atyjának, Lászlónak adományozta,⁹⁰ akinek már 1392-ben hatalmában vannak a Zala melléki örök.⁹¹ Zsigmond eredeti, az 1390-es évek előtti adománya nagyobb területet foglalhatott magába, mert Lévai Cseh László már 1393-ban eladta Alsó- és Felsőlövyöt (Utraque Lewe),⁹² úgyhogy ezek 1428-ban már nincsenek felsorolva. A Lévai Csehek Újvárral együtt az újvári uradalomba tartozó valamennyi falut megkapták⁹³ és az uradalom birtokai felnyúltak a Pinka felső völgyéig. A várhoz tartozó falvak egy részét a külön komunitást alkotó 18 faluból álló (Alsó)őrség képezi, a többi 25 falu között egynek a neve is „Őr“ (a mai Rábort-Rauchwart), egy másiknak Szécz (Schütz-Lövy, a mai Horváth- és Németlövy) és eredetileg Alsó- és Felsőlövy is hozzájuk tartozott. Azok a falvak, amelyek sorába tartozik népszigetünk, az alsóőrségi településeknek északnyugat felé mintegy folytatását adják éppen Újvár és Borostyánkő között. Nyilvánvaló, hogy a Lévai Cseheknek való eladományoztatása előtt Újvár, az Alsóőrség és a 25 (valószínű-

⁸⁷ Ebben az oklevélben (l. később) csak Felsőöri Miklós kapott nemességet, nem pedig az örök, mint Csánki mondja (782).

⁸⁸ V. ö. Polányi 42.

⁸⁹ Csánki 816—817.

⁹⁰ Teleki: Hunyadiak kora XII. 370. Pest, 1852. Más néven Sárói László. V. ö. Wertner: A Lévai Csehek. Századok 1901. 338.

⁹¹ Fejér: Codex diplomaticus Hungariae. Budaë, 1834. X. 2. 44—45.

⁹² Csánki 772.

⁹³ U. o. 708.

leg még több) falu egybetartozó királyi birtok volt. Továbbá figyelembe veendő, hogy ez a vidék az egyházi szervezet kialakulása idején már huzamosabban közigazgatási egység lehetett, mert az újbárai főesperesség (mint a győri egyházmegye része), magában foglalta a Pinka völgyét, a Rába vidék legkülsőbb magyarországi szakaszát, lenyúlt a Rábán túlra és (az Alsó-órségen kívül) még az ú. n. Tótság egy részét is felölelte;⁹⁴ így erről a (legalább) 25 faluról feltehetjük, hogy a Felsőórség nagy részét alkották. Továbbá Vörösvárhoz tartozott 1496-ban a felső Pinka völgy 15 községe, amelyek minden bizonnyal a Felsőórség egy részét képezték, mivel közöttük van felsorolva pl. Lődös, Vasvereszkék, Sároszék, Gyepüfüzes, Felső-, Alsóór, Jobbágyi.⁹⁵

A XIII. század végén és XIV. század elején az oligarchákkal való több évtizedes harcok után a pusztán maradt területeket új telepések foglalhatták el, akik lehet, hogy megtartották az elpusztult őrtelepülések nevét (mint a XVI. században a horvátok), ha ugyanott telepedtek le, vagy pedig új néven nevezték, ha valamilyen okból a pusztá falutól távolabbra létesült az új település.

Az új lakosok, akiket lassanként a nyugati határvidék pacifikálása vagyis 1327 után telepítettek, már nem hivatkozhattak az öröklet megillető szabadságokra és szolgálatokra és a köztük megmaradt, esetleg visszatelepített őrtörödékekkel együtt jobbágyi sorba kerültek. Nem tiltakozhattak eladományoztatásuk ellen sem, holott jó alkalmuk lett volna erre 1392-ben, amikor az alsóórségiek pört indítottak szabadságuk védelmére.⁹⁶

8. A szláv elem a XIII. század végére teljesen eltűnt vidékünkön.⁹⁷

A németség az augsburgi vereség után gyors ütemben újból benépesítette az addig gyepüelve szerepét betöltő Ostmarkot. A XII. század végére már bizonyosan eljutottak a Lapines folyóig a német telepések. A XII. század közepén döntő jelentőségű esemény történt Nyugatmagyarország későbbi népi megoszlásának tekintetében. A Magyarországra költöző Wolfger német lovag megalapította a Kőszegi grófok dinasztiáját. IV. Béla korára már az övék volt Újbár, Kőszeg,

⁹⁴ Ortvay T.: Magyarország egyházi földleírása a XIV. sz. elején. Budapest 1891. I. 323.

⁹⁵ Csánki 722.

⁹⁶ Fejér i. h. A régi őrlakosság elpusztulására mutat, hogy 1428-i felsorolásban a 25 falu közül már négynek német neve van: Rohrprunn (ma Nádkút) Glasar (Kolozsvár), Podaboch (Patafalva), Szécz (Horvát- és Németlövő).

⁹⁷ V. ö. Moór S. 25.

Szalónak, Léka, Rohonc és Borostyán,⁹⁸ s ezekkel együtt természetesen a vidék összes falvai. Bizonyára ők kezdték meg a német parasztok letelepítését. Legkorábban a Borostyán vár környékén keletkeztek német települések.⁹⁹ Nemsokára a többi faluban is felbukkannak a pusztá portákon a német parasztok. A XIV. századra a határmenti községek a nevük tanúsága szerint már németek.¹⁰⁰

A XV. századra Felsőőr körül három faluban már nagyobb számú német él. A magyar név mellett ugyanis feltűnik a német elnevezése is.¹⁰¹ Hasonló a helyzet 1496-ban.¹⁰² 1549-ben az Erdődy Anna fiúításakor készült felsorolásban még magyar nevükön szerepelnek a Pinka völgy falvai: Alsópokol, Toothfalu, Miske, Újfalú, Jobbagy, Veresvar, Szentmarton, Vasszegh, Ujszegh, Saarosszegh. Ellenben az 1496-ban vegyes magyar-német lakosságra mutató Obersdorf-Monyarospatak kettős elnevezésből a magyar tag eltűnt, jelezve, hogy a község már német. A német néptalaj előrenyomulására mutat még, hogy most már Lődösnek másik neve is van: Lyczisdorff.¹⁰³ 1573-ra ez a község is németté válik, mivel már csak a német néven nevezik (Lyczesdorff).¹⁰⁴ A környék községeinek ekkori nagyságára, a lakosság pusztulására és összetételére a dicális összeírások vetnek fényt.¹⁰⁵

1622-ben Nagyszentmihály neve már Német Szent

⁹⁸ V. ö. Pauler II. 365.

⁹⁹ 1388-ban Borostyán uradalmához tartozott: Borostyán, Rotumpach, Stuben, Rödelschlag, Krogdnug, Kapornok, Hoff, Gyarmanosfalva, Ménhard, Tohony, Aso, S(i)midrauch, Villyan(cz), Rodinsdorf, Pinkafő, Sinderdorf, Viszflek és Schreibersdorf. (Csánki 713.)

¹⁰⁰ 1392: Reudensdorf (Rödöny), 1274, 1334: Sah, Saah (Öribükkösd) 1334: Alho (Alhó); Csánki 789, 790, 732.

¹⁰¹ 1434: Monyarospatak—Obordoffh, 1455: Terscha—Tarczesdorff, 1479: Inceeth—Dewrbach. (Csánki 777, 802, 757.)

¹⁰² Csánki 722.

¹⁰³ Orsz. Lít. N. R. A. F: 1605, Nr: 15. A német elnevezés 1538-ban tűnik fel először (Lycistharff). (Schwartz 154.)

¹⁰⁴ U. o. dic. conscr. 1573.

¹⁰⁵ U. o. *A veresvári uradalomba tartozott:* (A név után szereplő szám az illető községben összeírt porták számát jelöli.) Vereswar 4, Sarosszek 3, Myske 1, Zenth Marton 5, Vasszek 2, Vyszek 2, *Olbendarff* 2, *Lyczesdarff* 4, Czencz 1, Tarca 2. *Batthyány birtok:* Czeka 2, Karasztos 2, Komyati 10, *Balho* 10, *Alho* 9, *Lepesdorff* 9, *Kyezlad* 4, *Groxan* 10, *Groffonsagh* 4, Drwmoly 3, Civitas Zalonak 6, Zalonak 4, Kethel 5, Merem 4, Alap totaliter deserta, Szabar, Zenth Myhaly 15, Velege totaliter combusta, Samffalva 3, Vyfalw 1, *Pöszen* 5, Owar 3, Csatar 5, Nagy Narda 9, Nagy Csem 9, Inced 15 combusta, Hodasz 10, Nagy Csajta 6, Oppidum Rohonc 25, Magyar Varas 15, Velem 3, Czak 4 combusta, Perenyé 12. A Dániel Péter birtokában Vyfalw et Jobbagy 4.

Mihály-ra változik, jelölve, hogy a lakosság nagyobb része német.¹⁰⁶ 1635-ben az egykori Vasverőszék község is kettős néven tűnik elő, a német elem előnyomulásának jeleképpen: Vas-szek aliter Nemeth Cikleny.¹⁰⁷ 1640-re Szentmihályt Kispersdorf, Vasverőszéket Nemetcikleny néven nevezik. Mint látható, ha egy községnek német a lakossága, de a környéke magyar, akkor a régi falunév elé csak a „német“ jelző kerül, amint azonban a környék is német, eltűnik a régi név. A XVI. században a magyar néptalaj egyre inkább visszahúzódik.¹⁰⁸ Nyugatmagyarországon új magyar települések nem keletkeztek, a régiak eltűntek vagy magyar lakosságuk elenyészett és helyét idegenek foglalták el, akiket a német vagy a magyar származású nagybirtokosok ausztriai birtokaikról telepítettek át, hogy a ki-pusztult lakosságot pótolják. Az egymást követő török hadjáratok a falvak százait pusztították el, magyart és németet egyaránt. A magyar elem utánpótlást nem kapott, a németet állandóan felújította a török támadástól sértetlenül maradt német rezervoár. A betelepülő parasztokon kívül, nagyon erősítette a német elemet az állandóan Nyugatmagyarország egyes falvaiban állomásozó német zsoldos katonaság. Sokan be is házasodtak ottani családokba. A XVI—XVII. századnak döntő jelentőségű eredménye volt a Felsőórségre, hogy a visszahúzódó magyar néptalajnak megszakadt a szerves kapcsolata Felső-őrrel és környékével. Ezzel a négy faluból népsziget lett.

A Felsőőr és környékének népszigetté válását közvetlenül az 1532. évi török hadjárat okozta. Kőszeg többhetes ostroma alatt a török martalóc csapatok messze környéken elpusztították és kirabolták a falvakat. A magyar lakosságból csak töredékek maradtak. A földesuraknak viszont az volt az érdekük, hogy minél hamarabb újra betelepítsék pusztá falvaikat. Természetesen nem vették tekintetbe az új telepesek származását. A német parasztokon kívül azonban új telepes elem is jelentkezett, a dél felől a török elől menekülő horvát-ság. A horvátok betelepődése nem egyszerre, hanem több évtizedes folyamatban ment végbe,¹⁰⁹ sőt lassú beszivárgás ész-

¹⁰⁶ Orsz. Llt. dic. conscr. 1622.

¹⁰⁷ U. o. 1655.

¹⁰⁸ A környező községekben a német elem rohamos térhódítására mutat: 1610: Felső-Sicz, 1615: Also-Sycz (Felső- és Alsólövő), (Schwartz 155.) 1698: Klein-Zitten (Kisciklény), Kodezitten seu Sarosszek (u. o. 186.), Rorbách, de 1773-ban ismét Jobbágyi-Újfalu (magyar lakossággal), 1808-ban újból Rohrbach (Schwartz 182.), Kemétén seu Komjátý (Schwartz 113.).

¹⁰⁹ Mohl tanulmánya (Horvátok bevándorlása 1533-ban. Budapest, 1915.) után azt gondolhatnánk, hogy az összes horvátok egyszerre, 1533-ban költöztek Nyugat-Magyarországra. V. ö. Házi Jenő: Néhány történelmi adat a nyugat-magyarországi horvátokról. Vasi Szemle 1937. 8—14.

lelhető egészen a XVII. század végéig.¹¹⁰ Sok horvát telepedett le a Batthyányak uradalmaiban.¹¹¹

A horvát települések töltötték be azt az elpusztult vidéket, amely a népszigetünk és a magyar néptalaj között keletkezett, szinte félkörben véve körül keletről a Felsőőrseget.¹¹² A horvátok az üres falvakban telepedtek le. Előttük magyar lakosság élt ott és a környék is magyar jellegű volt, mert a helyneveknek a magyar változatát vették át vagy fordították le. Pl.: Csajta-Chájta, Csatár-Chatar, Monyorokerék-Majkerek, Újvár-Novi Grad,¹¹³ Barátfalu-Fraterovoszello.¹¹⁴

Ezekben a falvakban a régi lakosság töredékei elvándoroltak vagy felszívódtak az idegen népiségbe a XVII—XVIII. sz. folyamán.¹¹⁵ Községeinket nem egy egységes, hanem két egymástól mind népiségre, mind kultúrára nézve teljesen elütő, egybefolyó és egymás faji erőit erősen letompító néptalaj, a német és horvát veszi körül, melyeket a tájhoz és egymáshoz nem köt évszázados együttélés és munka. Nincs még meg a századokon át kifejlődő sajátos kultúratalaja, hanem a magyarság által megteremtett kultúratalajra települ. Ezt a hatást még inkább megerősítik az ott levő magyar töredékek, amelyek nyelvi egyéniségük feladásával, de népiségük megtartásával, átveszik az idegen elemek nyelvét s azért eserébe népiségük egyes sajátosságait, kultúrájukat adják, mintegy előőrsként saját maguk feláldozásával a zömöt mentesítik. Ez megmutatkozik a későbbi századok során, mert a felsőőrvidéki magyarság nagyon biztosan tartja magát az idegen népek ostromával szemben.

¹¹⁰ Polány (A nyugatmagyarországi horvát telepedések. Vasi Szemle 1938. 232—245.) részletesen kimutatja, hogy a horvátok beszivárgása az egész XVI. századon át, sőt a XVII. század végéig tartott.

¹¹¹ A horvátok bevándorlását Batthyány Ferenc horvát bán tette lehetővé. (Leser: Punitz. Güssinger Zeitung, 1928. december 9.)

¹¹² Mohl (i. m. 7. l.) több mint 55 vas megyei községről teszi fel, hogy horvátokkal telepítették be a XVI. sz.-ban.

¹¹³ V. ö. Moór 251.

¹¹⁴ Schwartz 103.

¹¹⁵ Polány István (i. m. 54—64. l.) érdekes adatokat hoz fel számos községből az ott beolvadt magyarságról.

III. FEJEZET.

A népsziget történeti élete.

1. Népszigetünk lakosságának ősei megtelepedésük alkalomával életmódjuknak megfelelő vidéket választottak.

A táj nagyobb részét a középkorban különböző fák-ból álló erdők,¹ bozótok,² füves területek,³ amelyeken komocsifű, piernyafű, sáforján (sáfrány) és csolláng (csallán) is nőtt⁴ vagy patakok, tavak és mocsarak borították.⁵ Ezekben különféle állatok éltek,⁶ a sirályféle eser vagy esar nevű madarak táplálékai.⁷ Természetesen vízinövényekben sem volt hiány.⁸ Voltak ragadozó állatok is: kerecsen madarak, rókák és farkasok.⁹

Az örök előtt már voltak települések a község határokon belül.¹⁰ Ezeknek a lakosai azonban nem jutottak át a magyar korba, mivel falvaink területén a folyónevek, amelyek majdnem mindig egyidősek a letelepüléssel, vagy még ré-

¹ Pl.: Buofok fenyves, Fenőfák, Tölfák, Ezsbán bükkös, (Fő.); Bükkdülő Szálas, Magyarous, Fenyős, Egrezsd (Aő.); Eger (Sz.).

² Tüskés, Kerektöis, Sárosberek, Sürő, Berekalla, Hangyásberek, Vadegres. (Fő.); Töispárt, Oasoadal, (Aő.); Berek (J.).

³ Ritodal, Ritut, Dunarit, Tekerésrét, Gyöp, (Fő.); Bikarit, Dögrit, Dunarit, Ritkert, Tulsórit, Zsibagyöp, (Aő.); Főjsöpás, Főjsőriétek, Hosszirétek, Pás. (Sz.); Csereriét, Csordásiét, Faluriét, Főszögiriét, Nadasiriétek, Nagyriétek, Ujriét (J.)

⁴ Komocsirét, Piernyafokla, Csollángos, (Fő.); Komocsi, Komocsitorka (Aő.); Sáforjános (Sz.).

⁵ Wyzkewz, Hosszisar, Ajsó-Főjső kutér, Nyires, Patak, Dunarit, Nagy-Kisvides, Balláktója, Bassáktója, Tóninnénd, (Fő.); Ajsó-Főjsőcsásza, Dunarét, Vízfollás, (Aő.); Nyires, Tuofészek, Víznyél (Sz.).

⁶ Kárász, Békakurgó, Kidzsúós-tó. (Fő.); Kigyuós árok (Sz.).

⁷ Csarita, (F.-és Aő.).

⁸ Lencés kút, Sássosrét, (Fő.); Nád, Sás (Sz.).

⁹ Kercs, Gercsina, v. Kercsina (Sz.); Rókalikak, Farkasugrató. (Aő.)

¹⁰ Kő- és bronzkori maradványokat találtak Kisjobbágyi és Vörösvár között, (v. ö. Halaunbrenner: Zur Geschichte und Heimatkunde von Jabing. Mitteilungen des Burgenländischen Heimat- und Naturschutzvereines. III. 1929. 2.)

gebbiek, ősi magyar, az országban másutt is gyakran fel-lelhető nevek (a Pinkát és az Ösztörmen-Strémet leszámítva): Barnya, Deres, Egrezsd, Nadazsd, Szék. Ez a körülmény arra mutat, hogy nem volt itt nép, amely az örök előtt elnevezte volna a folyóvizeket, vagy ha volt is, letelepedésük előtt eltűnt, hiszen nem tudta átadni a saját nyelvéből származó elnevezéseket. A nevet adó örök nyelve magyar volt. A magyar elem jelenlétének túlnyomó jellegét, folyamatosságát mutatják az írásos emlékek — pl. egy 1443. évi oklevélben a következő dülőnevek olvashatók: Erdewalya vtha, agyagus, Melwth, Semperg, gath, Sarusberek, Warkw(e), Chapota, Kermusberek, Emsesereye, wyzkewz, kerezth, papwelge, Izmanberek, Lanka, Kelezhel, lehellanka, Er¹¹ — és a nép ajkán megmaradt elnevezések.

Felső- és Alsóőrtől nyugatra szláv töredékek éltek; lehet, hogy a Pinka völgyéből húzódtak fel. Erre mutatnak a szláv eredetű nevek: maga a Pinka folyó és tőle jobbra az Ösztörmen patak, ahol a Stherw és a Viszt állott a Palotari mellett.¹² Falunévben is megmaradt az emléküik, Komjáti község fekszik ott. Komjáti szláv népességét magyar váltotta fel a középkorban, hogy azután helyet adjon az előre nyomuló németiségnek a XVI. sz. végén és a XVII. elején, amint egy 1561-ben tartott és már említett határjárás dülőnevei mutatják.

2. A mai magyar lakosság ősei, az örök szolgálatának emlékét is dülőnevek őrizték meg. A vidék hadászatiilag fontos pontjain megfigyelő helyek voltak, ahonnan az ellenség közeledését még idejében észrevehették és jelezhették, ezeket „berda“-nak nevezték.¹³ Az ellenség távoltartására a folyók felduzzasztásával keletkező víztömég és ily módon ingóványossá tett talaj szolgált. A folyókat a folyásukra merőleges gátakkal duzzasztották fel.¹⁴ Nyugatról a Pinka völgyébe vezető út elzárására kellett a legnagyobb gondot fordítaniok. Ennek emléke az ott folyó patak, az Ösztörmen néven kívül a Stherw, Viszt, dülőnév.¹⁵

¹¹ Kőrm. Llt. Alm. II. Lad. 3., Nr.: 2.

¹² L. később.

¹³ Ajsó-Főjsőberda, Berdamellék, Komíati berda, (esetleg Várdahegy (Fő.); Ajsó-Főjső Borda, Berda, (Aő.); Berdaút (J.).

¹⁴ Gát. (Aő.)

¹⁵ Olyan helyen kellett lenniök, ahol Felsőőr és Komjáti határa érintkezik, ahol közút, vízzárógát, (Eszteró) volt, a Hercegága erdő közelében. Ma egy erdőt hívnak Hercegága néven; ott, ahol a Felsőőrből Alhóba vezető út metszi az Ösztörmen patakat. Már az „Ösztörmen“ név is ugyanabba a szócsaládba tartozik, mint a Viszt hely és a Stherw domb. Itt az Ösztörmen patak körül tág (kb. 600 m. széles és 1200 m. hosszú) völgyet képeznek a hegyek. Stratégiailag is nagyon fontos hely, mert Ausztria felől csak itt vezet út, meg

Az ingoványos, mocsaras részeken természetesen voltak átjárók, „Révek“, (amelyeket idegenek nem ismertek): Bikari, Dobogóri, Főhenyesri, Nimetri, Palotari, Szehenri.

Ha át is jutott az ellenség az ingoványokon, feltartóztaták a gyepek, — Gyepek, amelyek azután átalakultak még a XIX. sz.-ban is meglévő falukerítéseké. A gyepeken át vezettek kapuk, amelyeket sorompóval zártak el.¹⁶

Az ellenség megjelenésekor szükséges volt a vidéket riasztani, ez nappal füst-, éjjel tűzjelekkel történhetett.¹⁷

3. Amidőn az örök a megtelepülés után a földműveléshez hozzáfogtak, a határnak azokat a részeit vették először művelés alá, amelyeknek a neve a talaj tagosultságával, minőségével, tulajdonságával függ össze. Pl. Dombhát, Ajsó-Főjsőkútér, Rődös, Ajsó-Főjsőfenék, Fügő, Tüskés, Kerektois, Szoros, Hátraszegett, Hidegoldal, Görbe, Vörözdomb, A hedzs, Homor, Likavölgy, Hossziföd, Küjesbörcök, Wyzkewz, Erdewalya, Csapota (Fő.). Alsóőrött ez a dülönév-csoport feltűnően kisszámú: Forduló, Fenék, Töispart, Kútfej, Kis-Nagyhosszi, Hidegodal, — viszont aránylag nagy területeket vehettek már régen művelés alá Öriszigeten: Alásfeljáró, Feniek, Hegy, Hosszi, Köziepdülő, Kües, Lapos, Rövidfődek, Víznyé, Utonkül. Jobbágyiban is Alsóörhöz hasonlóan feltűnően kevés az ilyen dülönév: Dülő, Meződombi fődek, útkerület. (Vagyis a négy községből a legősibb települések Felsőőr és Örisziget.)

Az örök életére, műveltségi viszonyaira nézve kevés támpontunk van. A keresztyénség felvétele előtti hitüknek maradtak emlékei. Számos szenthelyük volt Felsőőrött, amelyeket „vár“-aknak neveztek (Hetes vár, Tüske-vár). A szent helyeken áldozati kövek is voltak (Warkwe). Gyakori áldozatok lehetett az ősmagyaroknál áldozati szerepet betöltő „Perje fű“ (Piernya

Pinkafőnél. Ha a Komjáti feletti völgyszűkületet elzárták az eszteró segítségével és megszállták az innenső hegyoldalt, akkor az ellenséges hadsereg csak nehezen tudott áthatolni. Azt hisszük, hogy az Alhó felé vivő út az oklevélben szereplő Fyeres úttya. A Stherw domb a „Komjáti major“-tól nyugatra fekvő domb. A Viszt ezen túl a völgyszűkületnél lehetett. Van is ott bizonyos nem természetes gátszerű emelkedés. (V. ö. Vasv. Lit. Litt. Instr. F.: I. Nr.: 44., I. a bécsi Térképészeti Intézet 1:25.000 térképének 5.056/4. részletét.) Az országban másutt is (pl. Szatmár megyében), van adatunk arra, hogy gyepe közelében Eszteró név tűnik fel. (Maksai F.: A középkori Szatmár megye. Budapest, 1940. 18., Település- és Népiségtörténeti értekezések. 4.)

¹⁶ Mezzőkapu, Sorompó (Fő.); Irtási kapu, Sorompó (Aő.); Kapunál (Sz.).

¹⁷ 1527-ben I. Ferdinánd figyelmezteti az alattvalóit, hogy Zápolya János ellen hadba megy. A veszélyre nappal füst-, éjjel tűzjelek figyelmeztetnek a várakból. (V. Házi Jenő: Sopron sz. kir. város tört., Sopron, — 1921. — VII. 256—8.) Rábort-Rauchwart, régi magyar neve Füstör volt, valószínűleg jelzései miatt.

fokla). Tisztelték a jó tündéreket, a boldogasszonyokat (Boldogasszonykörtvélye), és tisztelettel vegyes félelemmel nézték, mikor ülnek ki a vadleányok dombjukra (Vadleányok dombja; Aö). Mint természetfeletti lényeket tisztelték az Emsest és az Izmant (Fö.: Emsesereye, Izmanberek).

4. A Felsőörség községeiben régen éppen úgy, mint az ország más részeiben földközösség volt.¹⁸ A földközösség megszűnésekor történt utolsó felosztás maradt meg a községek földbirtokmegoszlásának alapjául.¹⁹ A községnek nem az egész határát osztották fel, csak a belterjes művelésre alkalmas részeit, a szántókat, a rétek egyes darabjait, ellenben az erdőt, legelőt, a mocsaras földeket közösen birtokolták.²⁰ A közföldek a népesség növekedésével állandóan csökkentek, mivel mindig több földre volt szükség. Ennek következtében az erdőket irtották, a legelőket feltörték, a mocsarakat kiszáritották. A megtelepüléstől kezdve minden négyzetméter mezőföldért kemény küzdelmet kellett folytatniuk a természettel. Már az elsőnek elfoglalt földeket is csak hosszú, aprólékos munkával lehetett termővé tenni. A földet irtás által tisztították meg az erdőtől és bozótól (J.: Irtás). Az irtás törtenhetett a könnyebb felgyújtás, vagy a nehezebb, de hasznosabb kivágás által (Aö.: Égés, Vágás). A lakosság szaporodásának arányában kellett egyre növelni a szántókat és intenzívebbé tenni a termelést. Az irtáson kívül a földnyerés másik módja a víztelenítés volt, amelyet csatornázással vagy gátakkal értek el. (Sz.: Vízárók, J.: Árkonalul).

Az újonnan nyert területeket rendszerint a termővététel módjáról, vagy a munkát végzők nevérol, esetleg foglalkozásukról nevezték el.²¹

A XVI. sz. derekára már olyan területeken is irtások ke-

¹⁸ Wallner E.: A felsőörvidéki magyarság települése. (Földrajzi Közlemények. 1926.) 8.

¹⁹ U. o. 10.

²⁰ V. ö. Eperjessy: A magyar falu településtörténete. Budapest. 1940. 70—71.

²¹ Pl.: Antalvögy, Bertákkert, Bokákkert, Bokatelek, Berta árok, Dongók lankája, Fablávögy, Föjső-Aljsóbalikókegy, Gá' körtefái, Geröcsök vögye, Hoagon haraszt, Höbölök, Irtás, Jankókkert, Koacetőlfái, Koacsuodal, Komparga, Kondorokföd, Kozmorok árka, Kumpéter, Mért ház, Páhegye, Pálokódala, Rácokirtás, Rácossa, Seperkert, Szabó János árka, Tornyosok hegye, Vargavögy, (Fö.); Bálintoas, Bálintovassa paragja, Benkőkoassa, Bödönökárka, Csuromvögye, Füle-vögye, Fülöpökfögye, Gyákiakoas, Hagonharaszt, Hoagóhegy, Irtás, Markók árka, Palankrét, Patricárok, Pongorácok úttya, Simon erdeje, Sürövágás, Szenyesfák, Tuótok vögye, Török Mial hegye (Aö.); Bökeföde, Fongárárok, Irtás, Kígyósárok, Lázárparagja, Tuótok föld, Válóárka, Vízárók, Vüögyárok, (Sz.); Árkonalul, Irtás, Patakhel (J.).

letkeztek — meglehetősen nagy kiterjedésben —, amelyek egészen a falvak határának széle felé estek és így a szomszédos nagybirtokokkal való vitákra is okot adtak.²²

5. A népsziget lakosainak nagy előnyt jelentett, hogy kiváltságos helyzetüket I. Károly a XIV. sz. elején elismerte, az erről szóló oklevelet megőrizték és elő tudták mutatni adott alkalmakkor.

I. Károly a Kőszegiek leveretése után elrendelte, hogy az örök, akiknek — mint ez akkoriban közismert dolog volt — saját lakóhelyük és birtokaik voltak Újvár és Borostyán vára között, vagyis nem másnak a birtokán, nem másnak a joghatósága alatt éltek, a IV. Béla, V. István és IV. László király alatt elnyert szabadságaikban és szolgálatukban maradjanak meg. (Nyilvánvaló ebből, hogy a XIII. sz. második felében nemesak a monorosi örök szereztek kiváltságokat, hanem hozzájuk hasonlóan a felsőőrsgiek is.) Az öröknek csak területi és helyhez kötött nemességük volt, ha kiváltak a testületből és elköltöztek más helyre, szolgálatukkal együtt a kiváltságaik is megszűntek.²³

A felsőőrsgiek a XIV. sz. második felére, a XV. sz.-ra elvesztik határári jellegüket, szolgálatukra nincs szükség. Ekkorra már országszerte kialakul a társadalmi elrendeződés. Világosabb határvonal mutatkozik a nemes és nem nemes között, bár még nem merevedett válaszfal a társadalmi rétegek közé. Az átmagyarítás még a XVI. sz.-ban is folyik, még akkor sem látható tisztán, hogy bizonyos rétegek hova tartoznak. Nehéz a megkülönböztetés a jobbágytársadalom felső és a nemesi társadalom alsó rétegei között, mert az életformájuk sem sokban különbözik. A nemesi társadalom egyik alsó rétegében

²² Batthyány Ferenc grófnak jelentette tisztartója 1560 körül: „Az ewryek melly feoldeket wy foglalasnak mondtak. Leg elezer tot Symon feolde Also Eorben. Ammellet feollywl wacion tot georgye. Azon feollywl az Eordeog fyak feolde. Azon feollywl wacion Kos gergel feolde. Ammellet wannak tot Amhros feoldey. Ammellet kospal feoldey. Ezek az Also eoriek feoldek. Azon feollywl vannak az feolseo Eoriek feolde ky hywatik Bewtchkerenek. ot wacion Imre Janosnak egy feolde. Az wton wacion az che mester feolde onnayd napkeletrre eg hegre fel min van hol az ember weres let Az hywatik galgeorg feoldenek. Azon fel mentunk az kyspuzta zeoleore. Azon feollyol wacion a Barlabo feolde ot wegeztetik az foglalt feoldeknek wege.“ (Körm. Lit. Alm. II. I. ad. 2. Nr.: 115/3.)

²³ A király ezt az oklevelet (Fejér: VIII/3. 179.), amely egyúttal megerősíti, habár nem sorolja fel az örök régi kiváltságait, bizonyára az oklevélben említett felsőőri Péter fia Miklós kérésére állította ki, aki egykor felsőőri őr (valószínűleg őrnagy volt), nemrégiben pedig érdemei folytán az örökös királyi nemes serviensek testületébe került és különben is tekintélyes befolyásos ember lehetett, mert „comes“-nek nevezték.

az „egyetelkes nemesek“ között találnak helyet a felsőörsgiek.²⁴ A XV. sz. első felében még nem ismeretes ez az elnevezés. Az 1435. III. tc., 1454. IV. tc. sem illeti névvel ezt a réteget, hanem az olyan nemesek személyes hadbaszállási kötelezettségéről szól, akik birtoktalanok, vagy akiknek nincs jobbágyuk. Az 1478. IV. tc. említi először az „egyetelkes“ elnevezést, biztosítva adómentességüket. Ugyanis Mátyás 1467-ben, amikor pénzügyi reformját kidolgozta, adófizetésre kötelezve a jobbágyok és (igazi) nemesek között álló széles rétegeket,²⁵ az egytelkes nemesekre is adót vetett ki. Azonban a jómódú nemesek közössége a szegényebbeket nem hagyta el és alkalmas időpontban kieszközölte a királytól adómentességüket,²⁶ amely egyúttal biztosította számukra a nemességhez való tartozást.²⁷

Az 1492. XX. tc. rendezi az egytelkesek katonaaállítási kötelezettségét; ekkor így határozzák meg, kik az egytelkesek: olyanok, akiknek nincs jobbágyuk.²⁸ Az 1498. I. tc. elrendeli, hogy minden harmadik évben a Rákos mezején tartandó országgyűlésre az egytelkes nemeseknek maguk közül tízenként egyet kell küldeniök. Helyzetüknek további szilárdulását jelenti az 1500. XXIX. tc., amely kimondja, hogy az egytelkeseket saját földjeiken nem lehet dézsmafizetésre kötelezni. Fejldést biztosít az 1538. XX. tc.: az egytelkes nemesek perbehívása szolgabíró útján történjék.

Nem sokára, 1547-ben elismeri az országgyűlés „de iure“ a felső- és alsóöriek országos nemességét, midőn Kinigspërgher Honoriuszal szemben megvédi őket, kimondván: „mivel ők Magyarország nemesei.“²⁹ Ez azonban még nem teljes, „valódi“ nemesség. Még mindig testülethez, közösséghez kötött.

A felsőörégi falvak községenként közösséget alkotnak, amelynek tagja minden lakos, aki az illető községben birtokos és ott lakik. Vagyis nem személy szerinti nemességet élveznek. Erre mutat, hogy 1. csak 1582-ben ismerik el nemességüket és erősítik meg birtokjogukat,³⁰ névszerint is felsorolva

²⁴ Először 1549-ben sorolják fel, „nobiles unius sessionis“ elnevezés alatt (Orsz. Llt. Dic. conscr. 1549.), de már az 1547-i XXXVII. tc. is az öríket kifejezetten „egyetelkes nemesek“-nek nevezi.

²⁵ V. ö. Mályusz: A magyar társadalom a Hunyadiak korában. (Mátyás király emlékkönyv születésének ötszázéves fordulójára. Budapest, 1940.) I. 369.

²⁶ V. ö. még az 1468. ávi VI., 1470. évi III., 1472. évi X., 1475. évi VI. tc.-eket. (Kovachich J. N.: Sylloge decretorum, Pest, 1818. I. 197—223.)

²⁷ V. ö. Mályusz 370.

²⁸ Nobiles autem unius sessionis, utputa, jobagiones non habentes...

²⁹ 1547. XXXVII.: ...cum nobiles sint regni Hungariae

³⁰ Orsz. Llt. Lib. Reg. IV. 267. Az okirat I. Károly 1327. évi oklevelére (i. h.) hivatkozik, megmutatva, hogy mekkora jogi értéket képviselt az a körülmény, hogy a felsőörsgiek oklevéllel tudták bizonyítani, hogy az elődeik örök

őket; 2. ebben az oklevélben igen sok az olyan nemzetség, mely nyilván nem régen került a községbe, mert az előző összeírásokban még nem szerepelt;³¹ 3. az 1611. évi, nemességüket megerősítő oklevélben is újabb nemzetségevek tűnnek elő.³²

Mint látható a XVI. sz. végén még nemessé lehetett valaki, ha birtokot tudott szerezni a nemesi községben és így bejutott a nemesi komunitásba, vagyis nemes módjára élt. Ennek a komunitásnak az élén a bíró áll, akit 1588-ban (az Alsó-őrségben) még „örnagynak“ (Ewr Nagh) neveztek).³³ A XVII. sz. végétől kezdve a községeinkbe költözők, ha nem voltak korábban is nemesek, hiába szereztek, akár házasság, akár vétel útján nemesi kúriát, már nem kerültek a nemesek közé, hanem külön réteget alkottak a nemesség és a jobbágyosság között „agilis“ néven. Az agilisek 1720-ig csak Jobbágyiban tűnnek fel nagyobb számban. Ekkor még mindig élhetett a régi jogszokás emléke, hogy aki nemesi kúrián él, az nemes. Jobbágyiban ugyanis 16 ember nemesnek tartja magát, arra hivatkozva, hogy kúrián lakik, bár a vármegye nem ismeri el őket nemeseknek.³⁴ Különleges helyzetüket mutatja, hogy az agiliseket felsorolják a Jobbágyiban élő jobbágyok után az említett megjegyzéssel, de ugyanebben az évben (1720) a nemesi összeírásban is, a nemesek után, „részleges curialista“³⁵ cím alatt és

voltak és bizonyos kiváltságokat élveztek. I. Károly említett oklevelét a felső-öriek nagy gonddal őrizték, 1436-ban át is írták a vasvári káptalannal, (Csánki 782.) és a legutóbbi időkig megvolt a községházán, — viszont ugyancsak a XVI. sz.-ban az Alsó-őrség 18 községe nem tudja bizonyítani az őri leszármazást és kiváltságokat (habár ezek akkor is közismert dolgok voltak), mert nem voltak kielégítő írásos bizonyítékai és hosszú pereskedések után (a XIX. sz.-ban is volt még perük) a Batthyány család birtokában maradtak mint jobbágyok. (L. az Orsz. Llt.-ban pl.: N. R. Al. 666/11, 673/8, 673/12.; **Őriszentpéter** és a többi falvak községházain található per- és egyéb iratokat.) Elődeik, a Zala melléki örök univerzitásának képviselői is hiába tiltakoztak a Lévai Cseheknek való eladományoztatásuk ellen, Zsigmond király Lévai Cseh László hatalmába adja és örök hallgatásra kötelezi őket, miután jogaikat és írásos bizonyítékaikat (litteraria instrumenta) átvizsgálta (és nem találta kielégítőnek). (Fejér: X. 2. 44—45.)

³¹ Fő.: Balla 2, Jost 3, Kolar, Orban, Otth 4, Payor, Stelczler 3, Sysko, Thornios 2, Was; számszerint 10 nemzetség 19 családja. Aő.: Balas, Farkas 3, Poltan, Mikos 3, Mwer, Simon 4; hat nemzetség 13 családja.

³² Fő.: Bath 2, Chapo, Chorom 2, Fabian 4, Fanchik, Horwath 5, Nagy 2, Raba 4, Saaghi, Zalai 2; 10 nemzetség 24 családja. Aő.: Chorom, Nagy 4, Pall 2, Zabó; 4 nemzetség 8 családja. (Orsz. Llt. Lib. Reg. VI. 266—7.)

³³ Orsz. Llt. Dic. Conscr. XI. 1007.

³⁴ „Praeterea dantur hic... suspectae nobilitatis... qui praetenduntur residere in curia, per inelytum comitatum tamen vigore seriei extradatae non recognoscuntur.“ (Arch. Regnicol. Lad. K. K. No.: 3. fr. 14. Orsz. Llt.)

³⁵ „Particularium vero curialistarum... haec esset series.“

azután megjegyzik, hogy vannak néhányan Jobbágyiban, akik kuriális javakon tartózkodnak. Azért csatolták névsorukat az összeíráshoz, mert a vármegye a birtokukat nem ismerte el kuriálisnak, azonban az összeírók az illetőknek esküvel megerősített vallomásaiból meggyőződtek, hogy olyan kúriákon élnek, amelyekben más ugyanott élő nemesektől, — akikről a vármegye kifejezetten elismerte, hogy kúriákon lagnak, — „részt házassági, — részint pedig vételi jog alapján részesülnek, és ugyanolyan módon birtokolják azokat, mint a nevezett nemesek.“³⁶

1828-ban már csak Óriszigeten nincsenek agilisek. Felsőőrött 52 „szabados“ (agilis) család él, akik közül 18 iparos, 1 kalmár. Nem régi beköltözésüket mutatja, hogy még nem tudtak külön komunitást kialakítani. Helyzetüket az összeírással így jellemzi: „Ezen egész helység curialis nemes helység és a közbenlakó némely szabadosok hasonlóképpen curialisa építvén házaikat s' ilyenképpen részerént vétel részerént beházásdás által jutottak birtokjokban, semmi különös beneficiumokkal nem bírnak, mindenek a nemességgel közös. — Legelőt fel nem vesznek és ki sem adnak mivel minden közös.“³⁷ Alsóőrött 43 agilis él, akik közül 12 iparos, 1 boltos. Komunitást alkotnak, amelynek élén a bíró és 5 esküdt áll. 2 mérő réjtük van, amelyet a nemesség a katonatartásban való könnyebbségükre engedett át nekik.³⁸

Jobbágyiban 23 agilist írtak össze. Mind földművelő. Külön komunitást képeznek, amelynek élén a szabados bíró áll. (A nemesek és jobbágyok is külön bíróval, külön komunitásban élnek.) Egy mérőnyi fenyeserdő harmadrésze az övék.³⁹

6. A közföldre a „nemes falu gazdája“ ügyelt fel.⁴⁰ A közös terményeket a falu pajtájában raktározták fel.⁴¹ Ha a falu szorult helyzetbe került, a közföldekből zálogba adtak, vagy eladtak.⁴² Az agilisek is részesültek a közbirtokban.

³⁶ „Ex quorum curiis praenominati alias agiles, partim uxorio, partim vero emptitio iure participantes eodem modo possident quo dicti nobiles...“ (Orsz. Llt. u. o.) Az agilisekre v. ö. még Csapodi Csaba: Szabadosok (Libertini) 1514—1848. Századok 1940. 405—426.

³⁷ Orsz. Llt. 1828. évi országos összeírás. Nr. 114.

³⁸ U. o. Nr. 8.

³⁹ U. o. Nr. 192.

⁴⁰ 1775. márc. 3. „... a nemes falu gazdáját házához hívta...“ (A felsőőri ref. paróchia iratai között.)

⁴¹ Alsóőrött az idősebb emberek emlékeznek még a helyére, a dülőnevek is őrzik emlékét.

⁴² 1615. dec. 26. „Az nemes falu“ Balla Imrével és Kollár Alberttal egyetemben elad egy darab földet az „Osbán bikken“. 1710. júl. 10. A nemes falu, mivel igen nagy szükségben van, eladja Szeremei Mihálynak a „Székallyai“ zálogolt

Felsőőrött nem lévén külön közösségük, együtt bírtak mindent a nemesekkel. Alsóőrött viszont nem volt részük a közföldekben, az agilis közösségnek egy-két mérőre való rétéje volt mindössze, amelyet a nemesek engedtek át neki. Jobbágynak ellenben még a jobbágyok is részesednek, úgyhogy a kb. 140 mérő alá való fenyves erdő harmada a nemeseké, harmada az agiliseké, egyharmada a jobbágyoké.⁴³

Ha valamelyik nemesnek szüksége volt pénzre, zálogba vethette, sőt eladhatta birtoka egy részét.

A pénzszerzés okaira és a föld koronkénti árára is rámutatnak írásos emlékeink: 1572-ben Pongrácz Gergely elzálogosítja Pongrácz Gáspárnak 7½ hold földjét 32 frt-ért a gyújtogatással okozott kár megtérítése fejében.⁴⁴ — (Év nélkül) Böcskőr Mátyásnak a Jost család örökre átenged egy kúriát egy hold földdel egy darab réttel 52 tallérért.⁴⁵ 1669-ben Kertész András enged át egy kúriát⁴⁶ és még egész sor kúria és sessio cserél gazdát a XVII—XVIII. század folyamán, a vasvári káptalani iratok szerint. A felsőöri református parochián található és kisebb-nagyobb földrészek elzálogosításáról, ill. eladásáról megemlékező iratok száma százon felül van, pl.: 1636. nov. 26. Bökös György vett egy lovat hitelben Tölly Györgytől. Ezt a Szék-folyó alatt megölte a farkas. A vételárban ad egy hold földet. 1692. máj. 12. Adorján Margit „az nimet ado miatt kényszerűségemben“ zálogba adja réttjét Szeremlei Mihálynak a „Szekallyán“. 1709. okt. 7. Szeremlei János „minden javaimnak az ráczok által lett elpredaltatasa miatt“ házhelyét bátyjánál (Szeremlei Mihálynál) zálogba veti 10 tallérért stb.

A földművelésen kívül magas színvonalú volt az állattenyésztés is. A fölnevelt állatokat és a fölös termelvényeket maguk szállították és adták el főleg Ausztriába. Úgy látszik, a vámot is ki tudták kerülni, mert 1588-ban a királyi fiscus eljárást indít a harmincadot elkerülő (defraudentes) felsőöriek ellen.⁴⁷ 1647-ben őriszigeti marhakereskedőkről emlékeznek meg.⁴⁸

földet 26 frt-ért. 1804. ápr. 24. A „Felső Ööri nemes és agilis egész communitás az Mezzőkapunál levő 13 hold szántót“ 20 évre zálogba veti a helységben lakó Námaorer Károlynak és feleségének, Hermatschel Jozefának. (A ref. par. iratai között. F. 5.)

⁴³ Orsz. Llt. 1828. évi ö. i. Nr. 114., Nr. 8., Nr. 192. Egy mérő (pozsonyi) = 2/3 kat. hold. L. Tömböly J.: Vas vm. jobbágygazdálkodása az 1828. évi összeírás alapján. Pécs, 1939.

⁴⁴ „... in compensationem damni per incendium causati.“ Vasv. Kápt. Llt. Instr. F.: 69., Nr.: 49.

⁴⁵ U. o. Min. in exp. Nr.: 24.

⁴⁶ U. o. Nr.: 51.

⁴⁷ Vasv. Kápt. Llt. Litt. Instr. F.: 68. Nr. 56. Pinkafőn volt vám és harmincadhely (Csánki 786.), nem pedig Felsőőrött, mint Csánki (782.) és nyo-

A községek lakóinak az újkori vagyoni viszonyait a különböző összeírások világítják meg. Az összeírások az egytelkes nemesek katonállítási, később a nehéz viszonyok hatása alatt adózási kötelezettségeinek megállapítására készültek. 1549-ből való az első összeírás. Felsőőr 72 családja 10 teljes kúrián, Alsóőr 46 családja 7 teljes kúrián (2 sessio leégett), Sziget 13 családja 3 teljes kúrián, Jobbágyi 10 családja 2 teljes kúrián lakott.⁴⁹ Ezek a számok arra mutatnak, hogy az eredeti foglaláshoz képest a települések lakossága nagyon megnövekedett, de egyúttal jelzik, hogy a telkek is megosztódtak és ennek következtében a népesség szegény.

1599-ben az egytelkes nemesek már adóznak.⁵⁰ A jobbágyoknak minden ház után 100 magyar dénárt kell fizetniök, az egytelkesek adójának mennyiségéről nem történik intézkedés.⁵¹ Hasonlóképpen nincs meghatározva 1604-re sem, amikor a jobbágyok terhe házanként 2 magyar forint.⁵² 1625-ben minden porta után 1 magyar forintot fizetnek az egytelkes nemesek is.⁵³ — Meglehetősen nagy összegeket fizetett be a négy község különböző címeken.⁵⁴

mán Glaser (Dunántúl középkori úthálózata. Századok. 1929. 165.) felteszi. Az 1498. évi XXXIV. tc.-ben szereplő Ór a mai Ráborttal azonos.

⁴⁸ U. o. Met. F.: 3. Nr.: 9.

⁴⁹ Orsz. Jlt. Dic. conscr. 1549.

⁵⁰ 1598. évi IV. tc. Az egytelkes nemeseknek már régebben is kellett bizonyos anyagi áldozatokat hozniok a katonállításon kívül (pl. 1539. XXV.: 10 dénárnyi füstpéncz; 1541. XXIX.: minden ingóságuk hatvanad részével adóztak; 1543. XIV.: 1 frt-ot minden egész kúria után. 1547-ben a dunántúli megyék a Hídvég városban tartott gyűlésükön elhatározták, hogy a legalább hat frt. értékű vagyonnal rendelkező egytelkes nemesek 1 frt. dicát fizessenek, éppúgy, mint a jobbágyok. Kovachich: Supplementum ad vestigia comitiorum. III. Buda. 1801. 203., 1548. XXV. Minden egész házhely után 50 dénárt), 1593 óta minden országgyűlés felújítja azt a rendelkezést, amely az egytelkes nemesek kúriáira is kiterjeszti a portákra kivetett adót.

⁵¹ Az 1598.-i adóreform értelmében ezentúl házak után történik az adó-kivetés. A dicatőr a szolgabíróval megjelent az egyes falvakban, s ott a helyszínen számlálta meg és írta registrumába az adóköteles házakat. A kirótt összegeket a falu bírójának kellett behajtania és a róvónak befizetnie. (Acsádi: A magyar adózás története. Budapest, 1906. 28—29. l.)

⁵² 1603. III. tc.

⁵³ V. ö. 1625. XXVIII. tc. A „porta“ már csak adóügyi terminus technicus volt ebben a korban. Értékét az 1609. LXII. tc. határozta meg, amely kimondta, hogy négy jobbágyház vagy tizenkét zsellérház tegyen ki egy portát. Az ezévi országgyűlés tért vissza az 1598-ban megszüntetett portaszerinti adó-kivetéshez.

⁵⁴ Az ezután közölt adatok az Orsz. Llt. dic. összeírásaiban a megfelelő évszám alatt találhatók meg.

1599-ben	Felsőőrött:	227	frt-ot	fizetett	138	adózó,
	Alsóőrött:	123	,	„	72	„
	Óriszigeten:	45	„	„	22	„
	Jobbágyiban:	19.50	„	„	13	,
	Összesen:	414.50	frt-ot	fizetett	245	adózó.

Ebben az évben aránylag a legtöbb terhet Órisziget viselte el, mert itt általában egy adózó 2.04 frt-ot fizetett, míg Alsóőrött 1.71 frt-ot, Felsőőrött 1.61 frt-ot, Jobbágyiban 1.5 forintot.

Részletezve:

Felsőőrött:

6	5	4	3.50	3	2.50	2	1.50	1	0.75	0.50	0.00	forintot.
1	2	4	1	20	3	23	28	31	3	5	4	adózó.

Alsóőrött:

4	3	2	1.50	1	0.50	forintot
2	10	20	19	13	7	adózó

Óriszigeten:

5	3	2	1.50	1	0.50	forintot
1	3	9	7	2	1	adózó

Jobbágyiban:

2	1.50	1	0.50	forintot
5	4	3	1	adózó

fizetett.

1601-ben befizetett

Felsőőrött:	93.75	forintot	123	adózó
Alsóőrött:	58.40	„	72	„
Óriszigeten:	11.75	„	20	„
Jobbágyiban:	7.75	„	16	„
Összesen:	171.65	„	231	„

Ebben az évben Alsóőr fizetett aránylag legtöbb adót, mert átlagban egy adózóra 0.76 forint, Óriszigeten 0.59 forint, Jobbágyiban 0.48 forint jutott. Feltűnő Órisziget lakosai adózóképességének nagymérvű hanyatlása.

Részletezve:

Felsőőrött:

3	2	1.50	1	0.75	0.50	0.25	forintot
3	3	14	36	5	10	52	adózó

Felsőőrött:

2.50	2	1.50	1.25	1.15	1	0.75	0.50	0.25	forintot
2	2	10	3	1	16	2	12	24	adózó

Óriszigeten:

1.50	1	0.50	0.25	forintot
1	5	7	7	adózó

Jobbágyiban:

2	1.50	1	0.50	0.25	forintot
1	1	3	4	7	adózó

fizetett.

1604-ben kiróttak:

Felsőőrött:	67.45 forintot	95 adózóra
Alsóőrött:	19.20 „	37 „
Óriszigeten:	6.90 „	16 „
Jobbágyiban:	6.50 „	14 „
Összesen:	100.05 „	162 „

Most Felsőőr fizeti aránylag is a legtöbb adót, mert itt átlagban egy adózóra 0.71 forintot róttak ki, míg Alsóőrött 0.52 forintot, Óriszigeten 0.62 forintot, Jobbágyiban 0.46 forintot. Csökkent az adózók száma és a teherbíró képességük is.

Részletezve:

Felsőőrött:

2.50	2	1.75	1.50	1.25	1	0.75	0.60	0.50	0.25	0.20	forintot
1	3	1	6	1	27	4	3	15	29	2	adózó

Alsóőrött:

2	1	0.75	0.50	0.45	0.25	forintot
1	6	2	14	1	13	adózó

Óriszigeten:

1	0.75	0.50	0.40	0.25	forintot
1	1	6	1	7	adózó

Jobbágyiban:

1	0.75	0.50	0.40	0.35	0.25	forintot
1	2	3	1	3	4	adózó

1626-ban meglehetősen csekély a kirótt adó összege. Kivetettek:

Felsőőrött:	21.22 forintot	93 adózóra
Alsóőrött:	10.65 „	50 „
Óriszigeten:	3.06 „	18 „
Felsőőrött:	2.62 „	15 „
Összesen:	37.55 „	176 „

Az adózóképesség tekintetében ismét Felsőőr áll az élen. Átlagban egy adózó itt 0.23 forintot fizet ebben az évben. Alsóőrött 0.21, Óriszigeten 0.17, Jobbágyiban 0.17 forintot.

Részletezve:

Felsőőrött:

100	90	50	40	32	31	25	20	16	12	10	dénárt
1	1	3	6	3	5	10	35	8	2	19	adózó

Alsóőrött:

60	50	32	31	25	20	16	10	dénárt
1	3	2	3	4	21	3	13	adózó

Óriszigeten:

25	20	16	10	dénárt
2	9	1	6	adózó

Jobbágyiban:

40	31	20	16	15	10	dénárt
1	1	5	1	1	6	adózó

A községek adóterhe a XVI. sz. végétől 1626-ig állandóan csökkent, mégpedig feltűnő mértékben. Adataink, sajnos, nem teszik lehetővé annak a kérdésnek eldöntését, hogy vajjon a gazdasági élet hanyatlása, az elszegényedés volt-e oka az adó csökkenésének. Főleg Őrisziget helyzete változott meg. 1599-ben még ő fizette aránylag a legtöbb adót, 1626-ban viszont már aránylag a legkevesebbet.

Jobbágytelkek csak Jobbágyiban voltak. A portaszám kezdetben országszerte azonos volt a jobbágytelkek számával, a jobbágytelkek nagysága viszont különböző volt a talaj minősége szerint. Később a porta koronként meghatározott tartalmú adózási fogalomná változott.

Jobbágyiban a porták száma az 1539. évi egyről 1570-ben négyre emelkedik, hogy 1609-ben csak felet tegyen ki, azután ismét egyre növekszik. 1720-ban egy jobbágnak 9 pozsonyi köből szántóföld, 3 pozsonyi köből kaszáló, 22 jobbágnak 4.5 pozsonyi köből szántó, 1 pozsonyi köből kaszáló, 2 jobbágnak 1 pozsonyi köből szántó állt rendelkezésére, vagyis összesen 108 pozsonyi köből szántóföldjük és 25 pozsonyi köből kaszálójuk volt.⁵⁵ 1828-ban 28 jobbágnak $6\frac{4}{6}$ p. mérő szántóföldje, 1.5 p. mérő kaszálója, kettőnek $3\frac{2}{6}$ p. mérő szántóföldje, $\frac{3}{4}$ p. mérő kaszálója van. 7-nek nincs sem szántója, sem kaszálója. Összesen $193\frac{2}{6}$ p. mérő szántójuk, 43.5 p. mérő kaszálójuk van.

7. A községeinkben kialakult társadalmi, gazdasági viszonyok szoros összefüggésben vannak a környező nagybirtokkal, annak törekvéseivel. A XIV. sz. végére a Felsőőr körül fekvő nagybirtokok, uradalmak mind magánkézre kerültek. A XIV. sz. közepén a monyorókeréki uradalom az Elderbachoké. Szász évre rá Borostyánkő és Rohonc is német főúri család, a Paumkircherek birtokába jutott.⁵⁶ Ezek a birtokok körülbelül azon a részen terültek el, ahol ma idegen népszalag húzódik a felsőöri népsziget és a magyar néptalaj között. A Hunyadiak koráig a magyar nép erőteljes terjeszkedése és nyomása nem engedte még veszélyessé válni a német elem térfoglalását, mint azt az ebből a korból fennmaradt hely- és személynévek mutatják. A XV. sz. második felének osztrák háborúi már erősen megritkították itt a magyar elemet. A magyar népi utánpótlást megakadályozta az a körülmény, hogy többek között Vas megye északi része is osztrák zálogbirtok volt sok éven át.

Ebben a korban egészen a XVI. sz. derekáig a nagybirtok arra törekedett, hogy befolyása alá vonja, jobbágygá súlylyessze a még földesúri joghatóság alatt nem lévő falvakat.

⁵⁵ Orsz. Lit. Arch. Regnicol. Lad. K. K. Nr.: 3. fr. 14., 1 köből = 1 magyar hold; 1 magyar hold = 1200 öl²; 1 magyar hold = $\frac{3}{4}$ kat. hold; 1 köből — 2 mérő, vagyis pl. 9 m. hold 18 mérő, 4.5 köből = 4.5 m. hold = 9 mérő.

⁵⁶ Polány i. m. 52. l.

Felső- és Alsóőr meg tudta tartani függetlenségét, valószínűleg helyzete miatt is, mert a körülötte fekvő nagybirtokok körülbelül egyenlő erővel hatottak rá.

Az 1430-as években valamelyik uradalom (valószínűleg a németújvári)⁵⁷ fenyegethette az őriek önállóságát, talán perre is kerülhetett a sor, mert 1436-ban átírták az 1327. évi I. Károly-féle privilégiumot a vasvári káptalannal.⁵⁸ 1441-ben már Kőszegvár tartozékai között szerepelnek.⁵⁹ 1481-ben a felsőőrieknek, akiket Stephanus Egyed de felsew Ewr és Clemens de Jobagy képvisel, határviszályuk van Paumkircher Vilmostal és Györggyel.⁶⁰ 1482-ben az őriek és a Paumkircherek között per indul meg, amelynek eredménye nem ismeretes,⁶¹ 1496-ban vizsgálat folyik a két Őr és Paumkircher György birtoka, Komjáti között fekvő földek elfoglalása ügyében.⁶² Ezek az események azonban nem tényleges birtoklást, hanem csak erőszakos kísérleteket, epizódokat jelentettek.

Községeink helyzete nem volt könnyű az őket körülvevő uradalmak között. A XVI. században a nagybirtokok ostroma megerősödött. A borostyáni uradalom a német Kinigspergher család birtokába került. Az uradalomhoz tartozott Alsólövő, Rédeny, Felsőőr északi és északnyugati határán és így a Kinigspergherek törekvése arra irányult, hogy befolyást nyerjenek Felsőőrre és a másik három földesúri joghatóságot alá még nem tartozó községekre. Úgy látszik, sikerült zálog gyanánt megszerezniük az őrségiakat, de ők ellenállottak és az országgyűléshez folyamodtak. Ez pártjukat is fogta. 1547-ben az országgyűlés a királyhoz fordul és kéri, hogy parancsolja meg Kinigspergher Honoriusnak, hogy a Felső- és Alsóőrről (— mely községekről azt mondják, hogy Kinigsperghernek zálogba adta, — szöveget le udvariasan a tényeket, nehogy a királyt megsértés) lakó egytelkes nemeseket vagyonukban és birtokukban semmiképpen ne gátolja, ne sujtsa őket zaklatással, kárral, jogtalansággal és ne vesse kezét javaiknak elfoglalására, mivel ők Magyarország nemesei.⁶³ Azonban már 1552-ben újabb tör-

⁵⁷ Ennek tulajdonosát, Lévai Cseh Pétert 1428-ban erősíti meg Zsigmond az egykori őrfalvak birtokában. (i. h.) A németújvári uradalom falvai között 1428-ban felsorolt „Őr“ azonban nem Felső- és Alsóőrt, hanem a mai Rauchwart—Rábortót jelenti.

⁵⁸ Csánki 782.

⁵⁹ U. o.

⁶⁰ Kőrm. Llt. Alm. II. J. ad. 2, Nr.: 101.

⁶¹ U. o. Nr. 102, 103, 104.

⁶² U. o. Nr. 109.

⁶³ 1547. évi XXXVII. tc. I. §.: „Atque insuper jubeat majestas sua domino Honorio Kinigspergher: ut nobiles unius sessionis in possessionibus Felső et Alsó Eőr in comitatu Castriferrei existentibus commorantes (quas possessiones

vénycikk parancsolja meg, hogy az egytelkes nemeseket helyezzék vissza szabadságukba, akárki is kényszerítette őket erőszakosan hatalmába a zavarok közepette.⁶⁴ A borostyáni uradalom hatása egy ideig azután nem érvényesült. 1569-ben Miksa király védelmi megbízást (protectionale mandatum) ad Batthyány Balthazárnak a felső- és alsóórieket illetőleg. Megbízta, hogy mindenki, de különösen Kinigsperger Kristóf ellen védje meg őket.⁶⁵ Rudolf ezt a megbízást 1584-ben megismétli, a nélkül, hogy megnevezné, ki ellen.⁶⁶

A XVI. sz. közepétől a nagybirtoknak az a törekvése, hogy a határát növelje a földjeivel szomszédos községek rovására. A földesúr minden módot megkísérel, hogy tervét megvalósítsa. Ígéretekkel, fenyegetésekkel, sőt gyakran bántalmazásokkal igyekeznek hatni.

A felsőőrségi falvak ellen is megindult az akció. A nagybirtokosoknak jó okul szolgált, hogy az őriek a népesség szaporodásával kénytelenek voltak igen sok erdőt és bozótot kiirtani. Mivel a szomszédos községek erdői azelőtt nem voltak pontosan elhatárolva, könnyen adódtak viszályok.

Egyébként, mind a nagybirtokosoknak, mind a csak néhány hold birtokkal rendelkező kismemeseknek, a föld iránti érdeklődését fokozta az a körülmény, hogy a gabonakereslet — és ezzel együtt természetesen az árszínvonal is — a XVI. sz.-ban hirtelen megnőtt. Az állandó háborúskodás ugyanis, egyrészt Magyarország legjobb gabonatermő vidékeinek nagyobb részét elpusztította, másrészt nagy gabonakészleteket kötött le a hadseregek részére. A nyugatmagyarországi terményárakra pedig különben is állandóan hatott Bécs közelsége.

A Batthyányoknak a felső- és alsóóriekkel voltak viszályaik.⁶⁷ Sziget és Jobbágyi inkább az Erdődyek érdekkörébe tartozott. Felső- és Alsóór mintegy megszakította a Batthyánybirtok folyamatosságát: északra tőlük Szentmárton és délre Komjáti Batthyány birtok. Azonban az innen ható erőt ki-

majestas regia, ipsi Kinigspergher inscripsisse dicitur) in bonis et possessionibus ipsorum nullo modo ausit impedire neque molestia, damno et injuria ullo modo afficiat, vel manus suas in occupationem bonorum ipsorum ingerat, cum nobiles sint regni Hungariae“.

⁶⁴ 1553. évi XL. tc. „Item nobiles unius sessionis, per quoslibet violentos, his disturbis, in eorum ditones violententer compulsi in suam libertatem restituantur“.

⁶⁵ Kőrm. Llt. Alm. II. Lad. 2, Nr.: 127.

⁶⁶ U. o. Nr.: 128.

⁶⁷ Újvár uradalma az Alsóőrséggel és a többi 1428-ban felsorolt falvak nagy részével az Ujlakiak, majd a XVI. sz. elején a Batthyányok birtokába került. (V. ö. Csánki 817., és Sziklay—Borovszky: Vas vármegye monográfiája. Budapest, 1898. 191.)

egyensúlyozta az, hogy nyugatról Rödöny és Alsólövő a borostyánkői uradalomhoz, a Kinigsperger család birtokaihoz tartozott, keletről pedig az Erdődyek vörösvári uradalma volt határos velük. 1599-ben azt panaszolták⁶⁸ a felsőöriek, Gal György, Balla Wolfgang, Sarrar István,⁶⁹ hogy Batthyány Ferenc megbízásából néhány nem nemes servitora és jobbagya, azonkívül még igen sok más fegyveres embere és familiárisa,⁷⁰ Felső- és Alsóór határában a panaszosok földjére hatolt, amely a Borda Wttyanak nevezett országuútnál van. Ott Gal Györgyre⁷¹ rohantak, kinek már az apja is emberemlékezet óta birtokolta a földjét. Gorombáskodnak vele, kitörik a karját és félholtan hagyják ott. Majd nemes Sarrar Istvánra törnek, aki akkor Balla Wolfgang familiárisa és servitora volt és éppen szántásból akart hazatérni Balla négyökrös szekerekkel és ekéjével. Őt, bár nem szolgált rá, kegyetlenül megverték és összekötözve elhurcolták Komjátiba az ekével, szekérrel és négy ökörrel együtt. Ott tömlőcbe zárták, majd átvitték Szalónak várába és csak öt napi fogság után nyerte vissza szabadságát. Még ugyanabban az évben újabb ügyben indult meg vizsgálat Batthyány emberei ellen.⁷²

A panaszosok⁷³ előadása szerint: Batthyány, amikor embereivel és familiárisaival utaztában átment Felsőörön,⁷⁴ Adorjan Jánost súlyosan megfenyegette, követelve, hogy hagyja abba bizonyos földek *irtását*, amelyekhez hozzá kezdett.⁷⁵ Később valóban hatalmaskodva megverette és megölette. Ugyanakkor bizonyos Viszt nevű helyet a panaszosok és fivé-

⁶⁸ A vasvári káptalannak Szombathelyen lévő levéltárából: Litteralia Instrumenta Fasc: 35. Nr.: 34.

⁶⁹ ...Georgy Gal de Fewliew Ewr, Wolfgangi Balla et Stephani Sarrar de eadem Fewliew Ewr.

⁷⁰ ...Nescitur unde motus, missis et destinatis Colomano Saffar in Zenth Myhal, Georgio Horwath in Hodaz servitoribus ignobilibus, item Christiano Pregel in Komyathy, ac Stephano Kolar in eadem Komyathy...

⁷¹ ...penes viam regiam et publicam Borda wttya vocatam...

⁷² U. o. Fasc: 1. Nr. 44.

⁷³ ...Joannis Adoryan, Andreae Adoryan, Ambrosy Fyntha, Andreae Balla, Georgy Gal de Fewliew Ewr, Matthiae Benkew, Laurentii Zarka, Matthiae Litterati et Thome Saffar de Also Ewr...

⁷⁴ ...assumptis penes se ortis hominibus et familiaribus... per dictam possessionem Fewliew Ewr... iter fecisset...

⁷⁵ ...Eundem Joannem Adoryan traditorem et meretricis filium appellavit minasque gravissimas eidem inposuisset dicens quod idem Joannes Adoryan exponens quasdam terras extirpari cepisset, a cuius labore et extirpatione si non desisteret...

reik kezéből kiragadva, a maga részére foglalta le és falujához, Komjátihoz csatolva, ott lakó jobbágycsoportot szétosztotta.⁷⁶

Nemsokára, mikor Batthyány Ferenc csapatával Felső- és Alsóőrben időzött, a panaszosok és rokonságuk összegyűlt, okleveleket és tanúkat hoztak. Batthyány halállal fenyegette és csúnyán leszidta őket. Azután a „Borda wtya“ mellett vett el még nyolevan holdnyi szántóföldet, majd servitoraival és nemtelen familiárisaival rárontott a felső- és alsóőri földeken levő búzavetésre és 3000 arany forint kárt okozott. Az őriek védekezésüképpen pört indítottak. Ennek folyamán 1559. aug. 7-én kihallgatták a környező falvak jobbágyait, akiknek vallomását Batthyány Ferenc terjesztette be. Azt állították, hogy Komjáti és Őr között a „Rennyeky wth“ (l. dűlőnévsorban) volt a határ, az azon túl levő föld mindig a komjátiaké volt.⁷⁷ 1560-ban idézték meg a feleket.⁷⁸ 1561-ben határjárást tartottak, amikor Batthyány megállapította, hogy melyek az őriek által újonnan irtott földek.⁷⁹ A pereskedés 1565-ben megegyezéssel zárult.⁸⁰

1576-ban Vas-vármegye törvényszéke előtt panaszt tett néhány Jobbágyiban lakó nemes, Zrinyi György servitorai és jobbágycsoportja ellen, hogy fegyveresen rárontottak az ő irtott földjeikre, megverték András Istvánt, elvették fejszékét, ásóit, majd megtámadták András Mihály és István házáat, ott megverték Marthon Kristófot és elvittek két puskát. Azután az irtott földekre mentek, a vetést kiszaggatták, a Pinkába dobták vagy összegázolták. Az irtott földeket elfoglalták és azóta is birtokolják. Körülbelül 2.000 forint kárt okoztak.⁸¹

Az 1559. évi támadás óta a Batthyányiak vagy másutt voltak elfoglalva, vagy az őriek valakinél hathatós védelmet találtak, mert a legközelebbi határperük csak 1597-ből való.⁸²

A vasvári káptalan tart határvizsgálatot Komjáti és a két Őr között. Az első tanú előadja a következőt: Komjáti és a két Őr között van három halmocska (németül Drajleber).⁸³

⁷⁶ ... pro se occupasset, possessionique suae Komyathy vocate... annexisset et adiunxisset, incolisque et iobagionibus suis ibidem dedisset et distribuisset potentia mediante.

⁷⁷ Körm. Llt. Alm. 2, Lad. 2, Nr.: 114.

⁷⁸ U. o. Nr.: 116.

⁷⁹ U. o. Nr. 115/1 és 115/3.

⁸⁰ U. o. Nr.: 124.

⁸¹ Orsz. Llt. N. R. A. F.: 1094, Nr.: 27. Az oklevél 1575-ben kelt. A vasvári káptalan 1703-ban átírta a Jobbágyiban lakó András Miklós kérésére.

⁸² Vasv. Kápt. Llt. Met. F.: 3, Nr.: 5. Úgy látszik, a nagybirtok nyomása annyira fokozódott, hogy kénytelenek voltak közjogi védelmet venni igénybe. Kijárták, hogy a király megerősítette őket nemesi kiváltságaikban és birtokaikban. Ez 1582-ben következett be. (Orsz. Llt. Lib. Reg. IV. 267.)

⁸³ A „komjáti major“ körül lehettek ezek a halmok.

Egyik Zrinyi úré, egy az őrieké, egy Komjátié. Egy északra vezető út mellett vannak (németül ezt „Renek“-nek nevezik), amely a határt képezi a két Őr és Komjáti között. Ez az út korábban a három halom mellett vezetett el, de most az őriek *felszántották*. Egy tölgyfa mellett is elvonult, de az őriek ezt *kivágták és a helyébe búzát vetettek*. Azután az út kissé nyugat felé tér el. Itt *nagy darabot kiirtottak az őriek* a komjáti földön. Akkorra ez az irtás, hogy „paar keobeol buza bele megyen“. Innen a „rakogias“-tól a határ egy völgyön megy át egyenesen föl egy hegyre. Itt is *elszántották* az őriek az „úr földjét“. Ezután egy völgy következik (német neve „Baizspringli“). Itt egy „kifolo ku“-ból „vizfolás“ van (ezt Stampaknak hívják).⁸⁴ Innen egy tölgyfához tart a határ, mely négy falu határa: Pursak (Buchschachen = Öribükkösd), Kiclod (Kitzladen = Kicléd), Komiaty, Alhoj.⁸⁵ Itt szakad meg az őriek határa a Batthyány határtól. Ezenkívül kihallgattak 6 tanút. Mind német nevűek és Komjátiba valók. Ugyanazt tanúsítják.

A vád nem látszik igaznak. Nem valószínű, hogy az őriek meg merték volna támadni a Batthyány-birtokot. A vád inkább csak jogcím lehetett az uradalom részéről újabb foglalásra. Az őriek már a káptalani vizsgálatot is fegyveresen akadályozták meg.⁸⁶

Még ebben az évben panaszt tesznek a felső- és alsóőri nemesek Batthyány Ferenc ellen Vas-megye közgyűlésén a birtokfoglalások miatt.⁸⁷

Úgy látszik, ugyanebben az évben a másik uradalom hatóereje is érvényesült, mert egy későbbi nemesi gyűlésen, mikor Kinigsperger Kristóf ellen igen sok, az osztrák határszéli birtokos, panaszt tesz erőszakoskodások miatt, leginkább Tarcsa nemesei és Alsó-Felsőőr lakói panaszkodnak.⁸⁸ Így a

⁸⁴ Az Ösztörmen forrása lehetett. A „vizfolás“ valószínűleg azonos a Kozmorok árká-*val*.

⁸⁵ Az Ösztörmentől nyugatra a Fongár(d) erdőtől északra fekvő erdőset németül „Eckwald“-nak nevezik.

⁸⁶ „Mikoron pediglen az felliuł meghirt kerest utra iutottunk volna mind az kett Eoriek feienkent fegieres kezzel keztték eleikben alluan, az paranthsolatanak continentialiait exegualni nem hagiak es tovał benunket nem bochatanak hanem megh feniegetuen ezt mondak Kaptalan tovał nem menj mertt ha tovał mentek bizony maid nem iol leszen az dologh: Mi ezt latvan hogi fegiueres kezzel vadnak es gonosz zandokkal is tovał nem mentunk. Hanem az faluban terenek be Komiatiban es ott colligaltuk az testiseknek fassioit az mint felliuł megh vagion irwan.“ (I. h.)

⁸⁷ Vas várm. Llt. Prot. I. 81. l. 1597.

⁸⁸ U. o. Prot. I. 97. l. 1597.

XVII. század elején újból szükségessé vált, hogy a király megerősítse kiváltságaikat és birtokaikat.⁸⁹

A királyi megerősítés azonban nem akadályozta meg Batthyány Ferencet, hogy ne erőszakoskodjék a szigetiekkel és ne ragadjon el egy darab földet az amúgyis szűk szigeti határból. 1613-ban a vasvári káptalan így adja elő a vizsgálat eredményét:⁹⁰ 57 tanút hallgattak ki, köztük Náray György alszolgabíró, aki már részt vett egy, ezt a községet illető határjárásban öt évvel azelőtt, Káldy Ambrus főszolgabíróval együtt.

1608-ban is folyt valamilyen határper. A tanúk mindannyian azt vallják, hogy a „*haraszt*“ a „*Borda*“ úton innen mindig a szigetiek birtokában volt. 1628-ban a Rödöny és Sicz (Alsólövő)-beliekkal van baj. (Kinigsperger birtok). A határvizsgálati jegyzőkönyv szerint a vizsály tárgya a felsőöri egyház bizonyos réte volt, amelyet a sicziek (alsólövőiek) maguknak követeltek.⁹¹ 67 tanút hallgattak ki. Mind tudja, hogy az őriek határába tartozott a rét. Néhányan arról is tudnak, hogy ha a sicziek (alsólövőiek) és rüdönyiek ráhajtották marháikat ezekre a földekre, az őriek elkergették őket, marháikat pedig behajtották. Egy tanú azt is vallja, hogy az őriek egyszer három siczi embert elfogtak és megbírságotlák őket. Egy másik tanú arról beszél, hogy az alsólövőiek a Csapota erdőn nem mertek fát

⁸⁹ 1611. Orsz. Llt. Lib. Reg. VI. 268.

⁹⁰ 1613 die 9. May. Mi Gamsusz Janos Vasvari Captalan embere és Tornynos Tomas Kyraly Urunk Eő Feölsége Embere iöttünk Zigetibe Zarka Marton hazához neminemő bizzonsagokat szedny Batthyany Ferencz uram ü Nagysága és az Zigeti nemessek között. Tudnyia illik hogy az minemü tilalmast ü Nagysága erővel hatalommal az el mult heten *ki vagatott es irtatot* maganak akarvan foglalnj hogy az tilalmas elejtöl fogva mind örökke az Zigetiekei volt. Zabád urasagaba voltak es mikor akartak tilalmasban tartottak, es magok... belöle mely tilalmas vagion az Zigeti hosszu feöldeknek az vegeben es tart mind az borda utig olyan szelessen ez minth innel belöl nap nyugatról az zigeti zántó földeknek az vegeben es tart mind az borda utig olyan szelessen ez minth innel belöl nap nyugotról az zigeti zántó földek tartanak elöl delről el kezdetven az Olaly Czikliniek hataratul mind igenessen fel az borda uton az hegy haton ismeghen ugian azon Olaly Czikliniek es Batthyany uram között valo vont hatarig feöl szelről. (A „borda út“ a Pinka völgyében futó országút egykori neve.) Vasvári Kápt. Llt. Litt. Instr. F.: 3. Nr.: 16.

⁹¹ 1628. jul. 21. Metalis inquisitio. Tudgiatok e bizsoniossan es emlekeztek ra hogj az Zenth Martony határtul fogvast az Szek visze mellet nap enet feöl azok az retok minden koron az Feölseő Eöry Zenth egyház retej voltak es az Cser volgietul fogvast az Baszrar kuttiaigh es az Defur utaigh, es inneid az Köves Patakiaigh volt volna az feölseő Eöriek hatara. (A Cservölgye és Kövespatak dülöl az Alsólövőhöz csatolt Csapota erdőben lehettek. Valószínűleg a Baszrar kútja is. Defur (Diefort) útja Alsólövőbe vezetett.)

vágni az „ööriek híre“ nélkül, hanem „megh keovettek elsoben es ugy mentek es ugian adoztak es rola“.

Ugyancsak 1628-ban ugyanebben az ügyben más határ-vizsgálat is volt. Az erről szóló jegyzőkönyvnek azonban csak az utolsó lapja maradt meg.⁹² A negyvenedik és egyben utolsó tanú Száraz Péter Erdődi Zsigmond gróf száz éves, Lódes községben élő jobbágya, megesketve és megvizsgálva ezt vallotta: Tudja, midőn gyermek volt, akkor is jártak határt a felsőöriek, és ő maga is jelen volt. A Szék patakánál kezdték el, a Cser völgybe mentek és onnan a régi kastély helyre (?). — Ezt az ügyet végül Eszterházy Miklós nádor 1636-ban lezárta, megbízottaival határjárást tartatott.⁹³ A „Cher völgien“ túl a Szék vize partjától indultak ki és kijelölték nagyjából Felsőör mai határát Alsólövő és Rödöny felé. Feltűnő, hogy a Csapota erdő, amely ma Alsólövő területéhez tartozik, akkor még a felsőörieké volt.⁹⁴

1643-ban Erdődy Györgynek volt vizsálya a szigeti nemesekkel.⁹⁵ 1644-ben tartották meg a vizsgálatot. A jegyzőkönyvben feltett kérdések szerint az volt a vizsgálat tárgya, hogy a „Veszekedő csarítás“ a szigetieké-e, békésen legeltettek-e rajta és fát termeltek-e ki belőle, vagy pedig adóztak-e róla valaha is.⁹⁶ 391 tanút hallgattak ki. Mindannyian egybehangzóan tanúsítják, hogy a szigetiek békességben legeltették rajta marháikat, soha adót róla nem fizettek, sőt néhányan emlékeznek rá, hogy a vörösváriakat megverték és elűzték, ha arra a földre merészkedtek. A tanúk a szomszédos községekből valók, olyanok, akik már megfordultak Szigetben. Sokan marhákat vásárolni voltak itt.

Úgy látszik, ez a vizsgálat nem hozott döntést, 1647-ben újabb vizsgálatról értesülünk.⁹⁷ 162 tanút hallgattak ki. Mind

⁹² A felsőöri ref. parochia iratai között.

⁹³ Orsz. Llt. F.: 983. Nr.: 29. Magyar nyelvű oklevél.

⁹⁴ ...asz meli megie valasztia az Syezi szanto földektől asz Öry aszon Csapota erdőt... 1648—49-ben került Alsólövőhöz a Csapota. (L. később.)

⁹⁵ Vas vármegye Llt. Prot. II. 233.

⁹⁶ 1. Emlékezneke hogi arrul az Veszekedő csaritas legeltető földrül, kit Erdődi uram erővel ki irtatott hogi valaha adoztanak volna az szigetiek az Erdődi uraknak rola. 2. Emlékeznek hogi tisztessgesen birtak volna az szigetiek azon földet raita örözven és fayzvan. (A Veszekedő csarítás azonos a Haraszttal. „Strass“ néven a vörösvári határba tartozik. V. ö. Wallner 7.) Vasvári Kápt. Llt. Metales, F.: 3, Nr.: 10.

⁹⁷ 1. Tudode hogi az az vezekedő hely wörös warhoz tartoznek? es ha az szigetiek az wöröswári urak avagi tisztviselők engedelmebüil élteke azt az fundust avagi nem. 2. Tudode hogi az wörös wari tisztviselők warbeliek avagi odavalo emberek megh fogtak fosztottak volna az szigetiek embereit avagi marhaikat el haitottak volna valamikor vagi soha sem? 3. Tudode hogi az szigetiek wörös

tudja, hogy a szigetiek használták a vitás földet. Körülbelül harmadrészük megerősíti, hogy fát is vágtak rajta. Nagyon sokan azt állítják, hogy mindkét fél legeltetett ott. Harminc tanú nem tud semmit. Arról, hogy embereket elfogtak volna, senki sem tud. Egy tanú azt vallja, hogy a szigetieket elkergették és egynek elvették a szűrét. Ketten tudnak arról, hogy marhákat hajtottak el, amelyeket aztán megvettek a szigeti kereskedők. A szigetiek soha engedelmet nem kértek és ajánlékokat sem vittek Vörösvárra.

1648-ban újból felmerül a régi viszály Felsőőr, Rödöny és Alsólövő (Sycz) között, de most már az őriekkel szemben álló mind a két község a Batthyányak uradalmába tartozik. Tehát Felsőőrt egyedül Alsóőr felé nem határolja Batthyány birtok.

Már egy fél évszázad telt el azóta, hogy a Batthyányoknak viszályuk volt a felsőőriekkel (1597). Valószínűleg az a körülmény biztosította a békét, hogy a főúri család egy hiten volt az őriekkel és a felsőőri református pap (Gál János) volt egy időben a németújvári lelkész. Sőt egy másik felsőőri pap, Pathy Ferenc püspök is lett. A lelkészek, úgy látszik, mérséklő hatással voltak a Batthyány családra; az erőszakosságok így inkább az evangélikus Szigetet érték. 1644-ben azonban Batthyány Ádám az ellenreformáció eredményeképpen katolikussá lett. Uradalmának valamennyi községe kénytelen volt követni. Most már semmi sem tartotta vissza, hogy családja régi igényeit a négy, illetve három nemes község ellen (Jobbágyi u. i. Vörösvár érdekezónájában volt) fel ne újítsa.⁹⁸

1648-ban vagy még előbb kezdi meg akcióját.⁹⁹ Tizenhat tanút hallgattak ki. A többség azt vallotta, hogy a Csapota mindig az őrieké volt. Három szerint az alsólövőiek egy kis darabot birtak a Szék vize mellett, de az őriek elfoglalták tőlük. Még ebben az évben Vas vármegye generalis congregatioja előtt Batthyány Ádám hivatkozik az 1635. évi 20 articulusra, amely a határjárásról szól.¹⁰⁰ Bizottságot küldenek ki Nádasy Ferenc elnöklete alatt. A bizottság elhatározza, hogy a Csapota nevű földek, amelyeket néhai Eszterházy Miklós nádor az általa tartott határjárás alapján Felsőőr nemes lakosainak ítélt, örök és visszavonhatatlan jövedelmű Batthyány Ádámra, illetőleg syczi (alsólövői) jobbágyaira szálljanak. Továbbá, mivel a felsőőri

wart engedelmet kertes volna valamikor avgi oijandekot is vittek volna az végre hogy azt az fundust elhessek avgi sohasem? — Vasvári Kápt. Llt. Metales F.: 3, Nr. 9.

⁹⁸ A közbeeső négy évet uradalma katolizálására vehette igénybe.

⁹⁹ Vasvári Kápt. Llt. Metales R.: 2. Nr.: 9.

¹⁰⁰ Vasvári Kápt. Llt. 1874. jegyzőkönyv Nr.: 89. 1724-ben a káptalan másolatot adott ki a Vas várm. gen. congr. által 1648. aug. 25-én latinul kibocsátott oklevélről.

nemesek régebben elfoglaltak egy a rödőnyi egyház tulajdonát képező rétet vagy kaszálót, azt tartoznak ingyen, minden fizetés nélkül a rödőnyi lakosok, illetőleg az egyházuk birtokába visszabocsátani.

Az 1649. május 1-én tartott gyűlésen jelenti a főispán, hogy Felsőőr, Alsólövő és Rödöny között az új határjárászt május 25--26-án tartják meg.¹⁰¹ Ez év augusztus 9-én már Batthyány Ádám panaszt emel, hogy bár Felsőőrnek és birtokának Rödönynek közös határa van, mégis az őriek a rödőnyieket a közös legeltetéstől erőszakosan távol tartják. Ezért kéri, hogy jobbágyait „büntetlen gyámkodással“ (cum inculpata tutela) a legelő használatában megvédhesse és megtarthassa. Ezzel szemben az őriek ugyanekkor óvást emelnek. Kijelentik, hogy ragaszkodnak a nem régen tartott határmegállapításhoz, és nem mondhatnak le arról a legelőről, amelyet a határjárásnál nem engedtek elveszni.¹⁰² Augusztus 30-án már ismét panaszt emelnek az őriek, hogy a legelőtől a rödőnyieket nem tudják távoltartani.¹⁰³ 1684-ig nincs újabb vizzályra adatunk. Ekkor a régi Haraszt-pörön kívül,¹⁰⁴ újabb vizzály keletkezik a szigetiiek és a vörösvári uradalom között. A káptalan vizsgálatot tart.¹⁰⁵ 51 tanút hallgattak ki. Mindannyian egybehangzóan vallották, hogy: 1. az országot a vízfolyáson túl Vörösvár felé volt; 2. a vitás föl-

¹⁰¹ Vasvármegyei Llt. Prot. II. 230.

¹⁰² U. o. Prot. II. 284.

¹⁰³ U. o. Prot. II. 286.

¹⁰⁴ Wallner (7) azt mondja, hogy erre a pörre, amely 1643-ban (helyesebben 1642-ben) keletkezett, sok pöriratot talált. Ezek szerint egészen 1717-ig elnyúlott a pör.

¹⁰⁵ 1. Tudgyae az tanu, hogy amint az szigeti fölső határban lévő Lapos nevű földek végben onnind föllyül az erdőről le szokott folnyi az eső vize hogy azon az vízjáráson lett volna valaha az az ország h uttya? avagy azontul vörösvár felől amint most vagy on az kereszt uttya 2. Tudgyae az tanu, hogy azon szántóföldek melylyek éránt méltóságos Monyorokeréki Groff Erdődi Sándor uram ő nagysága ez proxime elmúlt ezer hatszáz nyolcvan harmadik esztendőben bizonyos processust moveálván öregh Karpics Giörgy, Kristan Mattyás és János Szigetben Vasvármegyében lakozo nemessek ellen valóságosan az szigetti határban legyenek-e vagy sem? Es hogy ... az ország uttyán által az ur ő nagysága földében beszántottak volna, az mint ő nagysága querelaiban föltette? S azon szántó földek megh irt Karpics Giörgynek Kristan Mattyásnak és Jánosnak örök saját jóságokké vagy sem? 3. Tudgyae az tanu, kítü eset és mi volna az ocka az mint mostanában az megh mondott utt alá jön onnind föllyül hogy mint volna olly szük főképpen az Raiczi nevű földektül fogva egész az alsó határig. E nagyobb riszt azon utnak mind az szigeti szántóföldeknek az végiben mi gyön mostanában alá? Vasvári Kápt. Llt. Metales F.: 3, Nr.: 13. (A Lapos dülő a községtől északnyugatra levő domb alján van; ennek közelében a Raiczi (Rajz) dülő)

dek a szigeti határba tartoznak és mindig odáig szoktak szántani, mint most; 3. a gróf tisztjei szorgalmatosak akarván lenni, átszántottak az országúton, (ezért olyan szűk az országút, holott régebben 3—4 szekér elfért egymás mellett), s úgy vetették a szigetiék jószágára át az utat.

1696. május 31-én több szigeti nemes ünnepélyesen tiltakozik az ellen, hogy néhány szigeti lakos, mikor Erdődi Péter gróf őket perbe fogta egy bizonyos út miatt, egységet kötöttek vele az egész nemesi közösség nevében, holott erre nem volt meghatalmazásuk.¹⁰⁶ Az ügy 1698-ban folytatódott. Ekkor Szaláncai Márton alispán a szigeti nemesek kérésére megvizsgálta azt az árkot, amely Sziget és Vörösvár határán húzódott.¹⁰⁷

Tehát a földesúri hatalom nem ért el tartós vagy jelentős eredményt a négy község ellenében. Bár egyes területrészeiket leszakította, még sem tudta rávenni őket, hogy különállásukat, jogaikat feladják. Még az erőszakoskodás sem törte meg őket. A leszakított területrészek viszont átkerülve az uradalmakhoz, illetőleg a jobbágyokhoz, módot nyújtottak ezeknek, hogy népfellegüket határaikon belül elhelyezhessék.

A veszteséget, amelyet a négy község határa egy részének elszakításával szenvedett, úgy könnyelhetjük el, mint a magyar néptalaj egy-egy kis részének a feladását. Az elvesztett határrészek ugyanis a XVII. századig már nagyobb részben idegen népiségűvé vált uradalmi jobbágyfalvak növekedését segítik elő.

Az óriek, ameddig lehetett, földjeiket irtással, lecsapolással gyarapították. Azután is megragadtak minden alkalmat, hogy szorgalmas munkával és takarékosággal segítsenek magukon. Így Felsőőr 1818-ban 105.000 forintért visszavásárolta azokat a földeket, amelyeket a Batthyányak vásárlás útján szereztek meg az idők folyamán a község határában.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Nobiles... soleniter protestantur et contradicunt, qualiter nonnulli (incolae) pagi Szigeth per illustrissimum dominum Comitum Alexandrum Erdődi de Monyorokerek occasione praetansae cuiusdam viae in ius attracti fuissent, qui in nomine et persona totius communitalis, ac ipsorum protestantium, a quibus nullas penitus plenipotentias habuissent, certum contractum cum eodem domino comite... inivissent. (Vasv. Kápt. Llt. Min. Nr.: 105.)

¹⁰⁷ Vasvári Kápt. Llt. Litteralia Instrumenta Nr.: 48. 1698. Die 30 Aug. Ad instantiam nobilium possessionis Szigeth in comitatu Castriferrei dominus vicecomes Martinus Szaláncai... venit ad revisionem simplicem fossati illius, quod est in limitibus Wörösvár et Szigeth...

¹⁰⁸ Wallner 24; A 105.000 forint hatalmas pénzösszegnek számított 1828-ban. Jobbágyiban egy pozsonyi mérő alá való elsőrendű búzaföld (kb. 5/8 kat. hold) 32 frt. értékű termést adott (pedig a gabona értékét emelte Bécs közelsége). V. ö. Orsz. Llt. 1828. évi orsz. összeírás, Nr.: 192.

8. Népszigetünket, ámbár az ország legnyugatibb részén volt, nem nyugatról érték a szellemi áramlatok, mégha azok onnan is indultak ki. Először a magyar vezető réteg vette át a nyugati művelődési értékeket és ő sugározta szét az ország központjából valamennyi világtáj irányában.

A felsőorségiekhez, mint a magyarság előretolt részéhez, aránylag későbbben jutottak el a művelődési áramlatok. Viszont annál tovább érvényesült a hatásuk. Történetük minden szakaszában, a társadalmi-, jogi-, gazdasági-, művelődési viszonyaikon, életük minden megnyilvánulásán látszik, hogy a központi fekvésű vidékekhez képest régebbi felfogások, szokások és jogok szerint élnek.

Bizonyára a keresztyénség felvétele is később következett be és a régi hitnek sokáig voltak még hívei.¹⁰⁹ Keresztyénné válásuk nemcsak hitbéli változást jelentett, hanem egész életmódjuk átalakulását: templomhoz kötötték őket, le kellett telepedniök, hozzá kellett fogniuk a földműveléshez.

Felsőőr valószínűleg korán egyházashellyé lett. Mindenestre a XV. század elején volt már papja és legalább egy kereszt fel volt állítva a határában.¹¹⁰

A reformáció meglehetősen későn ért el Nyugatmagyarországra. Nem Ausztrián át hatolt községeinkbe, hanem magyar prédikátorok hozták el hozzá Magyarország belsejéből. A XVI. század utolsó negyedére már a községeinket környező összes falvak protestánsokká lettek. Így igen valószínű, hogy az új hit ereje népszigetünkre is hatott. Feltehető, hogy először mind evangélikussá lettek. Mikor azután a Batthyányak a református vallás felé hajoltak, akkor Felső- és Alsóőr is reformátussá lett. Hogy az áttérés mikor történt, pontosan nem tudjuk. Csak a „terminus post quem“-t és „ante quem“-t tudjuk meghatározni.

1548-ban még szó van a felsőőri plébánosról.¹¹¹ 1599-ben ellenben már az őri protestáns papra vetették ki a dicát.¹¹² Az 1595. évi Formula Concordiae aláírói között szerepel Fábri Mihály szigeti pap.¹¹³ Ezt azon a gyűlésen fogalmazták, amelyet Batthyány Ferenc hívott össze Meszlenbe 1595. szeptember

¹⁰⁹ V. ö. a régi hitre mutató dülönevekkel: Hetesvár stb.

¹¹⁰ 1443: papwelge, kerezth (Körm. Lít. Alm. II. Lad. 3. Nr.: 2.) Több dülönév kapcsolatos a vallási, egyházi élettel: Jézus hegye, A kip, Papfügye, Templom ucca (F. ö.). Gyézuskialtó, Kiépi szöllök, Kápóna, (A. ö.) Rajsz. (Ö. sz.) Templomrit. (J.)

¹¹¹ Bunyitay: Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából. Budapest, 1902. V. 8—13. Dic. conscr. Felsew ewr. Jobagio plebani de eadem.

¹¹² I. 1599. évi dic. conscr. felsőőri részét: „concionator Eöry fl. 4. n. s.“

¹¹³ „Ego Michael Fábri minister ecclesiae Szigonensis (recte Szigetiensis) nomen meum huic libro subscribo“. Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár. 1908. 40—41.

12-én, hogy egységet teremtsen Kálvin és Luther hívei között.

A lutheri és kálvini irány éppen a nyugati részeken, így Vas megyében is igen későn vált szét (a Csepregi Colloquium 1591. következtében). Ezen a vidéken Beythe István superintendens volt a reformátusok vezére.¹¹⁴ 1582-ben Beythe István már Újvárott lakott, a Batthyányak pártfogásában.¹¹⁵ Ez döntő hatással volt a felsőőriek állásfoglalására is. 1616. nov. 22-én a németújvári lelkész, alsólendvai Gál János halálakor feljegyezték, hogy ő 40 évig volt lelkész Felsőőrött és más helyeken.¹¹⁶ Mutatja Felsőőr fontosságát és lelkészük tekintélyét, hogy ő lett Németújvár lelkésze és ezzel egyben a Batthyány család bizalmasa.¹¹⁷

Bizonyos, hogy *Alsóőr* is az új hitet követte, bár erre adatunk nincs. Temploma, papja nem volt (csak a legújabb korban lett önálló egyházközség). Népe a közeli Felsőőr templomát látogatta. *Szigetben*, mint már láttuk, 1595-ben evangélikus pap volt. *Jobbágyira* nincs adatunk. Tekintetbe véve, hogy a jobbágyi nemesek mindig szoros kapcsolatokat tartottak fenn a szigetiekkel és hogy Kisjobbágyi máig is evangélikus, kétségtelen, hogy Jobbágyi Szigettel egyidőben lett evangélikussá.

Községeink tehát a környező nagybirtokkal együtt protestánsok lettek. Azonban mégis megoszlottak, mivel közülük kettő református, kettő az evangélikus hitet követte. Bizonyos eltávolodást okozhatott ez a lakosok között. Ezt az eltávolodást csak az egymásra utaltság és a közös nemesi öntudat érzése enyhítette. Ebben a korban általános jelenség volt az új hit felvétele. Csak a következő időben vált döntő jelentőségűvé, hogy a négy falu környezetétől hitében is elütött.

A környező uradalmak tulajdonosai Batthyány Ádám katolikusává levésével mindannyian katolikusok.¹¹⁸ A jobbágyfalvak lakosai, akik a XVIII. századra nagyrészt németek

¹¹⁴ U. o. 21. l.

¹¹⁵ Gueth I.: A felső-őri ev. ref. egyház története. Szombathely, 1873. 4. l.

¹¹⁶ Magy. Prot. Egyháztörténeti Adattár III. évf. 1904. 59—60. l.

¹¹⁷ 1618-ban a reformátusok szentlőrinci zsinatán Eöry Ferenc öri páztorról úgy emlékezik meg, mint aki már 10 év óta egy zsinaton sem vett részt (u. o. IX. évf. 43—58. l.), habár 1612-ben a köveskúti zsinaton ott volt. (Thury E.: A Dunántúli Ref. Egyház Tört. Pápa, 1908. 171. l.) Felsőőri egyházi feljegyzések szerint 1620-ban Patty Ferenc volt a lelkész. (Gueth I. i. m. 11. l.) Ez 1627-ben már püspök és egy bizonyos Sabareus nevű lelkészt szeretne Felsőőrbe vinni. (Magy. Prot. Egyháztört. Adattár III. 59—60. l.) Azonban nagyon fontos és kényes pozíció lehetett az itteni lelkészség, mert a Kőrmenden összegyűlt zsinat még az 1627. évben — úgy látszik, a püspök ellenére — a gyüdi Ventei Jakabot iktatta be Felsőőrrre. (U. o. IX. évf. 94—104. l.)

¹¹⁸ Batthyány Ádám gróf 1634. jan. 9-én parancsolta meg, hogy a protestáns papok uradalmából 15 nap alatt hurcolkodjanak ki. (Thury i. m. 263.)

és horvátok magyar töredékekkel tarkítva, mind katolikussá válnak. A magyar töredékek ugyanabba a templomba járnak, mint a többiek. A pap a többség nyelvén prédikál és tanít. A magyar is kénytelen az illető nyelvet megtanulni, majd később saját nyelvét feladni és beleolvadni az idegen fajba. Ellenben népszigetünk lakosságának legalább egy részét külön egyházi szervezete is támogatja magyarságának megőrzésében.

Az ellenreformáció nem állt meg a községeink határánál. 1663-ban nagy készültséggel 500 német lovassal bevonult Felső-őrre Tormássy Péter vasvári prépost. A templomot, iskolát, ezek birtokait elfoglalta. A református papot és tanítót elűzte, házukat feldúlta, a népet megverette, az esküdteket ruhátlanul, szakálluknál fogva hurcoltatta, aztán üres szobába záratta, így akarván őket áttérésre bírni.¹¹⁹ Sikerült is a felsőőriek egy részét és az alsóőrieket katolizálni. A reformátusok ettől fogva egy pajtában tartották istentiszteletüket 1681-ig. Az 1681. évi soproni országgyűlés egész Vas-megyében egyedül Felső-őrt hagyta meg artikuláris helynek, azaz csak itt lehetett ref. oratoriumot és iskolát létesíteni.¹²⁰ Fel is épült az oratorium fából és zsupfedéllel a Pinka folyó füzesei között.¹²¹

Felsőőrött 1655-ből már ismeretes a ref. tanító neve és azóta mindig volt mester a felsőőri ref. iskolában.¹²² A katolikusoknak Felsőőrött Kazó István főesperes vizsgálata szerint 1693-ban nincs iskolaházuk. Telkük ugyan van, de a hívek, akiket az iskola felépítése terhelné, nem akarják teljesíteni kötelességüket, azt vetvén fel okul, hogy igen kevesen vannak. A tanító, ki egyúttal harangozó is, a plébánián lakik és ugyanott nyer élelmezést.¹²³ Érdekes, hogy ugyanekkor még Vasvárott sem volt iskola.¹²⁴

1714-ben a felsőőri plébános a szigeti evangélikusoktól 290 forintot követel fizetés fejében. A szigetiek elkeseredetten tiltakoznak, mondván, hogy erre soha kötelezve nem voltak és ígéretet sem tettek. Az udvari kancellária felvilágosítást kér az eset körülményeiről a megyei közgyűléstől.¹²⁵

1725-ben újabb vallási sérelmek érik a szigetieket¹²⁶ és a jobbágyi evangélikusokat. Panaszuk szerint még a soproni országgyűlés előtt épített templomukat, amely kuriális funduson épült, fegyveres kézzel elvették tőlük. Mikor az egyik ház-

¹¹⁹ Gueth I. i. m. 4—5. l.

¹²⁰ 1681. 26. tc.

¹²¹ A felsőőri ref. gyülekezet jegyzőkönyveiben.

¹²² Gueth i. m. 14.

¹²³ Borovszky i. m. 318.

¹²⁴ U. o.

¹²⁵ Vas vm. lt. Prot. V. 40—41.

¹²⁶ U. o. Prot. V. 294.

ban istentiszteletet tartottak — a múlt év (1724) december 16-án, — néhány megyei ember ismeretlen okból és megbizásból rájuk tört fegyveresen és könyörgésüket megzavarta. Egy nemes súlyosan meg is sebesült az arcán.

1730-ban a szigeti iskolamester, Stiglicz Illés Jakab ügyében, nevezetesen arra vonatkozólag, hogy milyen reverzálisra vették rá, a helytartótanács a megyegyűléstől felvilágosítást kért.¹²⁷ A részleges megyegyűlés a következőket adja elő (1730. aug. 7-én):¹²⁸ Csodálkoznak, hogy az a szemtelen ember (protervus homo) már ismét zaklatja a helytartótanácsot. Órisziget községben, amely eléggé hitvány és csak néhány házból áll, éppen úgy Jobbágyiban, amely katolikus földesuraknak, a Gayger családnak van alávetve (kivéve néhány ágostai hitvallású nemest), már igen régi időtől kezdve az ősi katolikus vallás virágzott. A felsőöri parochus kormányozta a katolikusokat és evangélikusokat egyaránt. Ámde jött Stiglicz, ott meg-nősült. Beférkőzött a parochus jogaiba. A különben is műveletlen népek elvette az eszét. A parochus fizetésétől visszartartotta őket. Most sem fizetnek. Sőt a vármegye semmibe vevésével, más lutheránus iskolamestert tartanak. Ezért kéri a helytartótanácsot, hogy a méltó orvosságot, a „silentium“-ot róják rá Stigliczre. A mellékelt reverzálisból kitűnik, hogy Stigliczet fogságba vetették és csak úgy engedték szabadon, hogy kötelezte magát arra, hogy négy héten belül kiköltözik Vas megyéből és oda soha többé vissza nem tér.¹²⁹ Nem tudjuk, hogy mi lett az ügy vége, de Stiglicz Illés még 1754 október 5-én Jobbágyiban lakott.¹³⁰

Ez az eset egyaránt jellemző a XVIII. sz.-i protestáns tanítókra, akik vállalkoztak arra, hogy elmennek kis falukba tanítani, elvállalva a nyomort, az üldözést és mindazt legyőzve kitarítottak helyükön, de jellemző a kis protestáns gyülekezetekre is, amelyek ugyan csak néhány családból állottak, de mégis vállaltak minden áldozatot, iskolamestert tartottak, hogy műveltséget nyerjenek tőle és hitükben való oktatást.

1764. június 14-én a helytartótanács felvilágosítást kért az őrieknek a templomépítési kérelmével kapcsolatban.¹³¹ A templomot 1770—72. évben építették fel.¹³² 1752-ben jelentős adományt, 2000 forintot adott Szondy Zsuzsánna, Castiglion Eudemius gróf felesége a felsőöri református egyháznak.¹³³

¹²⁷ U. o. Prot. VI. 442.

¹²⁸ Vas vm. lt. Prot. VI. 466.

¹²⁹ U. o. Prot. VI. 467—9.

¹³⁰ U. o. Prot. 1754. Cath. Nob. (A jobbágyi evangélikusok Sziget leányegyházát képezték.)

¹³¹ U. o. Prot. 1763—6. 533. l.

¹³² Gueth I. i. m. 8. l.

¹³³ Orsz. lt. N. R. A. F.: 1844. Nr. 13.

A felsőöri ref. papoknak sok vitát kellett vállalniuk hitük védelmében. Járatosaknak kellett lenniök a teológia és a jogtudomány kérdéseiben. Az akkori időkhöz képest jól felszerelt és értékes könyvtár könnyítette meg munkájukat a XVIII. században.¹³⁴

Az alsóöri katolikus egyházközség 1797-ben vált önállóvá azáltal, hogy temploma épült.¹³⁵

Felsőörött 1820-ban templomot építve megalakult az ág. ev. gyülekezet, mely nagyrészt németekből állott.

A jobbágyi katolikusok a XVIII. sz. elején a szalonaki paróchiához tartoztak.¹³⁶ Az 1850-es évekig a nagyszentmihályi plébánia filiája voltak: ekkor templomot építettek és önállóvá váltak.

Jobbágyi katolikusai újabban a németújvári, a másik három községbeliek pedig a pinkafői esperesség részét képezték.¹³⁷

9. Népszigetünk újabbkori életének egyik legkiemelkedőbb eseménye a nemesi kiváltságok megszűnése. A földet művelő kisnemesek mindennapi élete a régi marad, ellenben a körülmények megváltoznak körülöttük. Ledől az a jogi határ, amely falként fogta körül településeinket és az idegen elemek nagyobb mérvű behatolását meggátolta. A fejlődés ettől kezdve gyors. A német elem rohamosan nő községeinkben.

1848 után a nemesek, agilisok és jobbágyok közötti különbség elmosódik; méginkább összeházasodnak, de a nemesség-tudat tovább él bennük, úgyhogy a jelenben már a nem-nemesek utódai is nemeseknek tartják magukat. Felsőörnek kedvező helyzete gyors fejlődést biztosít. Járási székhelyé válik, sok állami hivatal is itt telepedik le. Még 1841-ben vásártartási jogot kap, majd megépül a vasút, amelynek Felsőör csomópontjává válik. Ipara és kereskedelme gyors ütemben fejlődik. A község életének irányítása kisiklik a nemesség kezéből. A kapitalisztikus életszemlélet betörésével a helyi társadalom összetétele megváltozik. Jövedelme arányában vesz részt mind-egyik réteg a község vezetésében, a jövedelem nagysága szerint helyezkednek el az egyes rétegek.

Az 1900-as években két gyár, 146 iparos, két takarékpénztár van itt¹³⁸ és meglehetősen sok üzlet. A község vezető rétegét a részben magyar, részben idegen származású állami tisztviselők, a különböző felekezetek papjai, önálló honoráciorok,

¹³⁴ A ref. parochia iratai között. Valószínűleg Töly Márton lelkész írta össze 1732. ápr. 9-én, a hivatalába lépésekor, a paróchián található könyveket

¹³⁵ V. ö. Schematismus venerabilis cleri Dioecesis Sabariensis pro Anno 1836.

¹³⁶ V. ö. Halaunbrenner: i. h. 2.

¹³⁷ V. ö. Schematismus... 1846.

¹³⁸ Ehen Gy.: Vas vármegye közgazdasági leírása. Budapest, 1905. 34. l.

magántisztviselők, kereskedők és az iparosok egy része alkotja. Valamennyiükre jellemző, hogyha magyarok is, nem helybeli születésűek. Semmi kapcsolatuk sincs a néppel, ettől mély szakadék választja el őket, de egymástól is. A vezetőréteg jó részét a gyors ütemben tért hódító zsidóság adja (1851-ben 10, 1900-ban 113 zsidó lakik a községben;¹³⁹) az orvos, az ügyvéd, a magánhivatalnokok és kereskedők nagyrésze zsidó.

10. A múlt században Felsőlvön magánosok gimnáziumot alapítottak, amelyet azután átvett az állam. Nagyrészt ebben az intézetben nevelkedtek azok a felsőöriek, akik mint tisztviselők helyezkedtek el. Főlöszleges hangsúlyoznunk, hogy mennyi előnyt jelentett volna, ha ez a gimnázium Felsőörött alakult volna meg.

A századfordulóra erős magyar művelődési gócponttá vált Felsőőr. Számos egyesülete volt: Polgári olvasókör (csak 763 drb. magyar könyve volt),¹⁴⁰ Casinó egyeslet, Ifjúsági kör, Magyar dalegyesület, Lövészegylet.¹⁴¹

1879. december 1-én németnyelvű hetilap indult meg Felsőörött Oberwarther Sonntagszeitung címmel Ludwig Schodisch kiadásában. A Libieczek felelős szerkesztésében. Első számának vezércikke vázolja célkitűzéseit. Mindenekelőtt a németesítés vádjá ellen tiltakozik, majd előadja, hogy mit akar a lap: „Csak felvilágosítani akarjuk anyanyelvén a népet, fogékonytá tenni a szellemi táplálékra; olvasóink szeme elé akarjuk tárni, mennyire helyes az, ha egy nemzet országa nyelvét védi és nagyra becsüli. Azonban, csupán egy nyelvnek kényszerű bevezetésével, nem lehet népet műveltté tenni, ha nem adják meg neki a szükséges felvilágosítást. Ha senki olyan nem megy segítségére, aki egy ilyen (nyelv) bevezetésének az előnyeit és igazságát az anyanyelvén megmagyarázza. Mi éppen ezt akarjuk, ezt a célt: a nép felvilágosítására való törekvést, tűztük ki irányvonalunkul.“¹⁴²

Úgy látszik, nem mindenki fogadta a lapot aggodalom nélkül, mert már nemsokára újságeikk jelenik meg ellene,

¹³⁹ Wallner 14.

¹⁴⁰ Borovszky 354.

¹⁴¹ U. o. 34.

¹⁴² „Wir wollen das Volk nur aufklären in seiner Muttersprache, wir wollen es empfänglich machen für die geistige Nahrung, wir werden unseren Lesern vor Auge halten, wie gerecht es ist, wenn eine Nation seine Landessprache schützt und hoch haltet, aber mit der zwangsweisen Einführung einer Sprache allein wird kein Volk gebildet, wenn ihm die nöthige Aufklärung nicht zu Teil wird, wenn ihm Niemand an die Hand geht, der ihm die Vortheile und das Gerechte einer solchen Einführung in seiner Muttersprache begreiflich macht, und das eben wollen wir, dieses Ziel, die Aufklärung des Volkes anzustreben, haben wir uns zur Richtschnur ausgesteckt.“

amely azt vitatja, hogy nincs semmi szükség reá, mivel haszontalan és a magyar elemet fenyegeti.¹⁴³ A lap szünet nélkül megjelent egészen az elcsatolásig. 1883—89. között adták ki az „Illustrirtes Sonntagsblatt“ c. lapot, majd ennek utódjaként 1890—97. között az „Illustrirtes Unterhaltungsblatt“-ot. 1889—1903. között jelent meg a „Der Vereinsbote“ c. lap. Nem volt ellenben lapja a környék pár ezer főnyi magyarságának, nem számítva a rövid életű Lajtabánságnak hasonló cím alatt megjelenő lapját 1921-ben.

11. Egy népnek annál több joga van a földjéhez, mennél több áldozatot hozott érte. A legszorgalmasabb, legnagyobb értékű földműveléssel, iparral, kereskedelemmel vagy egyéb polgári erénnyel sem lett volna képes, akárcsak egy talpalatnyi földet is megtartani a magyarság, ha nem harcos, hazáját szerető, önfeláldozó nép lett volna. A nemzeti érzés, a közösségérzés jele, vitathatatlan bizonyítéka a harcok vállalása, a véráldozat.

A Felsőőrség lakossága őrszolgálatának megszűnése után is kész volt minden áldozatot meghozni, ha a magyarság érdeke úgy követelte.

A jobbagyitalan nemesek hadkötelezettségét az 1435. évi III. tc. állapítja meg, kimondván, hogy személyükben kötelesek hadba menni a megyei ispánnal. Ezt a rendelkezést az 1454. évi IV. tc., továbbá a (bácsi) 1518. évi XXXVI. tc. megújítja, hozzátéve, hogy épen azért csapatfenntartás fejében külön nem lehet megadóztatni őket.¹⁴⁴

A török háborúk súlyos terheket rónak rájuk. Fejenként kell hadbaszállaniok 1523-ban (XX. tc.). Valószínűleg harcolnak a török ellen az 1526., 1529., de különösen az 1532. évi hadjáratkor, amikor a szomszédságukban ostromolta Kőszeg várát. Amidőn széles sávban elpusztult az egész környék, őket sem kímélhették a portyázó török csapatok. 1537-ben (XIII. tc.) húsz ház után állítanak ki egy lovast, ehhez hasonló arányú az 1542. évi katonaillesítésük (XXV. tc.: öt egész telek után egy jól felfegyverzett lovas). 1543-ban (XIV. tc.) erősebben igénybe veszi őket: egy teljes kúria után kell egy lovas adniuk. Hasonló a helyzet 1545-ben (XXI. tc.); — vagyis 1549-ben 10 kúria lévén Felsőőrött, 10 katonát állított ki 72 család. — Egy lovas küldenek három, illetve 5 kúria után 1556-ban (XXI. tc.), illetve 1567-ben (XXIII. tc.) és 1578-ban (XII. tc.). Közben 1566-ban (XVIII. tc.) elrendelték, hogy nem szabad fejenként hadba vinni őket (a gyakori hadbaszállás költségeit, úgy látszik, nem tudták volna másképpen előteremteni).

¹⁴³ Vasnegyei Lapok. 1880. évf. 3. sz.

¹⁴⁴ Az 1518. évtől kezdve már egytelkes nemeseknek nevezik őket a törvények. Minden ilyen megújítás természetesen az arra, vagy a következő évre való hadbavonulásukat jelenti.

Ezek a hadbavonulások formális háború esetén történtek, amikor az ország általánosan hadba szállt (generalis insurrectio). Azonban a török békék természete olyan volt, hogy nem akadályozta meg a sokszor többezernyi irreguláris török csapatok zsákmányszerző beütését a magyar területekre. Ilyenkor a veszélyeztetett rész fegyveres ereje kelt föl, felsőbb parancs bevárása nélkül. Különösen gyakran történhettek ilyen támadások, a már a törökök felé is határvidék szerepét betöltő Nyugatmagyarország és benne az Alsó- (Zala, Kerka vidéki) és Felsőőrség ellen. Két támadás is történt 1587-ben az Alsőőrség ellen. A törökök a kerületet végigpusztították, 300 embert fogságba vittek, ingóságait elzsákmányolták, házaikat elhamvasztották.¹⁴⁵

Az 1599. évi taxációs összeírás Adoryán Benedek felsőőri lakost, mint török fogságban levőt említi (est in Turcica captivitate).¹⁴⁶ Bizonyára nem ő volt az egyetlen, akit a török martalócok elhurcoltak.

Sok kárt okoztak a külföldi zsoldosok is, akik versenyt pusztítanak a törökkel.¹⁴⁷ A pusztulás méretére jellemző, hogy Felsőőr lakossága az 1601. évi 123 család 615 lélekről, 1717. évre 98 család 490 lélekre csökkent.

A Rákóczi-szabadságharc idején Felsőőrség a kuruc csapatok fontos támaszpontja az Ausztria ellen irányuló hadműveletekhez. A Neudau kastély tisztartója tudósít egy vállalkozásról: a kurucok 1707 aug. 27-én Burgau, Wörth, Unter- és Oberlimpach, Untermayerhofen stb. felégetése után a wolfaui malom mellett visszavonultak a Nagyőrségre és Vörösvárra.¹⁴⁸

1709. okt. 7-én Szeremlei János „minden javaimnak a ráczok által lett elpredaltatasa miatt” házhelyét bátyjának zálogba veti 10 tallérért.¹⁴⁹ Az őriek elrejtették és táplálták a kurucokat, ha azoknak rosszul ment a soruk. Gróf Erdődy Sándor, Vas vármegye főispánja 1706-ban meg is fenyegette őket.¹⁵⁰

¹⁴⁵ Bejegyzés az Orsz. Lit. Dic. conscr. XI. k. 1007. lapján 1588. évben: *Distrietus Ewrsegh anno proximo elapso fuit per Turcas duobus vicibus depopulatus, ac de hoc districtu... trecenti homines in Turcaram captivitatem abducti bonis omnibus mobilibus eorum per Turcas in praedam conversis domibusque eorum conflagratis, super quo iudex eorum volgo Ewr Nagh dictus, iuramentum praestitit.*

¹⁴⁶ Orsz. Lit. Dic. Conscri. 1599.

¹⁴⁷ Az (alsó) őrségiek panaszkodnak 1678 aug. 13-án, hogy kóbor katonák rabolnak, gyilkolnak, erőszakoskodnak. Orsz. Lit. N. R. A. F.: 666., Nr.: 11.

¹⁴⁸ Beiträge zur Kunde steiermarkischen Geschichtsquellen. 1891. 23. évf. 29—30.

¹⁴⁹ A felsőőri ref. paróchia iratai között.

¹⁵⁰ „Tudtukra adatik Felső Eőriek, miképen a Nemes Vármegye investigatiójából tudományunk vagon arról, hogy ti a ti határitokban amaz

Erdődy egyáltalában nem volt népszerű az őriek között, mert 1710-ben a felsőőriek súlyos károkat okoztak neki (valószínűleg fegyveresen megtámadták a birtokait) és két vagy három felsőőri bűnhődik ezért a gróf monyorókeréki várában.¹⁵¹ — Ebben az évben a kurucok már kimerültek és messze kerültek a Felső-őrségtől, mégis öt felsőőri még mindig együtt harcol Rákóczi-val, ámbár otthon mindenük, családjuk és vagyonuk veszélyben van. A harcok pusztításait betetőzi a háborút rendszeresen nyomon követő pestis, amely hosszú időn át garázdálkodik különösen Felsőőrött és Szigeten.¹⁵²

Az 1914—18. évi világháborúban, nemzetiségre való tekintet nélkül, derekasan kivették részüket a négy község lakosai, miként azt, a községekben felállított emléktáblákra felvésett hősihalott-nevek nagy száma tanúsítja. A nyugatmagyarországi felkeléskor 1921. okt. 4-én Felsőőrött bocsátotta ki a Lajtabánság Alkotmányozó Gyűlése a „Kiáltvány a világ népeihez!“ c. hirdetményt. Felsőőr volt a bánság székhelye, 1921. nov. 3-án azonban a felkelőknek ki kellett üríteniök.¹⁵³

áruló hadak fegyveres maradvékát rejtegetitek, tápláljátok és oltalmaztatok. Nevezetesen, hogy az úgynevezett Kuruczvölgy erdejében ötven, a Csapota berkében szintén mintegy hetven számó (!) kborlókat házaitokban peniglen két folső és kilenc alsó rendő tisztet tartanátok, megfeletezve folséges királyunk és annak szenteséges koronájának fogadott homagiumáról, mit egyízben előttünk tettetek. Mostan azért utoljára parancsoltatik általunk praesentibus életetek, javaitok vesztése alatt, hogy kik hívek lenni akarnak, ha fegyveres kborlóknak hirit hallják, ha kiváltképen azok falujokon szállanának, vagyis határokon által mennének, ha személyekben megfoghatják megfogdozzák, holott meg nem foghatják ölyék, vágják mindenkéül zsákmányt hagyván szabadon az eő nyereségek leszen. Azon nyilvánvaló haza pusztittokat se titkon, se nyilván sehol még sem szenvedvén folséges urunkhoz valo kötelességeket contestállják. Egyébiránt, ha eziránti hátramradók avagy renitenseknek találatnak és vevek (velek?) edjet értőknek vagy azoknak eltitkolójinak tapasztaltanak, minden szerencsétlenségeket eziránt ne másnak, hanem magoknak tulajdonítsák. Különben se cselekedvén.“ A Pesty Frigyes-féle kérdőírve küldött, a Nemzeti Múzeum kézirat-tárában őrzött, feleletben a felsőőri községházán akkor meglevő eredetiről.

¹⁵¹ U. et C. F.: 34., Nr.: 53 Információ a vas megyei kurucok vagyoni helyzetéről, vagyonekobbás előkészítése végett: „Duo vel tres praedones potius, quam quidpiam habentes de Fölsőeör vulgo Oberwart, praetitulato domino comiti Alexandro Erdödy incltyi comitatus Castriferrei supremo comiti notabile damnum inferentes pro demerito luunt in Monyorokerek ejusdem domini comitis arce.“

¹⁵² U. o.: „Absunt adhuc ex loco eodem Fölsőeör circiter quinque rebellionis Rákoczianae etiamnum adhaerentes. Horum exiguum valde substantiolam exquirere lues pestifera, tam inibi, quam locis vicinis, utpote Kis Szent Mihály vulgo Petertorf, et pago Szigeth notabili tempore jam grassans non admittit.“

¹⁵³ Missuray-Krug Lajos: A nyugatmagyarországi felkelés. Sopron, 1938.

IV. FEJEZET.

Népesedési és nemzetiségi viszonyok.

1. Felsőőr.

A település neve magyar köznévből ered. Német neve csak a XV. században tűnik fel, akkor is német jellegű oklevélben. Azután legközelebb csak a XVII. században ismétlődik meg.¹ A magyar név az eredeti, a német annak a fordítása,² amiből következik, hogy csak későn, a német elnevezés feltűnésekor került nagyobb tömegű német elem a községbe vagy a község közelébe, mely a nevet lefordította (vagyis a XVII. század elején). A község magyar neve és az a körülmény, hogy az egész középkor folyamán ezen a magyar néven szerepelt, azt mutatja, hogy az eredeti lakossága magyar volt és ennek a magyar lakosságnak az utódai lakták folytonosan, amint ezt a középkorból megmaradt személynevek, az új- és legújabbkori összeírások és egyéb adatok tanúsítják. Az 1835. évi nemesi összeírás szerint lakosságának kb. 87%-a nemes volt. A felsorolt neveknek 80%-a magyar és az 54 nemzetség 362 családjából 4 magyar nemzetség már 1482-ben, 16 magyar nemzetség meg 1549-ben Felsőőrött, ill. Alsóőrött élt (ezeknek 1835-ben 37, ill. 187, összesen 224 családjuk volt);³ viszont az 1835-ben felsorolt német nemzetségek közül 1482-ben még egy sem, 1549-ben 3 szerepelt Felsőőrött (ezeknek 1835-ben 26 teljesen elmagyarosodott családjuk volt). Az 1828-ban összeírt 47 agilis nemzetség 52 családjából, melyek Felsőőr lakosságának kb. 13%-át teszik ki ekkor és csak 15%-uk magyar, 1720-ban még egy sem volt Felsőőrött. Meglehetősen régtől fogva vannak a német beszivárgásra adatok. 1482-ben a lakosságból 10·9% német nevű. Ez a százelemszám 1582-ig 27·4%-ra emelkedett, 1599-ben 8·8%-ra süllyedt,

¹ Csánki 781—2.

² Schwartz 157.

³ M.: 1482: Hegedűs 21, Kántor, Pati 3, Szabó 12; 1549: Adorján 19, Antal, Benedek 29, Benkő 39, Bertha 6, Fülöp 9, Gál 16, György 2, Imre 29, Kelemen, Kozmor 2, Pál 8, Pongrácz 6, Tóth, Zarka 4; N.: 1549: Böcskőr 13, Gángol 9, Mért 4.

majd erős hullámnzás után 1754-ben 14%-ban állapotott meg és így maradt 1835-ben is. A beköltöző németek azonban nagyrészt nem nemesk voltak, hanem agilisek.

Az 1720-as összeírás még nem emlékezik meg Felsőőrött sem jobbágyokról, sem agilisekről. Száz évre rá 1828-ban már 47 agilis család van, akiknek 71%-a német nevű. Ha Felsőőr egész lakosságát tekintjük az 1830-as években,⁴ akkor az összlakosságnak kb. 22%-a német nevű; ezeknek nagy része azonban már régen elmagyarosodott.

A XIX. sz.-i német bevándorlást a felekezeti viszonyok változásai nyomán is követhetjük. 1828-ban a lakosság a következőképpen oszlott meg:⁵ református 1590 (ebben a számban az ág. evangélikusok is benne lehettek, mert külön nincs róluk említés s mert 1830-ban a reformátusok száma 1391, az ág. evangélikusok számát 200-ra tehetjük), katolikus 552. 1836-ban református 1266, ág. ev. 368, katolikus 576, zsidó 9.⁶ 1846-ban református 1492, ág. ev. 387, katolikus 600, zsidó 14.⁷ 1851-ben református 1400, ág. ev. 300, katolikus 613, zsidó 10.⁸ Az adatokat megvizsgálva azt látjuk, hogy kb. a szabadságharcig a különböző felekezetek normálisan, természetes szaporodással növekednek. Ettől kezdve a katolikusok és ág. ev.-ok száma rohamosan növekszik (a környező német lakosság legnagyobb részét katolikus és ág. ev.). 1869-ben református 1375, ág. ev. 601, katolikus 1105, zsidó 43 (a katolikusok és evangélikusok tehát 18 év alatt 100%-kal szaporodtak). 1880-ban református 1480, ág. ev. 684, katolikus 1158, zsidó 75. 1910-ben református 1566, ág. ev. 635, katolikus 1601, zsidó 108 (a katolikusok számaránya már nagyobb a reformátusokénál). 1920-ban református 1612, ág. ev. 613, katolikus 1845, zsidó 89. A felekezetekben a magyarság arányát vizsgálva kitűnik, hogy 1830-ban a reformátusok 18%-a német nevű. Az ág. ev.-nak kb. 90—95%-a német nevű volt. Az anyakönyvek adatai alapján megállapítható, hogy 1860—1911. években az összes r. k. születéseknek kb. 40%-a német nevű családokban történt, viszont az ekkor szereplő német nemzetségeknek csak 19%-a lakott 1752-78 között már Felsőőrött. Tehát a katolikusok tömeges szaporodása a XIX. század közepe után, a németek nagy betelepedésére mutat. Valóban 1880-ban Fel-

⁴ Az 1835. évi nemesi és az 1828. évi jobbágy összeírás adatai alapján kiszámított lélekszámokat összesítjük és annak alapján fejezzük ki a német nevéek százalék számát.

⁵ Nagy: *Notitiae Politico-Geographico Statisticae Inlyti Regni Hungariae*. Budae, 1828., 116.

⁶ *Schematismus Sabariensis*, 1836.

⁷ U. a. 1846.

⁸ Wallner 14. A következő adatok ugyanígy.

sőőr lakosainak már 25%-a németnek vallotta magát. 1910-ben 27%-ra emelkedik a németek számaránya.⁹

Az újonnan keletkező horvát települések hatása a XVI. sz.-tól kezdve vehető észre községünkön. A horvát nevéek százalék-száma 1754-ben a legnagyobb: 5.4%. 1830 év körül is az egész lakosságnak kb. 5%-át tették ki ők. Ugyanekkor a reformátusok közül 2% volt horvát nevű. Az 1860—1911 között született katolikus vallásúaknak 9.6%-a volt horvát nevű. Az itt letelepedő horvátok majdnem mind magyar vagy német nyelvűekké lettek.

Még a XVII. sz.-ban újabb népfaj jelent meg Felsőőr határában: egyelőre csak néhány család, hogy azután rendkívüli szaporasággal elterjedve a XX. századra számottevő elemmé legyen a statisztikában. 1674 febr. 15-én Batthyány Kristóf gróf dunántúli kapitány Sárközi Márton cigányvajda és népe részére menlevelet bocsát ki, amelynek értelmében minden nagyszerdára 25 tallér adót vagy egy jó paripát kell adniok.¹⁰ A cigányok rendkívüli szaporaságát mutatja, hogy 1860—1911 között 3 cigány nemzetségben 269 születés volt, az összes katolikus születések 11.7%-aként.

Az idegennevű reformátusok már a XIX. sz. elejére teljesen elmagyarosodtak, a magyarokkal való összeházasodás következtében. Vegyünk például két különböző évet és nézzük meg, milyen nevű párokat eskettek össze és milyen termékenységű lett a házasság. Az 1835. és 1744. években összeeskettett házaspárok nevei (a felsőőri református anyakönyvekből) mutatják, hogy már a XVIII. sz.-ban sok összeházasodás volt magyar és idegen nevéek között. A rokoni kapcsolatok már bizonyos barátságos légkört teremtettek a környező idegen népiségű községekkel. Ennek jele, hogy sok esetben hívtak komákat a szomszéd községekből, pl. Koler Michel Székről 1737, Simon István Alsólövőről (Sych) 1739, Schranz Erzse Perpsekről, Gálits György Székről, Koller Mihály Bigléről, Prunner Mátyás Alsólövőről (Sisz) 1741, Georg Hartwohl Sályiból.¹¹ Felsőőrött az idegeneknek betelepődését beházasodás nemesi családokba, földszerzés vétel vagy zálogolás útján tette lehetővé. A jobbágyi sorban levőkre nagy vonzóerőt gyakorolt a nemesi életforma, amelynek mindenki részese lehetett, ha a jogszerinti nemességet nem is nyerte el, aki nemesi kúriát szerzett házassági vagy vételi jogon (agilisek).

A XVIII. sz. elején erős áramlás észlelhető nyugat—keleti irányban; a magyarok Nyugat-Magyarországtól keletebbre a jobb megélhetést nyújtó részekre húzódnak és ugyanilyen okból

⁹ Wallner 26.

¹⁰ A ref. par. iratai között.

¹¹ A ref. anyakönyvekben.

helyükre német elem szivárog. Pl. az 1726/27. évi nemesi összeírás csupán Vas megye 5 községében 6 Felsőőrből származó nemzetséget tüntet fel.

A németek zálog útján történő földszerzésére fényt vet a ref. parochiában őrzött néhány záloglevél a XVII—XVIII. századból: 1648 jún. 16. Adorján György zálogba ad földet az Alsóőrött lakozó Prunner Mátyásnak. (Az irat hátsófelén: „az egy al földet vissza bocsatotta az nemet.“) 1667. Kollar Benedek zálogba adja fél hold földjét a Csapotán a Lőben (Alsólövő) lakó Ungor Miklósnak. — 1677. Adorján János zálogba ad egy hold földet a Vásáros útnál az Alsó Siszen (Alsólövő) lakozó Rödler Györgynek. — 1678. Olvashatatlan nevű ember fél hold földjét zálogba adja „az nálunk lakozó Nemet Andrasnak az Vörös alatt az Nadasdra jaroban“. — 1689. Adran István zálogba veti „asz Föhenis rinelly“ levő földjét a Rödönben lakozó Flec Máthénak. — 1710. Egy ismeretlen (valószínűleg Szeremlei Mihály) vagyonösszeírása beszámol arról, hogy bizonyos földeknek miképpen jutott a birtokába: Adorján Pál földjét átváltotta egy siski (lövői) embertől. Egy rődöni embertől is váltott át. Egy dülöt a Csapota fölött egy másik némettől, Kacz Isván réjtjét egy felsőlövői némettől szerezte meg. — 1716-ban Szeremlei Mihály elcseréli örökbe Prunner Benedekkel a következő földjeit: Tekerés rét a Dongok lingájában (másutt longájában) a Fövényes Révnel, Kun Péter völgye, Nadas fej. (Kívül: Nemet Szabó eseres levele). — 1743. Tölly Mihály zálogba adja Alsólövőben lakozó Prunner Mihálynak a Szék alatti földet, ez a föld a Siszen lakó Czetter Péternek zálogba adott föld mellett van. — 1796. Tölly Sámuelnek a Feneki nevezetű diverticulumban levő föld miatti requisitioja a Felsőlövőben lakó Reipur János ellen. — 1804. A „Felső Eőri Nemes és Agilis egész Communitas“ a Mezőkapunál levő 13 hold szántót 20 évre zálogba veti a helységben lakozó Námaorer Károlynak és feleségének Hermatschel Jozefának.

Ezek a példaként felhozott iratok az egykori földforgalomnak csak töredékéről tanúskodnak, mert csak bizonyos református papok és azok családjának földszerzési ügyleteit mutatják.

A XVIII. sz. végén és a XIX. sz. elején, a beköltöző németek főfoglalkozása az ipar és kereskedelem. 1828-ban a 33 német nevű családból 19 iparos, 1 kereskedő. Az iparosok között magyar nevű nines. Felsőőr nagyszerű fekvése fellendíti a helybeli ipart és kereskedelmet, és ez a körülmény előmozdítja a nagy idegen-bevándorlást a XIX. sz. folyamán, főleg 1848 után, amikor a nemesi kiváltságokat Felsőőr régi lakossága elvesztette.

2. *Alsóőr.*

Az alsóőri viszonyok a középkorban megegyeznek Felsőőrrel. Az újkor és a legújabb kor folyamán a község megtartotta magyar jellegét. 1482-ben a lakosság 6·6%-a német nevű, 1549-ben 17·7%. Ez a szám 1720-ban már 41%-ra emelkedik, hogy azután 1835-ben fokozatosan a nemesek 36·6%-ára süllyedjen. 1828-ban a község 26 agilis nemzetsége 43 családjának 37%-a német nevű. Ha a község összlakosságát vesszük, az 1830-as években kb. 37%-ának német a neve. A lassanként beköltöző németiség nem tudta megőrizni sem társadalmilag, sem vallásilag különállását (ugyanis az agiliseknek is nagyobb része magyar, a községnek az egész lakossága róm. kat.) és nagyrészt elmagyarosodott. 1910-ben a 63, magát német anyanyelvűnek valló, közül, csak 6 volt helybeli születésű.¹² (Az egész lakosság száma ekkor 1564 volt!)

3. *Őrisziget.*

Sziget neve a XIV. században sokkal sűrűbben szerepel, mint Felsőőré. (Zygeth 1352, 1353, 1354, 1364, 1368.) A XV. században viszont csak 1469-ben s 1484-ben van róla említés. Később, 1698-ban jelenik meg a neve más alakban: Sziget aliter Őri Sziget. A „sziget“ szó nyelvészeink tanítása szerint régen csoportos települést jelentett, éppen úgy, mint a „szék“.¹³ Ősi településre vall az a körülmény is, hogy németek a magyar nevet máig sem fordították le. (A mai elnevezése Siget in der Wart.) Középkori családjai közül ismeretes 1440, 1479: Szigeti,¹⁴ 1478: Zarka,¹⁵ 1549-ben a község 13 családja közül 1 család német nevű, 1554-re 9 család közül három német, vagyis 33%. Ezután a község lakossága vagy magyar, vagy a német nevűek a lakosságnak csak néhány százalékát érik el. A maximum 1717-ben: 32%; 1835-ben 6% a német nevűek aránya. 1880-ban a lakosság 6%-a, 1910-ben 4%-a német. A községet helyzete nem tette alkalmassá ipari vagy kereskedelmi fejlődésre. Távolléte miatt és vasúttól, ezért nem volt vonzó hatással a német iparos vagy kereskedő elemre.

Az elcsatolás óta sem emelkedett jelentős mértékben a német lakosság aránya; majdnem ugyanannyi német vándorolt ki, mint ahány betelepedett. A németek, úgy látszik, nem tudtak meggyökerezni. Egyébként a község lakosságának száma a múlt század vége óta az állandó elvándorlás miatt folyamatosan csökken.

¹² Wallner 23.¹³ Schwartz 157.¹⁴ Csánki 851.¹⁵ U. o. 859.

4. *Jobbágyi.*

Jobbágyiról a XV. század előtt nincs említés. (Jobagy 1440, 1496. 1440-ben szerepel a Jobbagy család.¹⁶) Valószínűleg várjobbágy alapította, esetleg valamelyik őrnagy. Csak a XVII. sz. végén tűnik fel a német elnevezés: Jobbagy seu Jabingh (1697.) A helynév kétségtelenül magyar, a német név pedig a magyarnak németesen ejtett és képzett változata: Jobbágy > Jabing. Másutt is előfordul, hogy a németség magyar o helyett a-t mond.¹⁷

A jobbágyrész 1538-ban Erdődi Péter birtokában van, 4 teljesen szegény család lakja (pauperes sunt penitus IIII).¹⁸ 1539-ben, 1540-ben ugyancsak Erdődi Péteré; 3 szegény család van benne.¹⁹ 1544-ben Erdődi Péternek 1 portája van itt.²⁰ Ugyan-ebben az évben, mikor a fiúsított Erdődi Annát be akarják iktatni egy birtokrészbe, az iktatásnak Kayter Miklós Nemeth máskép Gayger György képviselőjében ellentmondott.²¹ 1548,

¹⁶ Csánki II. 829.

¹⁷ Schwartz cáfolja azt a felfogást, hogy a „Jabing“ nem a magyar név származéka, hanem annál korábbi: „A Lipszki-féle Jabing vel Jaabing aut Jabling sem bizonyít semmit, mert a térképészek rendszeren valamely hivatalos lajstrom — Lipszki valószínűleg a Lexicon alapján? — készítették térképeiket s ez a hivatalos lajstrom hibás lehetett. Így eszik az Umlauf-féle magyarázat lehetősége, amely szerint helynevünk a szl. jablane (almafa) vagy horvát jabuka (alma) szóhoz tartoznék.“ (I. m. 158.) E. Klebel szerint is a „jobagio“ névből keletkezett a név. (Handwörterbuch 676.) Steinhauer (297) úgy gondolja, hogy Jobbágyit nem 1327 után alapították, mint azt Moór véli (53), (későbbi tanulmányában — W. 134. — Moór is elismeri, hogy nem biztos, hogy Jobbágyit az örök 1327. évi *megnemesítése után* alapították, hanem lehet, hogy korábban; — egészen bizonyos, hogy Jobbágyit *nem* az örök megnemesítése *után* alapították, már csak azért sem, mert az öröket 1327-ben nem nemesítették meg, az ő nemessé válásuk több évszázados lassú fejlődés eredménye volt és írásba foglalásra csak a XVI. sz. végén került sor.), hanem jóval korábban (ebben igaz is van), majd tisztán nyelvészeti okoskodás alapján kimondja, hogy 1100—1150 körül kellett a községnek elnémetesednie. Sőt meg is magyarázza feltevését azzal, hogy az alapító jobagio bizonyára német volt. Egyúttal felteszi, hogy Vörösvár „az ő régies német neveivel“ korai német alapítás. Ezek alapján nem riad vissza kimondani, hogy ennek a vidéknek a németsége a XI—XII. sz.-ra nyúlik vissza. Fejtetéseit azonban a történelmi adatok nem támasztják alá. Jobbágyira nézve v. ö. a következőket, Vörösvárt illetőleg pedig a dolgozatunk elején olvasható jegyzetet.

¹⁸ Orsz. Lit. Dic. Conscr.

¹⁹ U. o.

²⁰ U. o.

²¹ Orsz. Lit. N. R. A. F.: 1605., Nr.: 15. — Csak 1550-ben jutott Gaiger János kezére, amikor Erdődy Péter 500 frt-ért elzálogosította. (Körm. Lit. Comm.

1549-ben Nádasy Tamás birtoka.²² 1553-ban 3 porta van benne, 1555, 1556-ban Erdődi Péternek 3 portája van itt és 2 zsellércsaládja, 1564-ben Németh Györgynek a birtokában van 3 porta, a Zrinyi úréban 2 porta. Németh Györgynek (Jobbágy) Uyfalwban 4 portája van, 1565-ben, 1567-ben Németh György maradékainak Wyffalw-ban és Jobbágy-ban összesen 4 portájuk, 5 szegény- és 5 zsellércsaládjuk, 4 puszta portájuk van. 1570-ben Gwaygegh (Gayger) Mátyásnak van az előbbi két községben 4 portája, 5 zsellér-, 5 szegénycsaládja és 3 puszta portája. 1572-ben Daniel Péter (a kiskorú Gayger gyermekek mostoha atyja) a birtokos, 4 portája, 7 zsellérje, 3 szegénycsaládja, 2 puszta portája van a két községben. 1574-ben ugyancsak Daniel Péternek 2 portája, 2 zsellér-, 1 szegény-, 1 szolga-családja és 3 puszta portája van. (Wyffalw-ban 2 portája, 4 zsellér-, 1 szegénycsaládja, 4 puszta portája van.) 1576-ban Daniel Péternek 2 portája, 2 szolgálja, 3 szegény- és 1 zsellércsaládja, 4 puszta portája van (Wyffalu-ban 2 porta, 4 szegény- és zsellércsalád van.) 1582-ben Danielffy Péternek 2 portája, 2 szolgál-, 1 szegény-, 5 zsellércsaládja, 3 puszta portája van. 1596-ban Gaygher János a birtokos: 1 portája 8 zsellér-, 4 szabados-családja van. 1598-ban Gaygor Jánosnak 1 portája, 8 zsellér-, 4 szabados-, 2 szolgál-, 1 pásztor-családja van Wyffalw-ban és Jobbágyban. 1601-ben Jobbágyban és Uyfalu-ban Gayger Jánosnak és Györgynek 24, Jobbágy Mátyásnak 2 háza van. 1603-ban Gayger János és Györgynek a birtokán 9 ház van. 1609-ben Jobbágy és Vylav: $\frac{1}{2}$ porta van, 8 ház puszta. (A birtokos nincs említve.) 1610-ben Jobbágy és Vyfalw különböző nemeseké: 1 porta, zsellérek, 15 ház; 1615-ben különböző nemeseknek 2 portájuk van a két községben. 1618-ban különböző nemeseknek $\frac{1}{2}$ portájuk van, zselléreké $\frac{1}{2}$ porta. 1622, 1626, 1630, 1640, 1646-ban különböző nemesek birtokosok a két községben. Minden alkalommal egy portát adóztatnak.

1549-ben a nemes lakosok 10%-a német nevű; 1599-ben tűnik fel megint német nevű család, addig csak magyar nevűek vannak. 1622/3-ra ismét mind magyar nevűek a nemesek. 1835-ig egyetlen német nevű sincs a családok között. Az itteni nemesek társadalmilag elkülönültek a parasztoktól, de vallásilag csak részben. 1835-ben a nemesek száma kb. 450-re tehető. 1828-ban a község lakosságából 105 ág. ev., a többi katolikus.²³ A jobbágyi magyarul beszélő magyarok ma nagyrészt evangéliku-

Alm. Lad. 42. Fasc. 83.) Címeres nemeslevelet Rudolftól 1595 aug. 5-én Gayger Walther, Hans, másik Hans és György kaptak. (Kempelen: Magyar nemesi családok. IV. 246.)

²² A következő adatok az Orsz. Llt. Dic. összeírásaiban a megfelelő évszámmal található meg.

²³ V. ö. Lud. Nagy i. m. 118.

sok és nemesi utódok, így feltehető, hogy 1828-ban az evangélikusok nemesek. A katolikus magyar nevű nemesi utódoknak legnagyobb része németül beszél és magyarul egyáltalában nem vagy csak törve tud; feltehető, hogy közre játszott elnémetesedésüknél az a körülmény is, hogy vallásuk nem különböztette meg őket a körülfekvő németsegtől. A jobbágyi kat. egyházközség a német nagyszentmihályi plébániához tartozott, az evangélikusok viszont a magyar őriszigeti gyülekezet filiáját alkották.²⁴

1538-ban 4 teljesen szegény jobbágy családja van itt Erdődi Péternek. Két év múlva már csak 3 család. Úgy látszik, ezek egy portán laktak, mert 1544-ben Erdődi Péter egy portájáról emlékeznek meg. Ebben az évben Erdődi Anna fiúsi-tásakor az itt lakozó Kaytar Miklós jobbágy, Németh másképp Gayger György képviselőjében a birtokba iktatásnak ellenmond (kétségtelenül magyar emberek éltek a faluban, akik elnevezték „Németh“-nek; az őt képviselő Kaytar Miklós jobbágy is magyar nevű). 1576-ban Daniel Péternek 2 portája, 2 szolga, 3 szegény- és zsellércsaládja (4 puszta portája) van. Egy oklevélből tudjuk, hogy ekkor a 2 portán 8 háztartás lehetett. A családfők felének neve magyar, 2 név szláv, 2 bizonytalan. 1596-ban Gaygher Péter egy portáján 8 zsellér, 4 szabados (agilis) családot írnak össze. 1601—1603 között a falu nagy része elpusztulhatott (Jobbágyiban és Újfaluban 24-ről 9-re csökkent a házak száma!). 1610-ben már ismét 15 ház volt; valószínűleg telepítés eredményeképpen. Az 1720. évi összeírás a jobbágyoknak már csak 16%-át találja magyarnak. Az agiliseknek viszont még 68%-a magyar (a nemesek ugyanekkor mind magyarok). Ha az összesített lakosságot nézzük, 50% magyar, 40% német nevű. 1728-ban 24 (jobbágy) családnévből 7 magyar vagy magyar eredetű. 1767-ben a lakosság 45,6%-a magyar, 44%-a német. Az 1773-i hivatalos helységösszeírás szerint még főként magyarul beszél a község lakossága.²⁵ 1828-ra a németiség előrenyomul. A 37 jobbágycsalád mind német nevű, az agilisek közül 21,7% magyar nevű. Az összesített lakosságnak kb. 57%-a magyar, 43%-a német nevű.

Ha a XIX. sz. elején történt születési adatokat felekeztek szerint vizsgáljuk, kitűnik, hogy az evangélikus újszülöttek között nincs német nevű. A r. k. születésűeknek kb. 39%-a magyar nevű családokból való (ez az utóbbi szám a magyarságra kedvezőbb volna, ha csak az 1830-as évek előtti évtizedeket vizsgáltuk volna). A magyar családok nagyon kedvezőtlenül helyezkedtek el a faluban. Csak az ú. n. Kisjobbágyiban

²⁴ Wallner 20.

²⁵ Magyarország helyeégeinek 1773-ban készült hivatalos összeírása. (Kiadja a magyar békeküldöttség.) Budapest, 1920. 85.

lakó ág. ev. nemesek alkottak zárt egységet és csak ők maradtak meg magyarnak. A német szomszédok között lakó magyar családokat 1848 után, semmi sem választotta már el környezettüktől, csak nyelvük. Rohamosan tűnnek el most már a volt magyar nemesek a németiségben, miként azelőtt a XVIII. sz. ban a magyar jobbágyok (Sipos-Sipits, Böles-Bölez, Szekeres-Sekiersch stb.). 1880-ban az egész lakosság 79%-a vallja magát németnek, 1890-ben már 85%, 1910-ben 90%, 1920-ban pedig 92%.²⁶

A legtöbben csak nevükben maradtak magyarok. Pl. a Balikó nemzetség teljesen elnémetesedett, a Bogád, Thék nemzetség tagjai is nagyjából németül beszélnek, a Kajtár nemzetségben is kevés már a magyarul tudó. A német bevándorlásra jellemző, hogy 1910-ben a 213 nem helybeli születésű közül csak 18 magyar volt.²⁷

A dülönevek tanúskodnak az egykori idegen népelemekről. Felsőőrött éltek kun származásúak: Komparga, Kumpéter. Rácok is elkerültek ide: Rácokirtás, Rácosa.

A németek emlékét őrzi: Sempereg, Nimetri, Diefort, amelyet régen Szaszy útjának neveztek. Németből vett jövevényszókból lett dülönévvé (F. ö.) Kornabékes, (A. ö.) Bakelli, Tánelli, Fongárt (mind a négy községben), Brunarom (J.-ban).

Jobbágyiban majdnem mindegyik dülőnek két neve van: a régi magyar név és ennek német fordítása. Szláv hatásra vall: Tuótokföld (Ö. sz.).

Az újkorban gyorsan szaporodó cigányok jelenlétére mutat: Cigányszer, Cigányokháza (F. ö.), Cigán-utca, Cigánoas (A. ö.).

A zsidók birtokszerzésére és kereskedésére utal: Zsidóerdő, Zsidóbót (A. ö.).

²⁶ Wallner 21.

²⁷ U. o. 20.

V. FEJEZET.

A mai helyzet.

1. A népsziget magyarságának egyre rosszabbodó helyzetét betetőzi az 1914–18. évi háború után bekövetkező osztrák uralom. Eddig az ideig a népszigetünk helyzete még aránylag jónak volt mondható. A magyar államhatalom alatt nem volt akadálya a magyarság zömével való érintkezésének. Az attól kapott művelődési javakat sugározta szét a körülötte elterülő, a németek által lakott magyar kultúrtalajra. Vezetőrétegének nagyrésze magyar volt, eljuthattak hozzá a magyar szellem és sajtó termékei. Meg volt adva a magyar bevándorlás lehetősége is. Kiemelkedő fiai nagyobb nehézség nélkül juthattak (sajnos nem helybeli) magyar közép- és felsőiskolákba, az alsó-fokú iskolákról nem is beszélve.

Az osztrák uralom alatt kezdődött a kisebbségi élet, az az élet, amely áldozatokkal jár, amikor kiderül, hogy kik az igazi magyarok, és kik csak vallották magukat annak. Kik tartottak ki, kik futamodtak meg.

Az Ausztriához való csatolás után a vezető réteg magyar része, mivel nem odavaló, könnyen elszakad. Visszahúzódik a csonka országba. Osztrák hivatalnokok, orvos, ügyvéd, iparosok jönnek (a zsidók ott maradnak, mivel jobban tudnak alkalmazkodni). A nép magyar vezetőség nélkül marad. A papok közül csak a felsőöri református pap magyar, de ő sem foglalkozhat megfelelően a néppel, mivel a megszálláskor már magas korú. Magyar még a két felsőöri református, az egyik katolikus, az alsóöri katolikus, a szigeti evangélikus tanító. Politikai szempontból szervezetlen a magyarság, képvisellete nincs.¹ Így azután számottevő vezetőréteg nélkül kerül a német birodalomba, hogy annak 100 milliós tömegében kis fölttá váljék.

A magyar kisebbség jogi és társadalmi helyzete 1938. óta nem tekinthető még át, egyrészt az idő közelsége, másrészt az azóta bekövetkezett rendkívüli háborús viszonyok miatt.

Az osztrák, majd a német uralom alatt sem jelent meg magyar nyelvű újság. Nehezen is lehetett volna kívánni, hiszen

¹ V. ö. Handwörterbuch 726.

egyrészt azelőtt sem volt, másrészt bajos lett volna a szerkesztésre alkalmas írók találni.

2. Az osztrák kormány Nyugatmagyarországon 9 magyar nyelvű elemi iskolát tartott fenn.² Ebből kettő Felsőőrött, 1–1 Alsőőrött és Óriszigeten volt. Osztrák felfogás szerint a kisebb- és középső iskolákban a tanítás sikerét korszerű magyar-, illetve horvát nyelvű tankönyvek kiadásával óhajtották biztosítani,³ azonban a magyarországi tankönyvek használatának betiltása után nem jelentek meg magyar nyelvű tankönyvek, úgyhogy a tanítóknak az osztrák tankönyveket kellett lefordítaniuk és lediktálniuk a tanulóknak, ha azt akarták, hogy magyar nyelven tanuljanak.⁴

1938. előtt a felekezetek tartották fenn községeinkben az elemi iskolákat. Az osztrák tanterv értelmében az elemi iskolák 8 osztálya négy osztályos alsó és felső tagozatra oszlott. A felsőőri magyar katolikus és református iskolában az alsó tagozatban teljesen, a felső tagozatban részlegesen magyar volt a tanítás nyelve. Ugyanaz volt a helyzet az alsőőri, óriszigeti iskolában. A tanítást nagyjából a még elcsatolás előtti Magyarországon oklevelet nyert magyar tanerők látták el. 1938-ban, minthogy a Felsőőrség Németországnak a része lett, a német törvények értelmében, itt is az állam vette át az oktatást az egyháztól, a tanerőkkel és az iskolai felszereléssel együtt. Az iskolakötelesek szüleit megszavaztatták a tanítás nyelve felől. Három lehetőség között kellett dönteniök: 1. magyar, 2. vegyes nyelvű, 3. tisztán német nyelvű legyen-e az oktatás az iskolában.⁵ A szavazás eredménye számszerűleg nem ismertes. Következten lehet rá abból, hogy Felsőőrött csak a volt református iskolában maradt meg a magyar, mint részleges tanítási nyelv. A többi felsőőri iskolában a magyar nyelv csak tantárgy. Alsőőrött és Óriszigeten részlegesen magyar nyelvű tanítás folyik. Az államosítás teljesen megváltoztatta a magyar iskolák helyzetét. A tanerők már nem az autonóm egyházközségek alkalmazottai, függenek az állami szervektől. Beosztásukat is a felsőbb hatóságok intézik. A tanulóifjúság elosztásánál a vallásra nincsenek most már tekintettel, ami éreztetheti hatását, hogy az eddigi tisztán magyar és német osztályok közötti határok elmosódnak és magyarok meg németek vegyesen lesznek tanulói. Németül a magyarok nagyobb része tud, hiszen már 1910-ben 57%-uk beszélt németül.⁶

² U. o.

³ „Der Unterrichtserfolg ist durch die Herausgabe moderner Lehrmittel in kroat. u. madj. Sprache gewährleistet.“ U. o.

⁴ V. ö. Nagykőrösi Híradó XVI. évf. 57. sz.

⁵ U. o.

⁶ Wallner i. m. 26.

Ma a gazdasági okokon kívül (német nyelvvel könnyebben tudnak elhelyezkedni — a lányok, mint háztartási alkalmazottak, a férfiak, mint ipari munkások — a német városokban), a német nyelvtudás elterjedését elősegíti az a körülmény is, hogy a fiatalság az iskolán kívül is hat—hét éves korától kezdve németek között forgolódik. Először a „Jungvolk“, „Hitlerjugend“, illetve „Bund deutscher Mädchen“ szervezetbe tartoznak, majd a német vidékeken eltöltött 2—3 évi munkaszolgálat és katonáskodás után kerülnek haza. A német ifjúsági szervezetekben a magyar fiatalok megismerkednek a német kultúrával, a német nép- és műdalokkal. A hasonlókorú német fiatalokkal ismeretségbe kerülnek, a játékok alatt barátságot kötnek, közben természetesen németül beszélgetnek. — A magyar és a német nyelv viszonyát Nyugatmagyarországon már az osztrák uralom idején így jellemezte egy német tudós: ⁷ »Míg a csatlakozás (t. i. Nyugatmagyarországé) előtt mindegyik „művelt embernek“ kellett magyarul tudnia, azóta a magyaroknak mind az ismerete, mind a használata erősen csökkent, még azokra vonatkozólag is, akik magyar iskoláztatáson mentek át. Az országban maradt magyarok ugyan általában buzgón kitanulnak nyelvüknél, azonban az iskola és a német környezet hatása alatt mégis szemlátomást tanulnak németül, úgyhogy a magyar családokban nem ritka a „zagyva beszédű.“« Felsőőrött van még németnyelvű polgári iskola és kereskedelmi szaktanfolyam.

A szép, modern mozi sem hiányzik. Megvan a régi magyar nyelvű könyvtár is, azonban újabb magyar könyvek nem találhatók benne. 1939-ben a könyvtár helyiség hiányában még nem működött.

3. Községeinkben a népmese, népdal rendkívül ritka. Talán még leginkább található Szigeten. A népi kultúra eltűnését már a század elején is világosan lehetett látni: „Semmi csodáltnivaló sincs hát abban, hogy a fonóesték, melyek egypár évtized előtt nagyban divatoztak, manapság csak az öregebbek elbeszéléseiből ismeretesek, hogy a tollfosztók kimúlóban vannak, hogy a balázsjárások, szentiváni tüzek, az elpusztíthatatlannak látszó babonák, sőt a lakodalmi szokások is ma már nevetséges ostobaságok az előtt a nép előtt, mely sokféle úton-módon érintkezésbe jutott az értelmiséggel, megismerte a világot a maga

⁷ Handwörterbuch 726: „Während vor dem Anschluss jeder „Gebildete“ das Madjarische beherrschen musste, haben sowohl die Kenntniss, wie auch Gebrauch des Madjarischen seither stark abgenommen; das trifft selbst auf die zu, die einst durch ung. Schulen gegangen sind. Die im Lande gebliebenen Madjaren halten zwar in der Regel eifrig an ihrer Sprache fest, lernen aber durch Schule u. dt. Umwelt doch zusehends Deutsch, sodass in madj. Familien das „Kauderwelsch“ nicht selten ist.“ (B. H. Zimmermann)

területétől egész Amerikáig, s részint nyomorúságból, részint úrbizomságból siet a vasútra, gyárba, városokba. Az összes évszázados hagyományok pedig pusztulnak, a népköltésnek régi termékei egy nemzedékkel feledésbe mennek, újabb termékei úgyszólván kizárólag a szerelmi- és katonanótákra szorítkoznak, maga a népnyelv pedig, a nép szellemi tartalmának ez a legfőbb letéteményese, gyorsan elveszti eredetiségét, zamatját, képletes kifejezéseit, tájszavait...“⁸

Másoknak is az a véleményük a századfordulón, hogy Felsőőrött sok szokást hagyott el a lakosság az idegen környezet hatása alatt. Csak verses vőfélyköszöntők divatosak, de már nem mindenik háznál.⁹ Azóta ez a folyamat erősebb lett és meggyorsult. Ma már a régi szokások és babonák emléke is többnyire csak az öregek emlékezetében van meg.¹⁰ A régi népi viselet (borjúszájú ing, ráhúzott mellénnyel, bő gatyva tarka szőttés köténnyel, fényes fekete csizma)¹¹ is majdnem kiveszett, csak néhány öreg szokta fölvenni nagy ünnepeken a templomba-menéskor.

A régi házak építésénél nagy szerepet játszott az egykor még nagyobb bőségben rendelkezésre álló faanyag. Természetesen a régi tűzveszélyes faházak száma évről-évre fogy.¹² Az új házak téglából épülnek és közöttük nem ritka a villaszerű építmény.

4. A Felsőörség nyelvi tekintetben külön nyelvjárást képez, amely nem hasonlít a többi vasmegyei magyar falu nyelvéhez. Érdekes, másutt nem található tájszavak élnek itt (pl. róke = világos szőrű tehén, esőtkiráal = ökörszem, esibolyó = búbos pacsirta, kukac = fenyőtóboz, stb.).¹³ A máshol nem ismert növényneveket (pl. tányérrózsza = napraforgó, kigvirág = búzavirág) külön nyelvészeti tanulmány dolgozta fel.¹⁴

⁸ Varga I.: A Felsőőrvidék népe és nyelve. Nyelv. Füz. IX. 1903.

⁹ Borovszky 373.

¹⁰ Imre Samu ma is élő érdekes népszokásokat közül doktori értekezésében. (A felsőöri földművelés. Debrecen, 1941. Dolgozatok a M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetéből. 3. sz.): A felsőöriek újhold hetében semmiféle kapásnövényt nem ültetnek, mert az nem hoz termést, csak virágozik. (31.) — Fűforgatáskor, ha egyszerre többen forgatnak, nem szabad helyet cserélni, mert megváltozik a szél iránya. Nem szabad a gereblye nyelvél sem piszkálni a fűvet, mert eső lesz. (38.) — Tökültetéskor egyik bokortól a másikig szaladnak, hogy a növény messzire elfuasson, és minden bokorra ráülnek, hogy a tök termése majd nagyra nőjön. (33., 88.)

¹¹ V. ö. Handwörterbuch 714.

¹² Az itteni faházak építkezés részletes leírását l. Wallner i. m. 27—31.

¹³ V. ö. Varga I. i. m. és Ceaba J.: Felsőöri forgácsok. Vasi Szemle, 1939. 176—180.

¹⁴ Kálmán B.: Felsőőr-vidéki növénynevek. M. Ny. 1937. 345—348.

A felsőöri magyarok főfoglalkozásának, a földművelésnek egész szókincsét összegyűjtötte és feldolgozta az ottani magyarságból származó nyelvészünk: Imre Samu.

A kiejtésre jellemző ez a múlt század végéről való rövid szöveg:¹⁵ „No ha misz sógor, látom a loadék sántittanak, ejszem a koacsho misz velek? Oda. Hogy begyüttem e szerdára hát mondok jészt is ée vizgem itt a Kelemenná.“ Nagyon sok régiességet őrzött meg az itteni nyelv, mint általában az ú. n. perifériális, a magyar néptalaj szélén levő nyelvjárások (pl. göcseji, palóc, székely stb.), mivel bizonyos nyelvi, művelődési, építésbeli sajátosságok a néptalaj szélén még akkor is megtalálhatók, ha a középponti részekben már régen eltűntek.¹⁶ A ragozási sajátságokon kívül, sok szó egészen régies alakjában maradt meg, pl.: vides-vizes. Nem biztos a magánhangzó-illeszkedés. Érdekes, hogy a nyelvszigeten belül, az egyes községek nyelve között is vannak bizonyos különbségek.

A nyelv, a tájszavak, a lakosság felfogására, érzelmi vonzódására is fényt vetnek; pl. a keleti irányt „benek“ (= befelé) névvel nevezik, mert arra esik Magyarország.¹⁷

Az elcsatolás óta eltelt két évtized, de különösen az a körülmény, hogy Felsőőr nem mint zárt település került idegen impérium alá, romboló hatású volt helységünk nyelvére.¹⁸

5. A Pinka völgy éghajlata nagyon kedvező az erdők fejlődésére és a rétképződésre. A sok erdő a faiparnak, a sok rét az állattenyésztésnek kedvezett; a földművelés térhódításával az állattenyésztés jelentősége is fokozódott, mivel a sovány földeken bő és gyakori trágyázásra van szükség.¹⁹ Az őriek a múlt században híres fa- és marhakereskedőknek számítottak; ma is jelentős hasznót hajtó foglalkozásuk a fuvarozás, sőt a világháború előtt a lakosság egy része ebből élt, főfoglalkozásuk azonban mégis a földművelés. Nagyon alaposan, nagyobbreszt kézzel művelik a földet. Főtermény a rozs és bur-

¹⁵ Varga I. i. h.

¹⁶ V. ö. Laziczius: A magyar nyelvjárások. 58. (A magyar nyelvtud. kézikönyve I. 11.)

¹⁷ Imre 45.

¹⁸ Imre Samu (3.) így látja a felsőöri magyar nyelv mai helyzetét: „Ez az ősi nyelv ma napról-napra jobban pusztul. Az utóbbi évtizedekben, mintha megtört volna a felsőöri magyarságnak az őt körülvevő német nyelvvel és szellemmel szemben tanúsított több évszázados ellenállása. A világháború utáni évtizedekben a német kölcsönzavak olyan hatalmas tömegben kerültek át a felsőöri nyelvbe, hogyha ez a folyamat rövidesen meg nem szűnik, s az ottani magyarság az őt fenyegető veszedelem tudatára nem ébred, nemcsak a nyelv tisztasága, hanem a nyelv élete is veszélybe kerül.“

¹⁹ Imre 5. A továbbiakra l. ugyanezen értekezésben a 6., 5., 16., 8., 31., 18., 25., 32., 37. l-t.

gonya; majdnem egyenlő mértékben termelnek búzát, zabot, árpát, répát. A hűvös éghajlat nem jó a búzának, de annál inkább kedvez a többi növénynek. A felsőöri talajnak leginkább megfelelő ötös vetésforgót használják a következő sorrendben: búza, rozs, zaboslóher, lóher, krumpli vagy burgondi. A sovány földet fokozott trágyázással teszik termékenyebbé. A talajjavításra nagyon alkalmasnak tartják a hamut; ezt sok helyen a háznál is összegyűjtik. A rétek trágyázására a rozspolyvát használják (szegény esztendőkből ezt jó pénzért eladják a stájeroknak). Gyümölcsfák közül az alma és a körte elterjedtebb. Az egykor virágzó szőlőművelésnek csak az emléke van meg.

Az őri nép csak állandó szorgalmas munkával tud megélni, kicsi és kevésbé termékeny földjein. Minden falat kenyérért harcot kell folytatnia a természeti erővel. A földet a legnagyobb mértékben ki kell használnia és ez odaadó munkát kíván.

Szorgalmukra, de szegénységükre is jellemzők elővigyázatossági és takarékosági rendszabályaik: kigyomlálják a gabonavetést is. A gabona behordásakor a szekér fenekére ponyvát terítenek, nehogy egy szem is kárba vesszen. Nem egész krumplikat ültetnek, hanem felhasználják oly módon, hogy minden darabon legalább két csíra legyen. A takarmányozásra szolgáló burgundi répát, hernyós esztendőkből egyenként megvizsgálják és úgy szabadítják meg a férgektől. Gyenge termésű években „szakahúzás“-t végeznek: összegyűjtik a fenyő-, ritkábban a lombos erdőkben a lehullt leveleket és háti kosarakban hazaviszik a jószág számára alomnak.²⁰

Az egyes gazdaságok birtoknagysága nagyon csekély. *Felsőőrött* a gazdaságokból 7% 0—1, 57% 1—5, 22% 5—10 holdas. *Alsóőrött* 3% 0—1, 63% 1—5, 30% 5—10 holdas. *Őriszigeten* 7% 0—1, 27% 1—5, 40% 5—10, 24% 10—20 holdas. *Jobbágyiban* 15% 0—1, 78% 1—5, 6% 5—10 holdas.²¹ A földek rendkívül tagoltak. (Már 1691-ben is a Patty nemzetség három családjának 24 helyen 90 darabban volt a földje Őriszigeten.²²) 1920-ban Szigeten több mint 5000, Felsőőrött több mint 22.000 parcella volt.²³ Tagosítás előkészületben van. Rendkívül sok hivatal torlódott össze Felsőőrött, úgyhogy mostanában kénytelenek a német hivatalnokok magyar parasztházakban bérelni lakást. A gazdasági jólét 1938 óta emelkedett, igen sok a munkaalkalom. Sok és jó utat építenek. Jó terményárak vannak, a terményértékesítési lehetőséget emeli az is, hogy katonaság állomásozik Felsőőrött.

6. A népsziget népfellegének, a kevés föld és a terjesz-

²⁰ Imre 4.

²¹ Wallner 19.

²² U. o. 9.

²³ U. o. 10., 25.

kedési lehetőség hiánya miatt, állandóan el kellett vándorolnia. Eljutottak az ország minden részére. A lakosság szaporodásának arányában erősebb ütemet vett a kivándorlás a múlt század végén. Áramlás volt, egyrészt a nagy városokba, különösen Budapestre, másrészt Amerika felé.²⁴ A kivándorlás okát a következőkben látja 1905-ben egy közigazda „A vármegyében (Vas) munkáskezek ezrei várnak munkára és tisztességes kenyérkeresetre. Erőteljes javakorában levő családfő az év 12 hónapja közül alig dolgozik 3 hónapra valót. Nincs földvásárlási lehetőség.“ A felsőöri járásból 1903-ban 193, 1904-ben 220 személy vándorolt Amerikába.²⁵

1910-ben ²⁶ Felsőőrrel külföldön volt 185 ember.

Alsóőrrel	„	„	314	„
Jobbágyiból	„	„	185	„

Az osztrák megszállás nagy változásokat okozott, majd Ausztriának a Németbirodalomhoz való csatlakozása után megint új körülmények közé kerültek községeink. 1939 júniusában népszámlálás volt. Ennek csak Felsőőrrre vonatkozó adatai ismeretesek. (Nem hivatalosak.) E szerint róm. kat. 2119, közülük 269 magyar, 1527 német, 323 cigány. Református 1701, közülük 562(!) német, 1139 magyar. Evangélikus 658. — 74 magyaron kívül — német. Egyházonkívüli 71. Egyéb 19. Vagyis összesen 2753 német, 1482 magyar, 6 horvát, 3 román, 1 cseh, 323 cigány s egy zsidó.

A magyarság száma ²⁷

	1910.	1920.	1934.	1939. évben.
Felsőőrött	3039	3138	2234	1482
Alsóőrött	1393	1230	988	nem ismeretes
Óriszigeten	317	271	253	nem ismeretes
Jobbágyiban	133	105	44	11

²⁴ Pl. Jobbágyiban van olyan magyar család, amelynek 5—6 tagja kiinn él Amerikában.

²⁵ Ehen Gy.: Vas vármegye közigazdasági leírása. Budapest, 1905. 47—48.

²⁶ Magyar Statisztikai Közlemények. 1910.

²⁷ v. Nagy Iván: Nyugatmagyarország Ausztriában. Pécs 1937. 50—51.

Adattár.

I. Családnevek.

A különböző összeírásokban és oklevelekben fennmaradt névsorokból, — ha hozzávetőlegesen is — megállapítható az idegen néprészek behatolásának mértéke, a népesség hullámozása, a lakosság számának emelkedése vagy csökkenése.

Az egyes nemzetségeken belül a családok számát is feltüntetjük, minden külön megemlített tagot önálló családfőnek tekintve. A „Nincs említő“ és „Új név“ rovatban utalunk a megelőző összeírás óta beállott változásokra. A nevek eredete alapján próbáljuk megállapítani egykori viselőik nemzetiségét. A nevek osztályozásánál a következő elveket tartottuk szem előtt: magyarnak (*M.*) vettük: 1. azokat a neveket, amelyek magyar vagy a magyarral rokon szavakból, helynevekből magyar képzővel alakultak; 2. olyan keresztnevekből képzett neveket, amelyeknek magyar alakja a némettől, illetve a szlávtól eltérően képződött; 3. azokat a nemzetiségneveket, amelyeknek magyar elnevezése elűt a saját nyelvükön való nevüktől (pl. Német, Tót), — Németnek, illetve szlávnak (*N. ill. Sz.*) vettük: 1. a német ill. szláv szavakból, német, ill. szláv képzőkkel képzett neveket; 2. a német, ill. szláv alakú keresztnevekből képzett neveket. — Bizonytalannak (*B.*) vettük azokat a neveket, amelyek 1. magyarban és németben egyaránt használt keresztnevekből képzettek; 2. egy másik csoportba sem tartoznak; 3. latin nyelvű alakok. (Egyébként a Szabó István munkájában¹ kifejtett elvek szerint jártunk el.)

1. FELSŐÖR.

a) *Nemesek.*

1443.² *M.*: Matthie Gedewch filii 2, Palfy, Nicolaus de Ondod. *N.*: Jacobus filius Otth. *B.*: Petrus filius Egidii, Thomas f. Adriany, Stephanus f. Luce, Johannes f. Petri, Michael f. Mathie, Colomanus f. Adrianj, Michael f. Anthony, Stephanus f. Mathie, Benedictus f. Johannis, Fabianus f. Michaelis, Bartholomeus f. Jacobi,

¹ Ugocsa Megye. Budapest, 1937. (Magyarság és Nemzetiség. I. 1.)

² Kőrm. Llt. Alm. II. Lad. 3; Nr: 2. Az oklevél az akkori felsőöri lakoságnak csak egy részét sorolja fel.

Barnabas f. Andre, Andreas f. Gregory, Michael f. Petrj, Johannes f. Michaelis, Andreas f. Stephani.

1482.³ *M*: Abel 3, Adam, Balthazar 2, Berthalan, Bodos 4, Bodon, Boykolj, Buda 3, Diveni, Dyak, Ember, Ewry 4, Fekethe, Fyntha, Gedewch 4, Gender, Gergel, Hegedes, Janko 3, Kanthor, Malom, Nogh 2, Poos 3, Thykw, Wad, Zabo. — 26 nemzetség 45 családja. *N*: Feyfel, Oth, Orth, Scheffel 2, Weythel, Zwap. — 6 nemzetség 7 családja. — *B*: Benedicti filii 4, Christianj, Colomanni filius, Luce filius, Michaelis filii 3, Parvus, Thome filius. — 7 nemzetség 12 családja. Összesen 39 nemzetség 64 családja.

1549.⁴ *M*: Abraham, Adam 3, Adoryan 3, Andorko, Anthal, Benedek 4, Berta, Berthalan 4, Dongo, Emreh, Fabyan, Fylep 3, Fyntha 7, Gaal 2, Gedewch, Gerewch, Hegedes, Hegy 3, Kanthor, Kelemen 3, Kozmor, Paal 2, Ratz 2, Serkel, Thyba 2, Warga 2, Zabo, Zambo. — 28 nemzetség 55 családja. *N*: Bewthkewr 2, Gangol 2, Hewbowl, Merth, Pyrker 3, Steph. — 6 nemzetség 10 családja. *B*: Albert 4, Matthyas, Osvalth 2. — 3 nemzetség 7 családja. Összesen 37 nemzetség 72 családja.

Nincs említve: Abel 3, Balthazar 2, Bodos 4, Bodon, Boykolj, Buda 3, Christianj, Colomanni fil., Diveni, Dyak, Ember, Ewry, Fekethe, Feyfel, Gender, Gergel, Janko 3, Luce fil., Malom, Michaelis fil. 3, Nogh 2, Oth, Orth, Parvus, Poos 3, Scheffel 2, Thome fil., Thykw, Wad, Weythel, Zwap. — *Új név*: Abraham, Adoryan 3, Alberth 4, Andorko, Anthal, Berta, Bewthkewr 2, Dongo, Emreh, Fabyan, Fylep 3, Gaal 2, Gangol 2, Gerewch, Hegy 3, Hewbowl, Kelemen 3, Kozmor, Matthyas, Merth, Osvalth 2, Paal 2, Pyrker 3, Ratz 2, Serkel, Steph, Thyba 2, Warga 2, Zambo.

1554.⁵ *M*: Abraham, Adam 2, Adryan 5, Alberth 2, Anthal, Benedek, Benkew 4, Berta, Berthok, Borda, Bwkes 2, Fablyan, Fekete, Fylep, Fyntha 2, Gaal, Gerewch 2, Hegedes, Horwath, Imreh, Jobbagy, Kanthor, Kazmer, Lewrinth, Paal 3, Poor, Ranth, Rath, Roka, Tamas, Tewk, Thyba, Warga, Zabo. — 35 nemzetség 48 családja. — *N*: Gangol 2, Hewbowl 2, Merth, Pyrker 3, Saphar. — 5 nemzetség 9 családja. — *B*: Osbath 2, Serkel. — 2 nemzetség 3 családja. Összesen 41 nemzetség 60 családja.

Nincs említve: Andorko, Berthalan 4, Bewthkewr 2, Dongo, Gedewch, Hegy 3, Kelemen 3, Matthyas, Steph, Zambo. — *Új név*: Benkew 4, Berthok, Borda, Bwkes 2, Fekete, Horwath, Jobbagy, Lewrinth, Poor, Ranth, Roka, Saphar, Tamas, Tewk.

1582.⁶ *M*: Adam 5, Adoryan 14, Andorko 3, Balla 2, Benkeo 4,

³ U. o. Alm. II. Lad. 2; Nr: 104. Idézölevél határvizsály ügyében. Valószínűleg az összes családfőket megnevezi.

⁴ Orsz. Llt. dic. conser. Tom. X. Az összes családfő felsorolása „Nobiles unius sessionis” cím alatt. Az 1548. évi XXV. t. c. minden egész curia után 50 dénárt vet ki rájuk. — Megemlíti az összeírás, hogy 10 teljes curián laknak.

⁵ U. o. XI. Tomus. „Nobiles unius sessionis” összeírás.

⁶ Orsz. Llt. Lib. Reg. IV. 267. A király a nemes lakosságot megerősíti községe határának szabad birtoklásában.

Beokeos 2, Bertha 3, Berthok, Dongo 5, Fyntha, Gall 4, Gedeoch 2, Hegedeós 2, Hegy 5, Imrek, Kanthor, Kasmer 3, Kelemen, Orban, Pal, Philep 6, Sysko, Thornios 2, Thiba 3, Was, Zabo 2, Zambo 4. — 27 nemzetség 80 családja. *N:* Bechker 5, Gangel 5, Heobeol 3, Jost 3, Merth 2, Otth 4, Payor, Pierker 3, Steph 3, Stelczér 3. — 10 nemzetség 32 családja. *Sz:* Kolar. — 1 nemzetség 1 családja. *B:* Alberth 2, Oswald 2. — 2 nemzetség 4 családja. — Összesen 40 nemzetség 117 családja.

Nincs említve: Abraham, Anthal, Benedek, Borda, Fablyan, Fekete, Horwath, Jobbagy, Lewrinth, Poor, Ranth, Rath, Roka, Saphar, Serkel, Tamas, Tewk, Warga. *Új név:* Andorko 3, Balla 2, Bechker 5, Dongo 5, Hegy 5, Jost 3, Kelemen, Kolar, Orban, Otth 4, Payor, Stheph 3, Stelczér 3, Sysko, Thornios 2, Was, Zambo 4.

1599.⁷ *M:* Adam, Adorjan 14, Balla, Baxa (Baksa) 2, Benkew 3, Bertha 2, Bewkews, Bewtskewr 5, Csyoron 3, Dongho 2, Ewry, Fabyan 3, Farkas 2, Gaal 2, Gangol 7, Gewrews, Hegy, Heghewdeos 5, Horwatt 3, Imrek 3, Janko, Kanthor, Kelemen, Kys 3, Kowach, Kozmor 2, Lanczy 2, Marthon, Nemeth 3, Paal 4, Phylep 6, Pongratz, Raba, Ratz 4, Sysko, Thewrewk 2, Thornyos, Thyba 3, Thott (Bosnyak), Wargha, Was, Zabo 5, Zalay 2, Zambo 5, Zarka. — 45 nemzetség 116 családja. *N:* Barbell, Bolp, Heobeol, Josth 2, Koppel, Painkher 3, Payor, Seyper 2. — 8 nemzetség 12 családja. *Sz:* Fanchych, Kolar. 2 nemzetség 2 családja. *B:* Albert 4, Oswald 2, Szorpp. — 3 nemzetség 7 családja. — Összesen 58 nemzetség 137 családja.

Nincs említve: Andorko 3, Berthok, Fyntha, Merth 2, Orban, Otth 4, Pyeker 3, Steff 3, Stelczér 3. *Új név:* Barbell, Boxa, Bolp, Csyoron 3, Ewry, Fabyan 3, Fanchych, Farkas 2, Horwatt 3, Janko, Koppel, Kys 3, Kowath, Lantzy 2, Marthon, Nemeth 3, Painkher 3, Pongratz, Raba, Ratz 4, Seyper 2, Szorpp, Thewrewk 2, Thott, Wargha, Zalay 2, Zarka.

1601.⁸ *M:* Ada, Adoryan 10, Baka, Baxa, Benkeo, Beokeos, Bertha 2, Cyorom, Dongo 2, Fabian 3, Farkas, Gal, Gerewez 2, Hegedes 3, Hegy 2, Horwath 3, Imre 3, Jako, Kanthor, Katona, Kelemen, Kowachy, Kozmor 2, Kys 2, Lanczy, Marthon, Németh 4, Paal 4, Phülöp 6, Pongracz, Raaba, Racz 4, Sysko 2, Tewrewk 3, Tott, Tornyos, Tyba 2, Waas, Warga, Zabo 7, Zalay 2, Zambo 3, Zarka. — 43 nemzetség 93 családja. *N:* Balf, Barbel, Bochkor, Boltha, Gangol 7, Hobol, Josth 3, Merth 2, Payer 2, Perker, Seyper 2, Stiper. — 12 nemzetség 26 családja. *Sz:* Franchyk, Kolar. — 2 nemzetség 2 családja. *B:* Albert, Oswald 2. — 2 nemzetség 3 családja. — Összesen 59 nemzetség 124 családja.

Nincs említve: Balla, Ewry, Koppel, Painkher 3, Szorpp. *Új név:* Baka, Boltha, Katona, Merth 2, Perker, Stiper.

⁷ Orsz. Llt. Dic. conser. 1599. „Nobiles unius sessionis“ összeírás. Az 1598-i XV. t. c. felújítja a megadóztatásukról szóló 1596-i X. t. c.-t. Az adó mértéke a IV. t. c. szerint minden ház után 100 magyar dénár.

⁸ Orsz. Llt. Dic. conser. 1601. Egytelkes nemesek összeírása. V. ö. 1600. évi III. t. c.

1604.⁹ *M*: Adam, Adorjan 7, Baxa, Benkew, Bertha, Bolla, Cristoph, Csyoron, Dongho, Fabyan 2, Farkas, Gaal 2, Gerewch 2, Gyurws, Hegy 2, Heghedeos 3, Horwatt, Imrek 3, Janko, Kanthor, Kelemen, Kis, Kozmor, Lantzy, Mihaly, Nemeth, Paal 2, Phylep 4, Pongratz, Raba, Ratz 2, Sebestyen, Sysko 2, Szalay 2, Theoreok 3, Thornyos, Thyba, Warga, Zabo 6, Zambo. — 40 nemzetség 68 családja. *N*: Boeskor 4, Bolf, Gangol 6, Höböly, Josth 2, Merth 2, Payor, Pyeker 3, Seyper 2, Stiper. — 10 nemzetség 23 családja. *Sz*: Fanczik, Kolar. — 2 nemzetség 2 családja. *B*: Osvath 2. — 1 nemzetség 2 családja. — Összesen 53 nemzetség 95 családja.

Nincs említve: Albert, Baka, Barbel, Beokeos, Boltha, Katona, Kowachy, Marthon, Toot, Waas, Zarka. *Új név*: Bolla, Cristoph, Gyurws, Mihaly, Sebestyen.

1611.¹⁰ *M*: Adam 2, Adorian 13, Andorko 3, Balla 4, Benkeő 4, Beőkeős 2, Bertok 2, Bertha 3, Cantor, Chapo, Chorom 2, Dongo 11, Fabian 4, Gaal 4, Gedcoch 2, Hegy 4, Horwath 5, Imreh 8, Kelemen, Nagy 2, Pall 4, Raba 4, Saaghi, Thornos 4, Vas, Zabo 5, Zalay 2, Zambo 11. — 28 nemzetség 110 családja. *N*: Batth 2, Bockor 4, Gangol 3, Heőbeől, Jost 4, Merth 3, Otth 2, Paior 3, Perker 2, Steff, Stelzer 5. — 11 nemzetség 30 családja. *Sz*: Fanchik, Kolar. — 2 nemzetség 2 családja. *B*: Oswald 4. — 1 nemzetség 4 családja. — Összesen 42 nemzetség 146 családja.

Nincs említve: Baxa, Bolf, Cristoph, Farkas, Gyurws, Heghedeos 3, Janko, Kis, Kozmor, Lantzy, Mihaly, Nemeth, Phylep 4, Pongratz, Ratz 2, Sebestyen, Seyper 2, Stiper, Sysko 2, Theoreok 3, Thyba, Warga. *Új név*: Andorko 3, Batth 2, Beőkeős 2, Bertok 2, Chapo, Nagy 2, Otth 2, Saaghi, Steff, Stelzer 5, Vas.

1622/3.¹¹ *M*: Adam, Adorjan 8, Balla, Baksa, Benkeo 6, Bertha, Bertok, Biro, Csiapo, Csyoron 2, Damoniay, Dongho 2, Fabyan 2, Fülöp 5, Gerőcz, Giőrgi, Hegy, Heghedős, Horvatt 2, Imrek 2, Kanthor 2, Kelemen, Kozmor 2, Paal 3, Patthi 2, Pongratz 3, Raba 2, Ratz 2, Sysko, Szabo 2, Szalay, Tott 3, Török 2, Thornyos 2, Wargha, Zambo 3. — 36 nemzetség 73 családja. *N*: Bötskör 5, Gangoly 7, Josth, Merth 2, Pirker 2, Seper. — 6 nemzetség 18 családja. *Sz*: Fanczik. — 1 nemzetség 1 családja. *B*: Albert, Csaniar, Osvath. — Összesen 46 nemzetség 95 családja.

Nincs említve: Andorko 3, Batth 2, Beőkeős 2, Gaal 4, Heőbeől, Kolar, Nagy 2, Otth 2, Paior 3, Saaghi, Steff, Stelzer 5, Vas. *Új név*: Albert, Biro, Csaniar, Damoniay, Fülöp 5, Giőrgi, Heghedős, Kozmor 2, Patthi 2, Pongratz 3, Ratz 2, Seper, Sysko, Tott 3, Török 2, Wargha.

⁹ Orsz. Lt. Dic. conscr. 1604. Egytelkes nemések összeírása. V. ő. 1603. évi III. t. c.

¹⁰ Orsz. Lt. Lib. Reg. VI. 266—267. A király újból megerősíti a felsőöri neméseket községük határának szabad birtokában.

¹¹ Orsz. Lt. Dic. conscr. 1622/23. Taxa nobilium unius sessionis. Az 1622. évi XXXIV. t. c. a korona őreinek fizetésére az egytelkesek megadóztatását is elrendelte.

1626.¹² *M*: Adam, Adoryan 8, Balla, Baesa, Benko 2, Berta, Bertok, Biro, Csiapo, Csorom 2, Domaniay, Dongho 3, Fabyan, Fwlop 5, Gall, Geroes, Giorgi, Hegi, Hegedüs 2, Horwatt 2, Imrek 2, Josa, Kantor 2, Keiemen, Kozmor 3, Paal 3, Patthi 2, Pongrácz 3, Raba 2, Racz 2, Sutto, Tott 3, Török 2, Tornios 2, Vargha, Zabo, Zalay, Zambo 3. — 38 nemzetség 72 családja. *N*: Boeskor 5, Gangoli 5, Josth, Mert 2, Perker 2, Seyper, Stiber. — 7 nemzetség 17 családja. *Sz*: Fancik. — 1 nemzetség 1 családja. *B*: Albert, Csaniar, Osvalt. — 3 nemzetség 3 családja. — Összesen 49 nemzetség 93 családja.

Nincs említve: Sysko. *Új név*: Josa, Gall, Stiber, Sutto.

1717.¹³ *M*: Adorján (Odorján) 6, Baliko, Benedek, Benkő 8, Csapó, Cseresnyés, Farkas, Fábiján 2, Gáll 3, Gedöcs, Hegedüs 6, Horváth 3, Imre 5, Kántor 2, Kelemen 2, Kozmor 2, Miklós, Páll 2, Phülöp 3, Pongrácz 2, Rába 2, Sisko 2, Szabo 3, Szalai, Török 2, Zámbo 8. — 26 nemzetség 71 családja. *N*: Böeskör 3, Gángol 4, Hagon, Hompasz 3, Lev, Mért 3, Perker, Seper 3. — 8 nemzetség 19 családja. *Sz*: Csernánzszi, Francesics, Kolár, Stephanics. — 4 nemzetség 4 családja. *B*: Albert, Oswald 3. — 2 nemzetség 4 családja. Összesen 40 nemzetség 98 családja.

Nincs említve: Adam, Balla, Baesa, Berta, Bertok, Biro, Csaniar, Csorom 2, Damoniay, Dongho 3, Giorgi, Hegi, Josa, Josth, Patthi 2, Racz 2, Stiber, Sutto, Tott 3, Tornios 2, Wargha. *Új név*: Baliko, Benedek, Cseresnyés, Csernánzszi, Farkas, Hagon, Hompasz 3, Kolár, Lev, Miklós, Sisko 2, Stephanics.

1720.¹⁴ *M*: Baliko, Benedek, Benkeő 8, Bolla 2, Cseresnyés, Farkas, Fábján, Fülöp 3, Gáll 2, Gedöcs, Hegedüs 4, Horváth 3, Imre 6, Kántor, Kázmér 2, Kelemen, Miklós, Odorján 5, Páll, Pongrácz 2, Rába 2, Siskó, Szabo 3, Török, Zámbo 8. — 25 nemzetség 63 családja. *N*: Böeskör 4, Gángol 4, Hagon, Hompász 2, Mért 2, Sejper 4. — 6 nemzetség 17 családja. *Sz*: Csernánzszi, Francesics, Stephanics. — 3 nemzetség 3 családja. *B*: Albert, Oswald 3. — 2 nemzetség 4 családja. Összesen 36 nemzetség 86 családja.

Nincs említve: Csapó, Kolár, Lev, Perker, Szalai. *Új név*: Bolla 2.

1726/7.¹⁵ *M*: Adorján 8, Baliko, Balla, Benedek 2, Benkő 8, Berta, Cseresnyés, Farkas, Fábján 2, Gáll 3, Gedöcs, Hegedüs 4, Horváth 3, Imre 7, Kántor, Kázmér 3, Kelemen 2, Miklos, Páll 4, Phülöp 4, Pongrácz 3, Rába, Sisko, Szabo 5, Töll másként Racz 2, Török, Zalay, Zámbo 6. — 28 nemzetség 78 családja. *N*: Böeskör, Gángol 4, Hagon, Hompasz 2, Joszt, Mért 3, Perker, Sejper 5. — 8 nem-

¹² Orsz. Lít. Dic. conscr. 1626. Taxa nobilium unius sessionis. Az 1625. évi XXVIII. t. c. elrendeli az egytelkesek megadóztatását is.

¹³ Schneider M.: Vas vm. 1717. évi nemesi vizsgálata. Szombathely, 1939 Nemesi összeírás.

¹⁴ Orsz. Lít. Arch. Regnicol. Lad. K. K. Nr.: 3 fr. 14. Az országos összeírás Felsőőrött csak nemesekről emlékezik meg.

¹⁵ Schneider M.: Vas vm. 1726/27. évi nemesi vizsgálata. Szombathely, 1940. Nemesi összeírás.

zetség 20 családja. *Sz:* Csernanszky, Francesics 2, Kolár, Steffanics. — 4 nemzetség 5 családja. *B:* Albert, Osváld 4. — 2 nemzetség 5 családja. Összesen 42 nemzetség 108 családja.

Egy nemzetség sem tűnt el. Új név: Berta, Joszt, Kolár, Perker, Töll másként Racz 2, Zalaj.

1754.¹⁶ *M:* Adorján 9, Baliko 2, Balla 2, Benedek 13, Benkő 11, Bertha, Farkas, Fábján, Fülöp 4, Gáll 4, Gerücs, György 2, Hegedüs 6, Horváth 3, Imre 12, Kántor 2, Kázmér 3, Kelemen 2, Kosár, Miklos, Orbán, Páll 3, Pongrácz 4, Rába, Szabo 5, Szalay, Szarka, Tölly, Török, Zámbo 11, Zsisko 2. — 31 nemzetség 112 családja. *N:* Böeskör 3, Gángol 4, Haghon, Hompasz, Mert 3, Perker, Seper 8. — 7 nemzetség 21 családja. *Sz:* Csernanszky, Francesics 2, Kolár, Lovenyák, Stephanics, Sterniczky 2. — 6 nemzetség 8 családja. *B:* Albert, Osváld 5. — 2 nemzetség 6 családja. Összesen 46 nemzetség 147 családja.

Nincs említve: Cseresnyes, Joszt. *Új név:* György, Kosár, Lovenyák, Orbán, Sterniczky, Szarka.

1835.¹⁷ *M:* Adorján 19, Antal, Arany, Baliko 10, Balla 3, Benedek 29, Benkő 39, Bertha 6, Csibók, Farkas 2, Fülöp 9, Gajdotsi, Gál 16, György 2, Hegedüs 21, Horváth 8, Imre 29, Jáky, Kántor, Keckés, Kelemen, Kozmor 2, Miklós 2, Palánk 2, Pati 3, Pál 8, Pongrácz 6, Rába 2, Ruzsa, Saly, Sági, Szabó 12, Szalay, Toth, Töll 7, Zarka 4, Zámbo 24, (Z)sisko 8. — 38 nemzetség 286 családja. *N:* Böeskör 13, Gángol 9, Hompasz 3, Kluiber, Langler, Léb, Mért 4, Seper 17, Sróbl, Vaginer 3. — 10 nemzetség 53 családja. *Sz:* Csernanszky, Kollár, Lakovics 6, Levonyák 4, Sterniczky 6. — 5 nemzetség 18 családja. Összesen 54 nemzetség 362 családja.

Nincs említve: Albert, Fábján, Francesics 2, Gerücs, Haghon, Kosár, Orbán, Perker, Stephanics, Török. *Új név:* Antal, Arany, Csibók, Gajdotsi, Jáky, Keckés, Kluiber, Lakovics 6, Langler, Léb, Palánk 2, Pati 3, Ruzsa, Salj, Sági, Stróbl, Toth, Vaginer 3.

b) Szabadosok (agilisek).

1828.¹⁸ *M:* Barabás, Dénes, Kerek, Ketskés, Pál, Szabó, Takáts, Vörös. — 8 nemzetség 8 családja. *N:* Baumgartner, Brenner, Bruckner, Ebenspanger, Gálfusz, Groff, Halvax, Han, Hopfer, Kelber, Keller 2, Kennbauer, Ketlinger, Kintz, Kober, Konrod, Krautsnak, Muth, Nika, Petsinger, Pikler, Pimper, Pischof, Posch, Pulszter 2, Pum, Rheling, Rozner, Schrantz, Sratner 2, Strober, Ulrik, Veiba, Veih. 2. — 34 nemzetség 38 családja. *Sz:* Jaklits, Klávánovits, Lakovits. — 3 nemzetség 3 családja. *B:* Verdi 2, Zrihol. — 2 nemzetség 3 családja. Összesen 47 nemzetség 52 családja.

¹⁶ Schneider M.: Vas vm. 1754. évi nemesi összeírása. Szombathely, 1936.

¹⁷ Schneider M.: Vas vármegye 1835. évi nemesi összeírása. Szombathely, 1937.

¹⁸ Orsz. Lit. 1828. évi összeírás. Nr. 114.

c) *A református anyakönyvekben 1732—1757. közt szereplő nevek.*¹⁹

M: Adorján, Adrán, Arva, Balikó, Balta, Baxa v. Baksa, Bálint, Bedenek, Benedek, Benkő, Berki, Berta, Bodrokközi Szabó, Bognár, Boka, Cseh, Cseresnyés, Csernel, Csordás, Devecseri, Dénes, Eged, Erdélyi, Fablyán, Farkas, Festő, Furka, Fülep, Gál, Gáspár, Geröts v. Gerüts, György, Hajnal, Hámor Kováts, Hegedüs, Horváth, Imre, Jáni, Járád, Katona, Kántor, Kázmér, Kelemen, Király, Kis, Koszmor, Kováts, Környei, Lakatos, Mészáros Bognár, Miklós, Molnár, Német, Orbán, Palánk, Pati, Pál, Pongrátz, Rába, Rác, Rokka, Simon, Siskó, Somorjai, Szalai, Szarka, Szeremlei, Szüts, Takáts, Tarján, Tatár, Telekesi, Ték, Theöilly, Timár, Tót, Török, Veres, Zámbo. — *N:* Bampel, Bábel, Benli, Betsker, Biober, Boff, Bost, Chierinpaur, Czetter, Czunner, Draer, Fagli, Fajter, Finger, Fiszter, Fleck, Fogter, Gángoly, Gotfried, Groff, Hagon, Hajpor, Hompasz, Hon. Hozlgöber, Jost, Karner, Kasz, Krepfel, Kriker, Kristán, Lajner, Lautner Takáts, Léb, Májszli, Mejzel, Mérli, Mért, Mut, Pamkostner, Pausz, Pesen, Pérkér v. Pirker, Pfeiffer, Polyter, Pongert, Prunner, Pum, Puszter, Róden, Ródlor Kováts, Sái, Seper v. Sejper, Srettner, Stauner, Tajfer, Tamon, Vinter, Unger. — *Sz:* Csernánzkhi, Fabrits, Frankis, Gáborits, Kollár, Kranszik, Lovényák, Stefanis. — *B:* Albert, Berdi v. Verdi, Drága, Fers, Osvát. — Magyar: 79. Német: 59. Szláv: 8. Bizonytalan: 5.

d) *A felsőöri családok termékenysége a XVIII. században.*

Az alábbiakban közöljük a felsőöri református anyakönyvek adatai alapján, az 1735-ben és 1744-ben házasságra lépők nevét és gyermekeik számát a születések időpontjával együtt.

1. Szabó János—Betsker Ilona 1735. I. 25. gyermekeik száma: 5. (születésük ideje: 1735. X. 22. 1743. VI. 29. 1746. VII. 15. 1749. X. 24. 1752. XI. 5.)
2. Hegedüs Benedek—Szabó Erzsébet 1735. I. 25. gyermekeik száma: 6. (1736. X. 28. 1740. XI. 24. 1744. IV. 1. 1746. II. 2. 1748. X. 23. 1752. XI. 4.)
3. Farkas György—Szabó Éva 1735. II. 9. gyermekeik száma: 5. (1736. II. 18. 1741. II. 6. 1744. XI. 8. 1747. VII. 25. 1751. VIII. 18.)
4. Tót János—Hegedüs Zsuzsánna 1735. IV. 27. gyermekük nincs.
5. Szigeti Egyed János—Pongrátz Erzsébet 1735. V. 11. gyermekeik száma: 3. (1737. IV. 27. 1740. II. 10. 1743. II. 7.)
6. Mut János—Hegedüs Ilona 1735. V. 18. gyermekeik száma: 9. (1736. VI. 11. 1738. VIII. 30. 1741. I. 22. 1743. IV. 10. 1746. IV. 12. 1749. IV. 30. 1751. IV. 1. 1754. XI. 9. 1758. III. 3.)

¹⁹ Ebben a névsorban benne vannak mindazoknak a nevei, akiket Felsőőrött eskettek össze vagy kereszteltek meg. Ezeknek a szertartásoknak az elvégzésére a környékbeli ref. szórványok tagjai Felsőörrre jártak, mivel egész Vas megyében csak itt volt artikuláris helyük. Ezért szerepel az összeírásban sok olyan név, amely 1726/7-ben és 1754-ben nem fordul elő.

7. Osvát György—Gróff Erzsébet 1735. V. 21. gyermekeik száma: 5. (1736. IV. 12. 1740. IX. 11. 1744. XI. 22. 1747. VII. 1. 1752. XII. 3.)

8. Hegedüs János—Horvát (Siskó) Anna 1735. VI. 8. gyermekeik száma: 11. (1736. III. 8. 1737. III. 29. 1738. I. 21. 1739. I. 4. 1740. X. 28. 1741. V. 10. 1743. XI. 30. 1745. VIII. 31. 1748. VIII. 2. 1750. XII. 6. 1752. IX. 30.)

9. Benkő János—Szigeti Hajpor Éva VII. 6. Szigetre költöztek. 10. Mért János—Prunner Bognár Mária 1744. I. 8. gyermekeik száma: 6. (1748. X. 28. 1751. XI. 7. 1753. VIII. 10. 1757. III. 26. 1760. IX. 16. 1764. XII. 1.)

11. Zábó Miklós—Seper Zsuzsanna 1744. I. 13. gyermekeik száma: 3. (1744. X. 12. 1749. IX. 3. 1752. I. 13.)

12. Bodrokközi Szabó János—Osvát Jutka 1744. I. 15. gyermekeik száma: 4. (1745. I. 3. 1747. I. 2. 1749. IX. 25. 1753. IX. 3.)

13. Seper János—Pirker Örzse 1744. I. 27. gyermekeik száma: 9. (1745. I. 1. 1747. V. 10. 1749. III. 29. 1751. III. 30. 1753. VI. 21. 1756. II. 28. 1759. IV. 20. 1761. IX. 4. 1763. VII. 6.)

14. Koszmor György—Szabó Krisztina 1744. II. 5. gyermekeik száma: 2. (1745. I. 31. 1748. I. 12.)

15. Horvát György—Betsker Mária 1744. II. 5. gyermekeik száma: 7. (1746. II. 25. 1749. II. 21. 1753. X. 10. 1756. IV. 12. 1758. X. 8. 1761. X. 23. 1764. X. 2.)

16. Szabó Mátyás—Horvát Marinka 1744. II. 5. gyermekeik száma: 5. (1747. III. 2. 1748. X. 11. 1750. VIII. 31. 1756. I. 23. 1762. II. 13.)

17. Betsker Mátyás—Mért Anna 1744. II. 6. gyermekeik száma: 9. (1745. II. 21. 1746. II. 7. 1750. VIII. 5. 1753. I. 20. 1759. II. 4. 1761. III. 29. 1764. I. 12. 1766. IX. 22. 1769. IX. 26.)

18. Imre Mátyás—Zábó Éva 1744. II. 6. gyermekeik száma: 6. (1745. I. 28. 1747. XI. 16. 1751. VII. 25. 1753. X. 11. 1755. XI. 24. 1760. VI. 11.)

19. Siskó Bálint—Benkő Örzse 1744. II. 12. gyermekeik száma: 7. (1745. II. 6. 1747. XI. 6. 1749. II. 20. 1753. V. 3. 1756. III. 21. 1759. V. 22. 1762. IX. 15.)

20. Benkő György—Osvát Jutka 1744. II. 18. gyermekeik száma: 4. (1744. XI. 6. 1747. IX. 10. 1752. IV. 11. 1756. V. 7.)

21. Zábó Benedek—Szabó Örzse 1744. V. 11. gyermekeik száma: 2. (1746. II. 6. 1753. XI. 8.)

22. Osvát György—Pál Mária 1744. VI. 2. gyermekeik nincsenek.

23. Pongrácz György—Benkő Jutka 1744. VIII. 24. gyermekeik száma: 5. (1745. XI. 6. 1747. XI. 29. 1749. I. 18. 1752. III. 2. 1756. VI. 26.)

24. Sulmaszter Gotfrid—Karner Mária 1744. XI. 28. gyermekeik száma: 6. (1748. X. 6. 1752. X. 14. 1755. I. 13. 1758. III. 19. 1760. IX. 5. 1763. VII. 28.)

e) *A reformátusok 1830-ban.*²⁰

M: Adrán 14, Baksa, Baliko 7, Barrabás, Benedek 21, Benkő 30, Boka, Farkas 3, Fáblyán 3, Fülöp 6, Gál 7, György 5, Hegedüs 15, Horváth 10, Imre 27, Kántor, Kelemen, Ketskés 2, Kozmor 2, Miklós 2, Nagy, Palánk, Pati 4, Pál 7, Pongrácz 6, Rusa 2, Seper 3, Siskó 9, Szabó 12, Toth 6, Tölly 6, Török 3, Tzipott, Zarka 2, Zámbó 17. — 35 nemzetség 255 családja. *N:* Bámpel 4, Bötskör 13, Gámauf, Gángol 11, Gróff 7, Hompasz, Kienpaur, Klósz, Klotz, Mért 5, Mut 3, Pérkér, Strobel 2, Tályfel 2, Topler, Vájsz 2. — 16 nemzetség 56 családja. *Sz:* Kollár, Levonyák 4. — 2 nemzetség 5 családja. *B:* Drága, Osváld 6, Szimon, Verdi 2. — 4 nemzetség 10 családja. Összesen 57 nemzetség 310 családja.

f) *A felsőöri r. k. anyakönyvekben 1860—1911. között szereplő nevek.*

A nevek után álló szám az illető családban (nemzetségben) a jelzett időszakon belül történt születések számát mutatja: a ♀-tel jelzett nevek már 1752—1778. között szerepeltek az anyakönyvekben.

M: Adorján 22 ♀, Adrán 5 ♀, Andaházi, Asboth 4 ♀, Baldasti 6, Baliko 4 ♀, Balla 16 ♀, Balogh, Bango 3, Barna, Bárdossy, Benedek 15 ♀, Benkő 24 ♀, Bertha 33 ♀, Berzsenyi, Bogáth ♀, Botfy, Csiky, Dávid 4, Dezse 4, Dénes 3 ♀, Dömötör, Erdélyi 2, Farkas 2 ♀, Fülöp 25 ♀, Gaal 100 ♀, Gall 2, Gáspár, Geder, Gicz 4, Gombkötő, György 5 ♀, Györök ♀, Házivár 3 ♀, Hegedüs 3 ♀, Hiszi 2, Huszár 4, Huszti 2, Imre 23 ♀, Jákfai, Járfás, Kajtár 6 ♀, Kardos, Karo 2, Kálmán, Károlyi ♀, Kepe, Kiss 7, Kopácsi, Kosi, Kovács 2, Kristály 3, Kutasi 3, Laky, Lónyay 2, Luka 13, Magyar, Marezty, Maróti 2, Márton, Máté 3, Mesterházi, Miklós 2 ♀, Mohát 10 ♀, Molnár 10 ♀, Mórocz 3, Németh 19 ♀, Palánk 19 ♀, Paty 2, Pál 5 ♀, Pápai 11, Perczel, Perlaki, Pethő, Pongrácz, Pulai 2 ♀, Rába 45 ♀, Rácz 9 ♀, Róka, Rusa 6 ♀, Salamon 3, Selymes 5, Seper 81 ♀, Simon, Sohar, Somogyi 6, Szabad 23, Szabó 4 ♀, Szakál, Szalay 13 ♀, Szatmári, Szele 3, Szilágyi 11, Szöllősi 4, Takács 5 ♀, Talián 9 ♀, Tass 2, Tóth 34 ♀, Török 2 ♀, Tündéri, Varga 5, Vass 4 ♀, Vig 4, Virág 2, Vörös 17 ♀, Zámbó 97 ♀, Zarka 74 ♀, Zách 3, Zisko ♀. — A 109 magyar nemzetségben 848 születés volt, 42 nemzetség már 1752—1778. között szerepelt.

Nagyrészt cigányok: Nárdai 64, Horváth 172 ♀, Sárközi 23.

3 nemzetségben 259 születés volt, 1 nemzetség szerepelt 1752—1778. között.

N: Adler 3, Asport 3, Asthofer 2, Atsch, Augustin 2, Baumann, Baumgartner 3, Bauer 2, Beck 2, Berger 2, Bernhardt 2, Bischof, Bittermann 2, Bradl, Brauneissel, Brenner, Burger, Czeizer, Czencz, Dammelhardt 5, Decker 2, Deutsch 2 ♀, Dirnbeck 4, Donhauser, Donner, Ecker, Edler 2, Ehrenwerth 2, Eigenbaur, Emler 2, Engel, Engelmayer 8, Erbl 2, Ertler 20, Fafleck, Fasching 4, Feigl ♀, Filler 2, Flaunner 2, Fleck 4, Frauer 14, Frisl 3, Frühwirth,

²⁰ Az akkori ref. lelkész összeírása a paróchián!

Funk, Fuith 20, Gabriel 3, Galfusz 23 †, Geitner 2, Geltr 2, Geltz, Glatz, Glatzer, Gneisz, Gotz 2, Grabenhoffer 5, Grabner 5, Graf 10 †, Gratzler, Gross, Grossschädel, Gumler, Gutmann, Haan 2, Hafner 3, Haigl 3, Haindl, Hakl, Halvax 10, Hann 2, Harbacher, Hass, Heindisch, Hende, Herger, Hermann, Hertler 7 †, Heselbacher (Hoselpoeker) †, Hesler 5, Hessenberger, Hetlinger 5 †, Hochstetter 10, Hocz 3, Hofer 5, Holler, Hoss †, Huber †, Hupfer 10, Hutter 4, Kaiser 2 †, Karner, Kasper, Kaufmann 2, Kedl 2, Kepfel 9 †, Kintz 11, Kleinheppel 2, Klemick, Knar †, Knciszl 15 †, Knich 2, Knöbl, Kofler 5, Konrad 4 †, Kopfer 8, Korner †, Kotner, Kotzor 2, Kölbl 2, Kölez 2 † (Koltz), Körper, Krammer †, Krautzök 47 †, Kraun 4 †, Kren, Kuch, Kunerl 7, Kuntner, Lakner 2, Lang 10, Leiner 3 † (Lajtner), Léb 7 †, Luif 7, Luipersbaah †, Magel, Mayer 6, Metzner, Mirtl 15 †, Moschinger 2, Moser 4, Müllner 3 †, Neid 2, Nembauer 2 †, Nika 2 †, Ochsenhofer 3 †, Oscabil, Paigelböck, Paller, Pentár (Pintér) †, Perger 2, Pfeifer 5 †, Pfleger, Pigler 22 †, Pizinger, Ploderer 8, Pradl 9 †, Prager, Purger 11, Raffel 4, Rehling 2 †, Renfler 10, Ribauer, Riemann, Rimpl, Ringbauer 4, Ritter 8 †, Rossner †, Ruisz, Sagmeister 8, Schaffer 7, Schindler, Schmal, Schmalzer, Schmidt, Schmied, Schnedinger, Schneider 2, Schöffler, Schrant, Schreiner 13 †, Schrettnar, Schu 7, Schützengruber 4, Schützenhofer 4, Schwab 2, Schwarz 16, Spur 3, Stangl, Stark, Steininger 2, Steirer, Stieber, Strobl 8, Szaam 4, Szaunhammel 9, Számer 2, Szeiser 2, Taflek 2, Tallan, Tallner, Tausz, Tenschler, Thuszwohl, Tier 7 †, Tomier 2, Treit 7, Tremer, Trestner, Trostner, Tuider (Tuader) 7 †, Tulman, Ulrich 12, Wachholder 8, Wagner 14 †, Wappel 18, Weber, Wommenland 4, Zartl 4 †, Zeisser. — 208 nemzetségben 883 születés volt. 40 nemzetség 1752—1778. között itt szerepelt.

Sz: Babics, Bendekovits 2, Boda, Burics, Csernánzski 13 †, Dragmus 3, Drobits, Fabró, Fillipovic 3, Godovic 3, Grandits †, Hajdinek 10, Hegiczky, Hodits, Horák, Hornyák, Jaklics 4 †, Jaklus 2 †, Janisch †, Kaszala, Koczenda, Kodovits 3, Kolarits 2, Koller 4 †, Korpits 4, Kozmanits, Kulovics, Lakovich 4, Madics 17 †, Malics, Martinovits, Matek, Mecsanic, Neceszád, Nemezc, Novák 6, Oscabil, Osztovics, Pabir, Pairits 11, Paukovics, Paulovszky 2, Pergerics, Popovits, Radavits 19 †, Reesetár, Ribarics 2, Stehlik 2, Sternitzki 28 †, Stibló 2, Stuparits, Suprovits, Szedlak, Szlanyi, Thomits 2, Tomasitz, Trobits 8, Vavics 2, Verdetrits 5, Vilics 3, Vitkovits 2, Vrancics, Wenzel 9, Wukits, Zimics. — 65 nemzetségben 213 születés volt, 9 nemzetség szerepelt 1752—1778. között.

B: Akantisz, Binaghi, Dell Fabro 3, Mensaler, Oros, Oswald, Themer 2, Zambelli. — 8 nemzetségben 11 születés volt, csak 1 nemzetség szerepelt 1752—1778. között. Összesen 393 nemzetségben 2214 születést jegyeztek fel a r. k. anyakönyvek 1860—1911. között. 93 nemzetség szerepelt itt már 1752—1778. között.

ALSÓÓR.

a) *Nemesek.*

1482.²¹ *M:* Bwdach, Erdeg, Gaspar, Gerger, Kwn, Lazlo, Molom 3, Pathy. — 8 nemzetség 10 családja. *N:* Hogon. — 1 nemzetség 1 családja. *B:* Gregorius filius Johannis, Matheus filius Thome, Gaspar filius Gregorii, Weg. — 4 nemzetség 4 családja. Összesen 13 nemzetség 15 családja.

1549.²² *M:* Balynth, Benedek, Benkew, Bewkews, Bosy, Erdeg 3, Gyergh 2, Gyewreg, Jakab, Kalman, Kanthor 2, Kassay, Kelemen 2, Kys, Kondor 2, Kws 2, Magyar, Markw, Pathy 4, Pongrath, Thot, Thwk, Warga, Zarka. — 24 nemzetség 34 családja. *N:* Fayth 2, Gangol, Hagwn, Lep 2, Seyper 2 — 5 nemzetség 8 családja. *B:* Litteratus (a későbbi Gyák). — 1 nemzetség 1 családja. Összesen 30 nemzetség 45 családja.

Nincs említve: Bwdach, Gaspar, Gerger, Gregorii fil., Johannis fil., Kwn, Lazlo, Molom 3, Thome fil., Weg.

Új név: Balynth, Benedek, Benkew, Bewkews, Bosy, Fayth 2, Gangol, Gyergh 2, Gyewreg, Jakab, Kalman, Kanthor 2, Kassay, Kelemen 2, Kys, Kondor, Kws 2, Lep 2, Litteratus, Magyar, Markw, Pongrath, Seyper 2, Thot, Thwk, Warga, Zarka.

1554.²³ *M:* Balynth, Bewkews, Boky, Ewrdewg 3, Feyer, Gyaky, Gyanos, Gyergh 2, Kanthor, Kys, Miklos, Pathy, Pongrach, Takach 2, Terek, Thot 3, Warga, Zarka 3. — 18 nemzetség 26 családja. *N:* Saffar, Seyper. — 2 nemzetség 2 családja. Összesen 20 nemzetség 28 családja.

Nincs említve: Benedek, Benkew, Fayth, Gangol, Gyewreg, Hagwn, Jakab, Kalman, Kassay, Kelemen 2, Kondor 2, Kws 2, Lep 2, Magyar, Markw, Thwk.

Új név: Feyer, Gyanos, Miklos, Saffar, Takach 2, Terek.

1582.²⁴ *M:* Balas, Benkew 7, Eördögh 3, Farkas 3, Foltan, Georeogh 3, Gyaky 2, Kanthor, Kelemen 4, Kys másképp Steph, Kondor, Magyar, Myklos 2, Mikos 3, Pathy 5, Pongracz 4, Simon 4, Theoreok 4, Toth 2, Warga, Zorka 4. — 21 nemzetség 57 családja. *N:* Fayth 3, Hagon 4, Leeb 2, Seyper 2. — 4 nemzetség 11 családja. *B:* Mwer. — 1 nemzetség 1 családja. Összesen 26 nemzetség 69 családja.

Nincs említve: Balynth, Bewkews, Boky, Feyer, Gyanos, Saffar, Takach 2.

Új név: Balas, Benkew 7, Farkas 3, Fayth 3, Foltan, Hagon 4, Kelemen 4, Kondor, Leeb 2, Magyar, Mikos 3, Mwer, Simon 4.

²¹ Körm. Llt. Alm. II. Lad. 2. Nr. 104. A következő összeírásokra vonatkozólag l. a megfelelő felsőőri felsorolások jegyzeteit.

²² Orsz. Llt. dic. conscr. Tom. X.

²³ U. o. Tom. XI.

²⁴ Orsz. Llt. Lib. reg. IV. 267.

1599.²⁵ *M*: Balas, Balynth, Benkw 7, Chioron 2, Egyed, Eordecogh 4, Farkas 3, Ferentz, Gyeoreogh 3, Gyaky 2, Josa, Kantor, Kondor, Kws, Magyar, Miklos, Molnar, Pall 2, Patthy 5, Pongratz 3, Theoreok 3, Thott, Wargha, Zalay, Zarka 4. — 25 nemzetség 52 családja. *N*: Haghon 4, Hentz 2, Lieb 3, Seyper 6. — 4 nemzetség 15 családja. *Sz*: Jankowitt. — 1 nemzetség 1 családja. *B*: Hereny, Marko 2, Muar. — 3 nemzetség 4 családja. Összesen 33 nemzetség 72 családja.

Nincs említve: Faytt 3, Foltha, Kelemen 4, Kys, Mikos 3, Simon 4.

Új név: Balynth, Chioron 2, Egyed, Ferentz, Hentz 2, Hereny, Josa, Jankowitt, Kws, Marko 2, Molnar, Pall 2, Zalay.

1601.²⁶ *M*: Balas, Balynth, Benkw 6, Chioron 2, Egyed, Eordecogh 4, Farkas 3, Ferentz, Gyaky 2, Jeoreggh 3, Josa, Kanthor, Kondor, Kws, Miklos, Molnar, Pall 2, Patthy 6, Pongratz 3, Teoreok 3, Thott, Wargha, Zalay, Zarka 4. — 24 nemzetség 51 családja. *N*: Haghon 4, Hentz, Lep 2, Sewypewr 6, Steph 2. — 5 nemzetség 15 családja. *B*: Hereny, Janko, Markw 2 (Mayor) Mwor 2. — 4 nemzetség 6 családja. Összesen 33 nemzetség 72 családja.

Nincs említve: Jankowitt, Magyar.

Új név: Janko, Steph.

1604.²⁷ *M*: Balas, Benkeo 4, Egyed, Farkas 2, Ferentz, Gywřwgh 2, Gyaky, Josa, Kantor, Kondor, Pall 2, Pongratz, Třwřk 2, Thott, Vida, Wargha, Zalay. — 17 nemzetség 24 családja. *N*: Haghon 3, Leb, Seyper 6. — 3 nemzetség 10 családja. *B*: Hereny, Marko 2. — 2 nemzetség 3 családja. Összesen: 22 nemzetség 37 családja.

Nincs említve: Balynth, Chioron 2, Eordecogh 4, Hentz, Janko, Kws, Miklos, Molnar, Mwor 2, Patthy 6, Steph 2, Zarka 4.

Új név: Vida.

1611.²⁸ *M*: Balas 3, Benkeo 9, Chorom, Eördecogh 5, Farkas 4, Foltan 2, Giaky 2, Jeoreogh 2, Kandor 2, Kanthor, Kelemen 5, Magyar 3, Nagy 4, Pall 2, Paty 8, Pongrach 3, Szarka 5, Thoth 3, Theoreok 5, Vargha, Zabo. — 21 nemzetség 71 családja. *N*: Fayth, Hagon 5, Leb 4, Seiper 10. — 4 nemzetség 20 családja. *B*: Muar 2. — 1 nemzetség 2 családja. Összesen 26 nemzetség 91 családja.

Nincs említve: Egyed, Ferentz, Hereny, Josa, Marko 2, Vida, Zalay.

Új név: Chorom, Eördecogh 5, Fayth, Foltan 2, Kelemen 5, Magyar 3, Muar, Nagy 4, Paty 8, Szarka 5, Zabo.

1622/3.²⁹ *M*: Baksa, Balint, Benkeo 6, Eördöggh, Farkas 6, Fülöp, Györöggh, Gyaky, Kethely, Kiss, Kondor, Magyar, Miklos, Pall 3, Patthy, Pongratz, Szalai, Szarka 2, Török 3, Thott 4. — 20 nemzetség 38 családja. *N*: Gangoly, Haghon, Hancz, Leb, Seper 7.

²⁵ U. o. Dic. conscr. 1599.

²⁶ Orsz. Lt. Dic. conscr. 1601.

²⁷ U. o. 1604.

²⁸ Orsz. Lt. Lib. Reg. VI. 266—7.

²⁹ Orsz. Lt. Dic. conscr. 1622/3.

— 5 nemzetség 11 családja. *B:* Marko 2. — 1 nemzetség 2 családja. Összesen 26 nemzetség 51 családja.

Nincs említve: Balas 3, Chorom, Fayth, Foltan 2, Kanthor, Kelemen 5, Muar, Nagy 4, Vargha, Zabo.

Új név: Baksa, Balint, Fülöp, Gangoly, Hancz, Kethely, Kiss, Marko 2, Miklos, Szalai.

1626.³⁰ *M:* Balint, Benko 6, Farkas 4, Fwlop, Giorgi, Giorogh, Gyaky, Kethely, Kondor, Magyar, Miklos 2, Molnar, Nemet, Ordogh, Pall 2, Patti, Pongratz 2, Torok 3, Tott 3, Zalay, Zarka 2. — 21 nemzetség 37 családja. *N:* Gangoly, Hagon, Hancz, Leb 2, Seper 6. — 5 nemzetség 11 családja. *B:* Marko 2. — 1 nemzetség 2 családja. Összesen 27 nemzetség 50 családja.

Nincs említve: Baksa, Kiss.

Új név: Giorgi, Nemet, Molnar.

1717.³¹ *M:* Benkő 2, Eördög 2, Farkas 8, Györök 4, Jáki más-ként Kis 2, Nemes, Szabo 2, Thot 2. — 8 nemzetség 23 családja. *N:* Gángol, Léb 3, Plank 2, Seper 9. — 4 nemzetség 15 családja. *Sz:* Héricsz, Vratovics. — 2 nemzetség 2 családja. Összesen 14 nemzetség 40 családja.

Nincs említve: Balint, Fwlop, Giorgi, Hagon, Hancz, Kethely, Kondor, Magyar, Marko 2, Miklos 2, Molnar, Nemet, Pall 2, Pongratz 2, Torok, Zalay, Zarka 2.

Új név: Héricsz, Nemes, Plank 2, Szabo 2, Vratovics.

1720.³² *M:* Benkeő 3, Eördög 2, Farkas 8, Gyáky aliter Kis, Györök 4, Szabo 2, Toth 2. — 7 nemzetség 22 családja. *N:* Gángoll 2, Lieb 2, Plank 3, Sciper 9. — 4 nemzetség 16 családja. *Sz:* Héricsz. — 1 nemzetség 1 családja. Összesen 12 nemzetség 39 családja.

Nincs említve: Nemes, Vratovics.

1726/7.³³ *M:* Benkeő 2, Eördög 3, Farkas 6, Gyáky másként Kis 3, Györök 5, Kelemen, Páll, Szabo 2, Toth 2, Török. — 10 nemzetség 26 családja. *N:* Gangol 2, Lieb 2, Plank 3, Sejper 10. — 4 nemzetség 17 családja. *Sz:* Héricsz. — 1 nemzetség 1 családja. *B:* Muer. — 1 nemzetség 1 családja. Összesen 16 nemzetség 45 családja.

Új név: Kelemen, Muer, Páll, Török.

1754.³⁴ *M:* Baliko, Benkő 5, Eördög 3, Farkas 9, Gyürög 4, Jáky 3, Marko 2, Miklos, Palánk(y) 4, Páll 2, Szabo, Szalai, Toth 2, Török. — 14 nemzetség 39 családja. *N:* Gangoly 2, Léb 2, Seper 18. — 3 nemzetség 22 családja. *Sz:* Héricsz, Novakovics, Spissics. — 3 nemzetség 3 családja. *B:* Mur. — 1 nemzetség 1 családja. Össze-sen 21 nemzetség 65 családja.

Nincs említve: Kelemen.

Új név: Baliko, Marko 2, Miklos, Novakovics, Spissics, Szalai.

³⁰ U. o. 1626.

³¹ Schneider M.: Vas vm. 1717. évi nemesi vizsgálata. Szombathely, 1939.

³² Orsz. Lit. Arch. Regnicol. Lad. K. K. Nr.: 3, fr. 14.

³³ Schneider M.: Vas vm. 1726/27. évi nemesi vizsgálata. Szombathely, 1940.

³⁴ U. o. Vas vm. 1754. évi nemesi összeírása. Szombathely, 1936.

1835.³⁵ *M*: Balla 5, Baliko, Benkő 4, Boka, Farkas 21, Gyáki 7, Györög 19, Hollósy, Kelemen 8, Miklós, Mór, Ördög 2, Palánk 10, Pál 4, Szabó 2, Toth 7, Zámbo. — 17 nemzetség 95 családja. *N*: Gángol 4, Léb 3, Seper 52. — 3 nemzetség 59 családja. *Sz*: Francies 3, Hérics 2, Novákovic. — 3 nemzetség 6 családja. *B*: Muar. — 1 nemzetség 1 családja. Összesen 24 nemzetség 161 családja.

Nincs említve: Marko, 2, Spissics, Szalai, Török.

Új név: Balla 5, Boka, Francies 3, Hollósy, Kelemen 8, Mór, Zámbo.

b) *Agilisek.*

1828.³⁶ *M*: Balika 2, Bognár 4, György, Horváth 5, Kertész, Mátyás 2, Németh 4, Takács 2. — 8 nemzetség 21 családja. *N*: Assinger, Fusser 2, Groff, Liszt 2, Luiperpol, Pitzerman, Posch 2, Spizer, Stolper, Storlpakker 2, Szerling, Unger. — 12 nemzetség 16 családja. *Sz*: Janisch, Jantsits, Jerbir. — 3 nemzetség 3 családja. *B*: Csám, Lex, Osváld. — 3 nemzetség 3 családja. Összesen 26 nemzetség 43 családja.

c) *A felsőőri róm. kat. anyakönyvekben 1700—1767. közt szereplő alsőőri családok.*

M: Arra, Benkő, Bognár, Borbély, Csordás, Csurom, Diaki, Farkas, Gyák, Hajpor, Horvát, Jakap, Jobbágyi, Jörög v. Jürög, Kántor, Nimet, Lukách, Markó, Mihál, Molnár, Paal, Palank, Rába, Siga, Simon, Sinkó, Szeremlej, Takács, Tóth, Viti. — 30 nemzetség. *N*: Ajtner, Gángol, Hagon, Leder, Léb, Stiper. — 6 nemzetség. *Sz*: Barbis, Francsieh, Joresics, Talacz, Turesics. — 5 nemzetség. *B*: Coareth. — 1 nemzetség.

3. SZIGET.

a) *Nemesek.*

1549.³⁷ *M*: Emreh, Kaythar, Kws 3, Mwor, Orban, Thoth 3, Zarka, Zigethy. — 8 nemzetség 12 családja. *N*: Bwlther. — 1 nemzetség 1 családja. Összesen 9 nemzetség 13 családja.

1554.³⁸ *M*: Imre, Molnar, Thott, Zarka, Zygety 2. — 5 nemzetség 6 családja. *N*: Boltya, Cristan, Dans. — 3 nemzetség 3 családja. Összesen 8 nemzetség 9 családja.

Nincs említve: Kaythar, Kws 3, Mwor, Orban.

Új név: Cristan, Dans, Molnar.

³⁵ Schneider M.: Vas vm. 1835. évi nemesi összeírása. Szombathely, 1937.

³⁶ Orsz. Lit. 1828. évi összeírás. Nr.: 8.

³⁷ Orsz. Lit. dic. conscr., Tom. X. A következő összeírásokra vonatkozólag l. a felsőőri megfelelő felsorolások jegyzeteit.

³⁸ U. o. Tom. XI.

1599.³⁸ *M*: Boski, Hegheodeos, Imreh 3, Miklos, Pap 2, Patthy, Rwsa, Simon, Sygethy, Szyly, Thoott 5, Zarka. — 12 nemzetség 19 családja. *N*: Betsker, Cristan, Hocz. — 3 nemzetség 3 családja. Összesen 15 nemzetség 22 családja.

Nincs említve: Boltya, Dans, Molnar.

Új név: Betsker, Boski, Hegheodeos, Hocz, Miklos, Pap 2, Patthy, Rwsa, Simon, Szyly.

1601.³⁹ *M*: Bosky, Hegheodeos, Imreh 4, Miklos, Pap 2, Patthy, Rwsa, Simon, Toott 5, Zarka. — 10 nemzetség 18 családja. *N*: Bochkor, Christian. — 2 nemzetség 2 családja. Összesen 12 nemzetség 20 családja.

Nincs említve: Hocz, Sygethy, Szily.

1604.⁴¹ *M*: Borky, Gazdagh, Heghedeos, Imrek 2, Miklos, Pap 3, Patthy, Pulyay, Thott 3, Zarka. — 10 nemzetség 15 családja. *N*: Cristan. — 1 nemzetség 1 családja. Összesen 11 nemzetség 16 családja.

Nincs említve: Bochkor, Rwsa, Simon.

Új név: Gazdagh, Pulyay.

1611.⁴² *M*: Borky, Gazdagh, Hegedüs, Imrech 5, Miklos 2, Pap 2, Pathy 2, Puliay, Rusa, Szarka, Thot 4, Varga 2. — 12 nemzetség 23 családja. *N*: Christian, Halper, Hocz. — 3 nemzetség 3 családja. *Sz*: Pomagaich. — 1 nemzetség 1 családja. Összesen 16 nemzetség 27 családja.

Új név: Halper, Hocz, Pomagaich, Rusa, Varga 2.

1622/3.⁴³ *M*: Heghedös, Imrek 2, Miklos, Némett, Pap, Patthy, Pulyay, Thott 2, Zarka 2. — 9 nemzetség 12 családja. *N*: Cristan. — 1 nemzetség 1 családja. Összesen 10 nemzetség 13 családja.

Nincs említve: Borky, Gazdagh, Halper, Hocz, Pomagaich, Rusa, Varga 2.

Új név: Némett.

1626.⁴⁴ *M*: Hegedüs, Imre 2, Miklos 2, Nemet, Pap, Patti, Pwliay, Tott 3, Varga, Zarka 4. — 10 nemzetség 17 családja. *N*: Kristan. — 1 nemzetség 1 családja. Összesen 11 nemzetség 18 családja.

Új név: Varga.

1717.⁴⁵ *M*: Imre 2, Miklos 2, Patyi 4, Pulaj, Rusa, Szarka 3, Toth 5. — 7 nemzetség 18 családja. *N*: Holper 3, Kristán 6. — 2 nemzetség 9 családja. *Sz*: Pomagaich. — 1 nemzetség 1 családja. Összesen 10 nemzetség 28 családja.

1720.⁴⁶ *M*: Imre 2, Patyi 3, Pulai, Rusa, Zarka 3, Tóth 4. —

³⁸ U. o. 1599.

³⁹ Orsz. Lt. Dic. conscr. 1601.

⁴¹ U. o. 1604.

⁴² Orsz. Lt. Lib. reg. VI. 268.

⁴³ Orsz. Lt. Dic. conscr. 1622/3.

⁴⁴ U. o. 1626.

⁴⁵ Schneider M.: Vas vm. 1717. évi nemesi vizsgálata. Szombathely, 1939.

⁴⁶ Orsz. Lt. Arch. Regnicol. Lad. K. K. Nr.: 3; fr.: 14.

6 nemzetség 14 családja. *N:* Holper 3, Kristán 4. — 2 nemzetség 7 családja. *Sz:* Pomagaics. — 1 nemzetség 1 családja. Összesen 9 nemzetség 22 családja.

Nincs említve: Miklos 2.

1726/7.⁴⁷ *M:* Imre 2, Miklós, Patyi 3, Puliay, Rusa, Szarka 3, Talián, Toth 4. — 8 nemzetség 16 családja. *N:* Holper 3, Kristán 4. — 2 nemzetség 7 családja. *Sz:* Pomagaich. — 1 nemzetség 1 családja. Összesen 11 nemzetség 24 családja.

Új név: Miklós, Talián.

1754.⁴⁸ *M:* Imre 5, Magyarossy, Miklos 2, Nemes másként Palánk, Patyi 7, Pulay, Rusa, Szabo, Szarka 4, Talián, Toth 5. — 11 nemzetség 29 családja. *N:* Halpor 3, Kristán 6. — 2 nemzetség 9 családja. Összesen 13 nemzetség 38 családja.

Nincs említve: Pomagaich.

Új név: Magyarossy, Nemes másként Palánk, Szabo.

1835.⁴⁹ *M:* Bogád 3, Fáblyán, Imrek 12, Jakab, Miklós 10, Palánk 7, Pathy 12, Pulay 3, Ruzsa 9, Szarka 9, Tóth 4. — 11 nemzetség 71 családja. *N:* Halper, Krisztán 3, Riezinger. — 3 nemzetség 5 családja. Összesen 14 nemzetség 76 családja.

Nincs említve: Magyarossy, Szabo, Talián.

Új név: Bogád 3, Fáblyán, Jakab, Riezinger.

b) *A felsőöri r. k. anyakönyvekben 1700—1707. között szereplő őriszigeti családok.*

M: Balikó, Bogát, Bödör, Csuzsi, Hajpor, Hegedüs, Horvát, Imre, Márton, Miklos, Pati, Rusa, Szarka, Szigeti, Ték, Tót. — 16 nemzetség. *N:* Christion, Hyerczperg, Kapel, Unger. — 4 nemzetség. *Sz:* Karpics, Kepisz v. Kipesz, Lujnák, Pomegarics, Popolcsics. — 5 nemzetség. *B:* Bülör, Gamol. — 2 nemzetség. Összesen 27 nemzetség.

c) *Az őriszigeti ág. h. ev. anyakönyvben előforduló őriszigeti családok és az illető családokban vagy nemzetségekben a születések száma 1786—1820. között.*

M: Balikó, Bogáth 19, Fáblyán, Fülöp, Gáspár, Imreh 36, Kondor, Miklós 15, Palánk 39, Pati 36, Pulai 15, Rusa 29, Szarka 3, Szüts 3, Tóth 22. — 15 nemzetségben 222 születés. *N:* Hajpor 11, Krisztán 36, Rehling 4, Reichel 3, Ritzinger 5. — 5 nemzetségben 59 születés. *Sz:* Kollár. — 1 nemzetségben 1 születés. Összesen 21 nemzetségben a születések száma 282 volt.

⁴⁷ Schneider M.: Vas vm. 1726/27. évi nemesi vizsgálata. Szombathely, 1940.

⁴⁸ U. o.: Vas vm. 1754. évi nemesi összeírása. Szombathely, 1936.

⁴⁹ Schneider M.: Vas vármegye 1835. évi nemesi összeírása. Szombathely, 1937.

4. JOBBÁGYI.

a) *Nemesek.*

1549.⁵⁰ *M:* Fythos, Gyerg, Hollosy, Jobagy, Kys, Lewryneh, Lwkach, Marthon, Nagy. — 9 nemzetség 9 családja. *N:* Step. — 1 nemzetség 1 családja. Összesen 10 nemzetség 10 családja.

1554.⁵¹ *M:* Balynth, Fytos, Hollosy, Janus, Jobagy, Kalman, Lewrinch, Lwkach, Naagh 2. — 9 nemzetség 10 családja.

Nincs említve: Gyerg, Kys, Marthon, Step.

Új név: Balynth, Kalman, Janus.

1576.⁵² *M:* Andras 3, Baliko 2, Csemi, Holosy, Kalman, Kelemen, Kis, Lukats, Marthon 2, Molnar. — 10 nemzetség 14 családja.

Nincs említve: Balynth, Fytos, Janus, Jobbogy, Lewrinch, Naagh 2.

Új név: András 3, Baliko 2, Csemi, Kelemen, Kis, Marthon 2, Molnar.

1599.⁵³ *M:* Balyko 3, Csemy, Fythos, Hollosy, Kalman, Kys, Lewrincz, Nagh, Rwsa 2. — 9 nemzetség 12 családja. *N:* Leph. — 1 nemzetség 1 családja. Összesen 10 nemzetség 13 családja.

Nincs említve: András 3, Kelemen, Lukats, Marthon 2, Molnar.

Új név: Fythos, Leph, Lewrincz, Nagh, Rwsa 2.

1601.⁵⁴ *M:* Baliko 3, Csemy, Fythos, Georgy, Hollosy, Kalman, Kys, Lewrincz, Lwkach, Marthon, Nagh, Rwsa 2. — 12 nemzetség 15 családja. *N:* Leph. — 1 nemzetség 1 családja. Összesen 13 nemzetség 16 családja.

Új név: Georgy, Lwkach, Marthon.

1604.⁵⁵ *M:* Balyko 3, Fithos, Hollósy, Kalman, Kys, Leorincz, Lukats 2, Marthon, Rosa 2. — 9 nemzetség 13 családja. *N:* Leph. — 1 nemzetség 1 családja. Összesen 10 nemzetség 14 családja.

Nincs említve: Csemy, Georgy, Nagh.

1622/3.⁵⁶ *M:* Adorjan, Balyko 3, Farkas, Fithos, György, Hollósy, Horvat, Jobbogy 3, Kaytar, Kys, Leorintz 2, Marthon, Papai. — 13 nemzetség 18 családja.

Nincs említve: Kalman, Leph, Lukats, Rosa 2.

⁵⁰ Orsz. Llt. dic. conscr. Tom. X. A következő összeírásokra vonatkozólag I. a felsőri megfelelő felsorolások jegyzeteit.

⁵¹ U. o. Tom. XI.

⁵² Orsz. Llt. N. R. A. F.: 1094, Nr. 27. Egy határviszály és hatalmaskodás alkalmával kiállított oklevél. Felsorolja a nemeseket és jobbágycat. Az utóbbiakat I. a. „Jobbágycok“ cím alatt.

⁵³ Orsz. Llt. Dic. conscr. 1599.

⁵⁴ U. o. 1601.

⁵⁵ U. o. 1604.

⁵⁶ Orsz. Llt. Dic. conscr. 1622/3.

Új név: Adorjan, Farkas, György, Horvat, Jobbagy 3, Kaytar, Papai.

1626.⁵⁷ *M:* Andras, Baliko 4, Fitos, Hollosy, Horuat, Jobbagi 2, Kaitar, Kys, Lorincz 2, Marton. — 10 nemzetség 15 családja.

Nincs említve: Adoryan, Farkas, György, Papai.

Új név: Andras.

1717.⁵⁸ *M:* Baliko 5, Bogát 6, Mogyorossi, Ték. — 4 nemzetség 13 családja.

Nincs említve: Andras, Fitos, Hollosy, Horuát, Jobbagi 2, Kaitar, Kys, Lorincz 2, Marton.

Új név: Bogát 6, Mogyorossi, Ték.

1720.⁵⁹ *M:* Baliko 4, Bogát 5, Mogyorosi, Ték. — 4 nemzetség 11 családja.

1726/7.⁶⁰ *M:* Baliko 5, Bogát 10, Kálmán 2, Mogyorosy, Rusa, Theek 3. — 6 nemzetség 22 családja.

Új név: Kálmán 2, Rusa.

1754.⁶¹ *M:* Baliko 9, Bogáth 8, Kámán 3, Mogyorossy, Patyi, Ték 3. — 6 nemzetség 25 családja. *Sz:* Steffanics. — 1 nemzetség 1 családja. *B:* Stiglicz. — 1 nemzetség 1 családja. Összesen 8 nemzetség 27 családja.

Nincs említve: Rusa.

Új név: Patyi, Steffanics, Stiglicz.

1835.⁶² *M:* Balikó 10, Bogáth 25, Böles, Farkas 3, Fekete, György, Kajtár 3, Kálmán 2, Magyarósy 2, Nagy, Ördög 2, Palánk 2, Ték 10, Tóth 3. — 14 nemzetség 66 családja. *N:* Kristán 2. — 1 nemzetség 2 családja. Összesen 15 nemzetség 68 családja.

Nincs említve: Patyi, Steffanics, Stiglicz.

Új név: Böles, Farkas 3, Fekete, György, Kajtár 3, Kristán 2, Nagy, Ördög 2, Palánk 2, Tóth 3.

b) *Jobbagyok.*

1576.⁶³ *M:* Csenes, Kajtar, Mihály, Zolaky. — 4 nemzetség 4 családja. *Sz:* Kollar 2. — 1 nemzetség 2 családja. *B:* Gamon 2. — 1 nemzetség 2 családja. Összesen 6 nemzetség 8 családja.

⁵⁷ U. o. 1626.

⁵⁸ Schneider M.: Vas vm. 1717. évi nemesi vizsgálata. Szombathely, 1939.

⁵⁹ Orsz. Llt. Arch. Regnicol. Lad. K. K.: Nr.: 3, fr.: 14.

⁶⁰ Schneider M.: Vas vm. 1726/7. évi nemesi vizsg. Szombathely, 1940.

⁶¹ U. a. Vas vm. 1754. évi nemesi összeírása. Szombathely, 1936.

⁶² U. a. Vas vm. 1835. évi nemesi összeírása. Szombathely, 1937.

⁶³ Orsz. Llt. N. R. A. F.: 1694., Nr.: 27. Egy határviszály és hatalmaskodás alkalmával kiállított oklevél. A nemeseket is felsorolja. (Ezeket már közzöltük.)

Jobbágyi r. k. (jobbágy) családok a felsőöri anyakönyvben
1700—1707. között.

M: Baliko, Bogád, Csemei, Egyed, György, Mónár, Szarka, Szekeres, Sulok, Tartó, Ték. — 11 nemzetség. *N:* Gamér, Krisztán, Szoffer. — 3 nemzetség. *B:* Gamon. — 1 nemzetség. Összesen 15 nemzetség.

1720.⁶⁴ *M:* Kaytar, Kucsy, Miklos, Siposs. — 4 nemzetség 4 családja. *N:* Asbold, Bhensreder, Czach, Eberhard, Ebner, Faigi, Gansfusz, Groszmok, Krancz, Laidl 2, Lohner, Milner, Pauman, Sambel, Stajner, Tausz 2, Thomiszser 3. — 17 nemzetség 21 családja. Összesen 21 nemzetség 25 családja.

1728.⁶⁵ *M:* Kaitar, Miklosch, Pöltsch, Rosa, Sekiersch, Sipoesch, Tartschay. — 7 nemzetség 7 családja. *N:* Gamsfus, Haber, Laidl, Millner, Oberhart, Pauman, Prunner, Schampel, Stöaner, Tamischer 2, Tausch, Tausz, Tomischler. — 13 nemzetség 14 családja. *B:* Emir, Gonestus, Rohnan, Toma. — 4 nemzetség 4 családja. Összesen 24 nemzetség 25 családja.

1720. óta nincs említve: Asbold, Bhensreder, Czach, Ebner, Faigl, Groszmok, Krancz, Kucsy, Lohner.

Új név: Emir, Gonesztusz, Haber, Pöltsch, Prunner, Rohnan, Sekiersch, Tartschay, Toma.

1767.⁶⁶ *M:* Balikó 8, Bogath (Bogád) 9, György 2, Kajtár, Kálmán, Lőrincz, Nagy, Paty, Ték (Tiek, Thék) 2. — 9 nemzetség 26 családja. *N:* Bölez, Czach, Eberhard 2, Gansfuss 2, Laidl, Lackinger 2, Lieb, Müllner 2, Paumann, Prunner, Sipits 2, Steiner, Thausz 4, Thomiszser 2, Titz, Wagner. — 16 nemzetség 25 családja. *Sz:* Blaskovics, Kollár 2, Steffanics. — 3 nemzetség 4 családja. *B:* Oswald 2. — 1 nemzetség 2 családja. Összesen 29 nemzetség 57 családja.

Figyelemre méltó, hogy az 1700—1707. között még a „Mónár“ (1720-ban „Milner“) család neve 1767-re „Müllner“-re, az 1720-ban „Siposs“ (1728-ban Schiposch) 1767-re „Sipits“-re, az 1720-ban „Pöltsch“ (vagyis „Bölcs“ német helyesírással) 1767-re „Bölez“-re változott, mutatva, hogy viselik már német nyelvűvé váltak.

1828.⁶⁷ *N:* Bauman, Brunner, Eberharth, Edler, Groschedl,

⁶⁴ Arch. Regnicol. Lad. K. K. Nr.: 3, fr.: 14.

⁶⁵ Halaunbrenner: Zur Geschichte u. Heimatkunde von Jabling, Mitteil. des Burgenländischen Heimat- u. Naturf.-vereines. III. Jg. 1929, 2. Jobbágyi jobbágy részében levő 24 házban lakó családok főinek neveit közli Batthyány Pál Antal gr. egykori szalonaki pap összeírása alapján.

⁶⁶ Wallner 15. I. Ez az összeállítás Jobbágyi egész 1767 körüli lakosságát — vagyis a nemeseket is — magában foglalja. Valószínűleg nem teljes.

⁶⁷ Orsz. Llt.; Orsz. Összeírás 1828. Nr.: 192. Ebben az évben egész Jobbágyi lakossága, a nemeseket is beleszámítva, 884 lélek (Vö. Lud. Nagy: i. m. 118.), úgyhogy a nemeseket 60 családdal számítva (1835-ben 68 család) az egész lakosságra 120 családot kapunk. Egy családra 7·3 lélek jut.

Kantzfusz 3, Laidl, Lakinger, Omischl, Oswald 3, Pauman, Schach, Sipits, Stefler, Steiner, Stenlet, Sterits, Szaurer, Taus 7, Ticz, Tomisser 3, Unger, Vagner 3. — 23 nemzetség 37 családja.

A jobbágyok közül 1720. óta nincs említve: Asbold, Bhensreder, Ebner, Faigl, Groszmok, Kaytar, Krancz, Kucsy, Lohner, Miklos, Milner, Sambel.

Új név: Bauman, Brunner, Edler, Groschedl, Lakinger, Omischl, Oswald 3, Stefler, Sterits, Szaurer, Ticz, Unger, Vagner 3.

c) *Agilisek.*

1720.⁶⁸ *M:* Bogáth, Bognár, Csordás, György 2, Kajtar, Kalman, Lőrinczy, Rusan, Tamas 2. — 9 nemzetség 11 családja. *N:* Gamer, Krauczak, Rössen. — 3 nemzetség 3 családja. — *Sz:* Kolar. — 1 nemzetség 1 családja. *B:* Kamar. — 1 nemzetség 1 családja. Összesen 14 nemzetség 16 családja.

1828.⁶⁹ *M:* Bognár, Boldoszi (Boltosdi) 2, Lőrincz, Széll. — 4 nemzetség 5 családja. *N:* Bölez 3, Kitz, Lakinger 2, Loiperspech 2, Moszkinger, Paul, Szaure, Taus 3, Ticz 2. — 9 nemzetség 16 családja. *Sz:* Kollár 2. — 1 nemzetség 2 családja. Összesen 14 nemzetség 23 családja.

1720. óta nincs említve: Bogáth, Csordás, Gamer, György 2, Kajtar, Kalman, Kamar, Krauczak, Rössen, Rusan, Tamas 2.

Új név: Boldoszi 2, Bölez 3, Kitz, Lakinger 2, Loiperspech 2, Moszkinger, Paul, Szaure, Széll, Taus 3, Ticz 2.

d) *Jobbágyi családnevek a nagyszentmihályi (Grosspetersdorf) r. k. anyakönyvekben.*

1730: 15 névből valószínűleg magyar: Wogath (Bogát), Lorenz (Lőrinczy), Kajtár, Baliko, Caspar (a komák magyarok!).

1731: 23 névből valószínűleg magyar: Lorentz (Lőrinczy), Baliko, Geiter (Kajtár), Ják, Bogád.

Jobbágyi r. k. családok a nagyszentmihályi r. k. anyakönyvekből és az illető családokban vagy nemzetségekben a születések száma 1800—1850. között.⁷⁰

M: Baldasdi 40, Balikó 27, Balogh, Benedek 2, Bogád 56, Farkas 29, György, Kajtár 5, Kálmán 9, Károlyi 5, Lőrincz 21, Mak 3, Miklós, Nagy 2, Simon 8, Ték 13, Tóth 3. (A magyar beolvadásra mutató „Unger” nevű családokban a születések száma ebben az időszakban 26.)

⁶⁸ Arch. Regnicol. Lad. K. K. Nr.: 3, fr.: 14. (Orsz. Llt.)

⁶⁹ Orsz. Llt. Orsz. összeírás 1828. Nr.: 192.

⁷⁰ Csak a magyar hangzású neveket írtuk ki. Az összes születések száma ebben az időszakban 580, a magyar nevű újszülöttek száma 226, tehát az összes születéseknek kb. $\frac{2}{3}$ -öd része, 39 %-a.

Jobbági ág. ev. családok az Őrszigeti ág. ev. anyakönyvben és az illető családokban vagy nemzetségekben a születések száma 1786—1820. között.

M: Balikó 8, Bogáth 32, Imreh 9, Mogyorosy 5, Palánk 4, Thék v. Ték 34, Tóth. — 7 nemzetség, 93 születés. N: Kristán 6. — 1 nemzetség 6 születés. Sz: Kollár 6. — 1 nemzetség 6 születés. Összesen 9 nemzetségben 105 születés volt.

II. Dülőnevek.

A dülőneveket betűrendben soroltuk fel. Első helyen a kiéjtés szerinti, vagy az oklevelekben található leírás van. Az utána következő betű a dülő minéműségére vonatkozik (e = erdő, fr = falurész, r = rét, sz = szántó), majd a dülönév irodalmi nyelven való leírását adjuk és az írásos előfordulásait. Végül, ahol szükséges és módunk van rá, magyarázatot adunk. Ha a forrás nincs megnevezve, az 1443. és 1614. évben szereplő dülőnevek a Körm. Ltt. Alm. II. Lad. 3, Nr: 2, illetve u. o. Alm. II. Lad. 3, Nr; 10 alatt, a más évekből valók a felsőöri ref. paróchia levéltárában levő oklevelekben találhatók.

Szükségesnek tartjuk még megemlíteni, hogy az osztrák uralom alatt megindultak a tagosítás előkészületei és azóta is gyors ütemben folynak. A tagosításra kétségtelenül szükség volt és meg is lesz a gazdasági előnye, azonban a régi dülőnevek nagy részének kihalását jelenti. Különbösen is, még a Németországhoz való csatolás előtt, az ősi dülőneveket a telekkönyvekben új elnevezésekkel cserélték fel, amelyeket legnagyobb részben a magyar elnevezésekről fordítottak le németre.¹ Hasznos volt számunkra Imre Samu tanulmánya,² különösen nyelvészeti és helymeghatározási szempontból. Ő ugyanis az ősi felsőöri Imre nemzetségből származik, élete nagy részét Felsőőrött töltötte el és jól ismeri szülőföldjét és népét. Az 1939. év nyarán a háborút megelőző körülmények nem tették lehetővé a dülőnevek pontos térképezését.

1. FELSŐÖR.

1. Adrászser. Adorjászser fr. Családnévből. Az Adorján nemzetség az 1549. évi összeírásban már szerepel.

2. Adrászseri dülőzet. Sz. r. L. az előbbit.

3. Adränné oassa e. félig benőtt irtás. Adorjänné avasa „Avas“ a makkoltatás vagy legeltetés elől eltított erdő.

4. Agyagus: Agyagos, 1443: „in loco agyagus“. Ma már nem ismeretes.

5. Ajsó feniék sz. Alsó fenék. 1610, 1674, 1680, 1762: Fenek; L. Őrsziget Feniek-et.

¹ Schwartz E.: A felsőöri új dülőnevek. Magyar Nyelv. XXXI. 1935. 346—8.

² Imre Samu: Felsőőr helynevei. Debrecen, 1940. (Dolgozatok a debreceni Tisza István Tudományegyetem Magyar Néprajzkutató Intézetéből. 8. szám. — A következőkben Hn.-nek nevezzük.)

6. Ajsó-Főjső Berda sz. e. Ajsó-Felső Berda. L. Berdamellyék.
7. Ajsó-Főjső Nadasd r. p. 1617, 1678, 1680: Nadasd. Valószínűleg az Árpád-korból fennmaradt elnevezés a,-d“ kicsinyítő képzővel. A Nadasd patakról.
8. A hedzs sz. 1657: A hegy.
9. A kip sz. 1443: „supra locum kerezth.“, 1614: Az keresztnel, 1720, 1749: Kép másképp Kereszt. A keresztlen elhelyezett szentképről.
10. Ajsókutér sz. e. Alsókutér. Forráskútból kifolyó ér.
11. Ajsó uodal e. Alsóoldal.
12. Antal vögy e. sz. Antal völgy. Az Antal nemzetségnév az 1549. évben már szerepel, 1554-ben szintén, azonban 1582-re már eltűnik, hogy 1835-re ismét előtűnjék.
13. Baizspringli. 1597-ben egy völgynek a neve, valószínűleg az Ösztörmen forrásvidékén. Itt egy „kifolo kut“ (springli) van. A név első tagja valószínűleg azonos a magyar Baiz, Bajs, Bajcs sz. n.-vel. (1398: Bayz de Ewr.) Az elnevezés másfalubeli német ember tanúvallomásában van. (Vasv. K. Met. F: 3, Nr: 11.)
14. Ballák tója. 1678, 1680: Ballák tójánál. A ma is élő Balla nemzetség 1582-ben szerepel először.
15. Ballák uccája. Ballák utcája, u. L. az előbbit.
16. Baksák tója. 1762: ...Bassáktójánál... (Ref. Par.) Ma már nem ismeretes. A Baksa nemzetséget 1599-ben említik először Felsőőrött, az 1717. évi összeírásban már nem szerepel.
17. Basz(r) ar kuttia. 1628: ...„az Cser volgiatul fogvast az Baszra kuttiaigh es az Defur utaigh“... (Vasv. K. Met. F: 3, Nr.: 11.).
18. Berda melyék e. 1559: Borda uttya, 1610: Bordara dülő, 1674: Berda, 1774: Berda uttya. > szláv berd, berdo előhegység (Simonyi Zs. Ny. F. IX. 1903), állítólag a „Wer da“ kiáltásból (Et. Sz. 364.).
19. Berták kert sz. Családnévből. 1674, 1678, 1685: Berták kertében. A Berta nemzetség már 1549-ben is itt élt.
20. Berek alla sz. r. Berekalja. 1685: az berek mellett.
21. Béka kurgó. 1657: ...Az Béka kurgonál... (Ref, Par.) Ma már nem ismeretes.
22. Bika ri r. e. Bika rév.
23. Buofok fenyves e. Buvófok. Pesty: bófok fenyvese. A „fok“ oly folyóvíz, mely valamely nagyobb víznek a kifolyása. A népnyelvben is él „szakadás, mosás“ értelemben. (M. Ny. XIV. 157—8.)
24. Bokák kert sz. 1657: Bokák kertében, 1680: Bakák kerte. Családnévből. Csak 1601-ben fordul elő egy „Baka“ nevű család. Valószínű, hogy a Boka nemzetség már 1549 előtt kihalt.
25. Bokatelek. Családnévből. L. az előbbit. Azonos „A kip“-pel.
26. Berta árok. Családnévből. Száritó, vízlevezető árok volt. L. „Berták kert“.
27. Boldogasszony körtvélye. Egy XVII. sz.-i iratban „ad Vineam... inque Promontorio vulgo Fölszeghi hegy situatam... Boldogasszonykörtvélye... (Ref. Par.) Ezt az elnevezést ma már nem ismerik. A „boldogasszony“ régen a jó tündérek neve is volt (Ipolyi 90, 339.).

28. Cigánszer fr. Cigánytelep.
29. Cigánok háza sz. A cigánytelep melletti földek.
30. Csarita sz. 1636, 1710, 1720, 1782: Csarita. „Füjjes hel csar vagy cser nevű madarak fészkelődtek benne“ (Ny. F. IX, 9.). A „sirály“ másik népi neve a „csér“. Szilády Áron 1851–2-ben Nagykörösön, Hódmezővásárhelyen hallotta így nevezni. Ugyancsak ő említi, hogy Újvidéken él a „cigány esér“ sirályfajta (M. Ny. II. 39.). Török jövevény szó. Megtalálható a kazáni tatároknál: akcarlak, fehér sirály (kun: cirlak „sirály“) baskir: sarlak, stb. (M. Ny. III. 112.)
31. Cseresnyés e. sz. 1678, 1714: Cseresnyés völgynél. Cseresznye fa már nem található itt.
32. Csollángos e. Csalános.
33. Csapota r. sz. 1443, 1614, 1667: Chapota. 1678, 1680, 1720: Csapota. A szarvasmarhákat erre hajtották legelőre. A Csapota erdőt (benne a Cser völgye, Kövespatak és valószínűleg Baszrar kútja dülöket) 1636-ban Alsólövőhöz csatolták.
34. Csurgos kut e. sz. 1678: Csurgoskuti. Forráskút.
35. Derezspatak e. 1610: Az daruas patak. 1715, 1761: Deres-patak. Kis patak neve.
36. Diéfort r. sz. e. 1628: Defuer, Defur, Defurt. 1636: „Defort s más keppen az mint az nemetek nevezik Szaszty uttiaban“. 1649: Defurt, 1714: Defort. A német die Furt = „gázló“ szóból (Mollay). Helybeli magyarázat szerint abból ered, hogy régen az örök „Geh fort“ felszólítással küldték el a nemkívánatos idegeneket.
37. Dobogó ri r. Dobogó = 1. gyalogút, 2. emelkedett dombos hely. (Et. Sz. 1373.)
38. Dombhát f. r.
39. Dombos e. A talaj felszíne miatt.
40. Dongók lankája r. 1443: Lanka. 1657, 1680: Dongok lankája. 1716: Dongok lankája. Lejtős rész. Ez az 1549-ben itt élő nemzetség 1626. körül kihalt. A lanka Felsőőrött folyókanyarulatot, vagy a kanyarulatba eső földet jelenti. (Imre: Hn. 15.)
41. Drajleber. 1597: „harom halmoeska nemetül Drajleber“ (Vasv. K. Met. F: 3, Nr.: 11.). A Komjáti és a két Ör. közötti határt képezte. A határjárás tanú másfalubeli német. V. ö. német Leber, „Hügel, Grenzhügel“, (Mollay.)
42. Dunari r. Duna rét. 1782: Duna rit, 1842: dunarévi. V. ö. „Dunarét“-tel Alsóőrött. Felsőőrött a „duna“ áradás vagy nagy esőzés utáni rövid életű tavakat jelent (Imre Hn. 16).
43. Dupla tilos e. Tilos = avas (makkoltatás vagy legeltetés elől elzárt erdő).
44. Emsesereye. — 1443: Emsesereye. Ma már nem ismeretes. Az „Emses“ valószínűleg régi magyar természetfeletti, tündéri lény neve volt. (V. ö. Ipolyi: Magyar Mythológia II. kiad. Bp. 1929. I. 161, 241–2.) Az „ereye“ lehet, hogy az „erő“ (vis, Kraft), vagy esetleg az „ér“ (rivulus, Bächlein) magyar köznévről ragozott alakja.
45. Erdők ajja = Varga völgy sz. e. 1443. „usque viam Erdewalya vtha“. 1720: Erdők alatt, Erdők alja.

46. Ezsbán bikke e. 1615: „Balla Imre, Kollár Alber és ezekkel egyetemben az nemes falu... Osbán bikken.“

47. Er; Ér. 1443: „in Loco Er“.

48. Fáblán völgy sz. Fábán völgy. 1610: az Fabian veolgyben. 1678: Fáblán völgyin, 1714: Fabbyán völgy. Családnévből. Az 1549. óta itt élő nemzetség az 1835. évi összeírásban már nem szerepel.

49. Falu Földő. 1657: „az Hegyen az Falu Földő mellett“. Ma már nem ismeretes.

50. Feneketlen kut r.

51. Fenő fák sz. Fenyő fák. Az egykori erdő emléke.

52. Fongár e. 1614: Hegedősök fongartyában. Pesty: Fongárt. A Hegedüs nemzetség már 1482-ben itt élt.

53. Fongár kut e. sz. r. L. Fongár.

54. Fonyoszer. 1762 ...szántó az Fonyoszernél... Ma már nem ismeretes.

55. Föjső-, Ajsó Balikók hedzs e. sz. Felső-, Alsó Balikók hegy. A „Balikó“ nemzetség Jobbágyiból került Felsőőrrre, ahol először 1717-ben szerepel.

56. Föjső-, Ajsószöllők e. sz. Felső-, Alsószöllők. A régi szőlőművelés emlékét őrzi.

57. Föjső feniék sz. Felső feniék. 1714: Felső Feniékben.

58. Föjső Kutér sz. e. Felső Kutér. Forráskútból kifolyó ér.

59. Fölszeghi hegy. Egy XVII. sz.-i iratban: „inque Promontorio vulgo Fölszeghi hegy“. Szőlők voltak rajta. Ez az elnevezés ma már nem ismeretes.

60. Fügő sz. 1657, 1674: Szent Mártoni függő. A föld elhelyezkedéséről, u. i. Óriszentmárton község felé esik.

61. Föhényes ri r. 1637: Fövényes révnél. A „föhenny“ Felsőőrött aprószemű kavicsot jelent. (Imre 18.)

62. Fyereswttya. 1558: „Fyerer wth“. 1559: ...ultra viam publicam Fyereswttya vocatam... (Vasv. K. Lit. Inst. F: 35, N: 34.), A név első tagja talán „fürjes“-t jelent. Ma már nem ismeretes.

63. Fűösözög. Felszeg. A község északnyugati része.

64. „Gá“ körtifái r. Gáll körtifái. A Gáll nemzetség már 1549-ben is itt élt.

65. Gerücsök völgye e. r. 1686: Gerütsök völgye. Geröcsök völgye. A Geröcs v. Gedöcs nemzetség már 1482-ben szerepel, 1754 után kihalt.

66. Görbe e. sz. A talaj alakja miatt.

67. Gyepök sz. r. 1674, 1685: Gyepükben, 1741, 1774: Gyepök. Talán az egykori gyepű emlékét őrzi.

68. Gyöp r.

69. Handzsásberek r. Hangyásberek.

70. Hátraszegett sz. e. 1842: hátraszegett. A föld alakjából.

71. Herecegága e. 1558: Heorzeg aga, 1559: Herczegh aga.

72. Hetesvár. Hetesvár. A „hetes“ bűvös szám volt az ősmagyaroknál. (V. ö. Ipolyi 62—63.) A régi magyar vallás szenthelyeit talán „vár“-aknak nevezték (Ipolyi 494.).

73. Hidegodal sz. Hidegoldal. Északi fekvésű domboldal.

74. Hoagon harasz e. sz. Hágon haraszt. Családnévből. Ősi alsóéri nemzetség 1717—1754. között laktak tagjai Felsőőrött.

75. Homor sz. A „homoro“-ból vonódhatott el. Gyakori hely-

név. (Sz. Z. 388. M. Ny. XVI. 70.) Imre (Hn. 20.) szerint az egykor itt levő vas hámtortól származik a név.

76. Hosszuföldek sz. Hosszuföldek. 1638: Hosszu földeken. 1749: Hosszu. A földek alakjáról.

77. Hosszisar sz. 1614: Hozzu Sárnál, Hosszusár. Valamikor mocsaras rész lehetett.

78. Hosszivögy e. Hosszúvölgy. A talaj alakja miatt.

79/a. Hőbölök sz. A Hőből nemzetség neve az 1549—1604 közötti összeírásokban szerepelt.

79/b. Izman berek. 1443: Izmanberek. Ma már nem ismeretes. Az „Izman“ régi törökös-magyar név lehetett. Talán Iz + man összetétel az „ármány—ari + man“, „ocsmány—ocsu + man“ szavakhoz hasonlóan képezve. Ipolyi szerint (I. 92—93.) az „ármány“ és „ocsmány“ valószínűleg a régi magyar vallás istenei voltak. — Lehet, hogy az Izman ezekhez hasonló alak.

80. Irtás sz. 1652, 1686: Irtás. Erdőirtás helye.

81. Jankók kert = Berek ajja r. sz. A Jankó nemzetség 1482-ben itt élt, de 1622-ben nem szerepel már.

82. Gyézus hegye sz. 1659: Jézus hegy. Valószínűleg a Kálváriáról nevezték el.

83. Kalmár háza. 1782: Az Kalmár háza erányában. Ma már nem ismeretes.

84. Kaszálások e.

85. Kasznár r. Talán a kasznár (tisztartó) kn.-ből.

86. Kárász „bizonos ijenféli madarak tanáztak itt. (Varga I. Ny. F. IX.) Valószínűbb, hogy az egykor itt lévő tóban „kárászok“ (halfajta) voltak.

87. Kelemen szölleje = Szöllők sz. 1700. Kelemen szölleje. A Kelemen nemzetség 1549 óta él Felsőőrött.

88. Kelezhel; 1443: in loco Kelezhel. Ma már nem ismeretes.

89. Kerektois r. sz. 1678, 1702: Kerektovis. Lehet, hogy a kerek köznév erdőt jelent. (V. ö. Imre: Hn. 23.)

90. Keriek domb e. Kerek domb. 1842: Kerék domb. L. az előbbt.

91. Kermusberek; Körmösberek (?). 1443: „penes locum Kermusberek“. Ma már nem ismeretes.

92. Kétérközző e. Két ér köze.

93. Kétutközző sz. Kétutköze. 1678: Két út között. 1714: Kétut közzön.

94. Kidzsuos tó r. Kigyós tó. Itt tó volt valamikor. A környező dombokról idehúzódik le ma is az esővíz és a bokros helyet járhatatlanná teszi. A Gyepük dülő közelében van. (V. ö. Imre: Hn. 24.)

95. Kisharasz e. Kisharaszt. Erdős helyeket szoktak haraszt-nak nevezni.

96. Kiszfektető e. A név második tagja talán a „fekete tető“-ből származik egyszerejtéssel (Melich).

97. Klejner ucca. Klejner utca u. A „Kleiner“ nemzetség neve 1828-ban még nem szerepelt Felsőőrött.

98. Koacs tölfái r. Kovács tölgyfái. A XVI. sz. végén élt „Kovács“ nevű család itt, de 1604-ben már nem szerepel. Lehet, hogy foglalkozásnévből ered.

99. Koacs uodal sz. Kovács oldal. Pesty: Kovács oldal. L. az előbbit.

100. Komiati berda, 1761: ...mely fenjvesemnek ab occidenté az komiati berdán valo ut az mesgyéje... L. Berda mellyék.

101. Komocsi rit r. A „komocsin“ lenge, nádforma réti fű. (M. Ny. II. 215.) Nagykunmadaras, Győr dülönevei között is előfordul. Nádasok szélein terem, hengeres bugájú. A név besenyő vagy kun eredetű. A török kamys „nád“ + eyn kicsinyítő képző. (M. Ny. XXIII. 53.)

102. Komparga sz. Talán Kunparlaga. „Kun“ nevű család Felsőőrött 1549-ig visszamenőleg nem élt. Tehát 1549 előtt kellett itt lennie. 1482-ben A.-őrött szerepel Kun nevű család. V. ö. „Kumpéter“-rel.

103. Kondorok föld sz. Családnévből. A „Kondor“ nemzetség 1549-re már nem volt Felsőőrött. Alsóőrött még megtalálható 1626-ig.

104. Konyha r.

105. Kornabékes e. Kornabék (Kranaweek) boróka fenyő.

106. Kozmorok árka sz. 1678: Kozmorok árkában. Kázmér családnévből. Már 1549-ben is itt élő nemzetség.

107. Kódistelek r. sz. Koldustelek. Talán a rossz talaj miatt.

108. Kumpéter sz. e. 1716: Kun Péter völgye sz. n.-ből. L. „Komparga“.

109. Kuruc vögy sz. 1706: Kuruc völgy. Pesty: „1700 évben még nagy erdőség volt most pedig szántó. Kurucok rejtöztek benne.“

110. Kutér eleje r. L. Alsókutér-t.

111. Kújes börcök. Meredek dombon vezető út. A „börcök“ talán böcök, (bücök, böcek, böcsök, bötök) szócsaládhoz tartozik. Talán török jövevény szó. (M. Ny. III. 109.)

112. Lapos e. 1721: Laposban. A talajszintről.

113. Lehellanka; 1443 „supra locum lehellanka“. Ma már nem ismeretes. A „Lehel“ ősi magyar személynév.

114. Lencsés kut sz. Vízínövényről.

115. Lika vögy e. sz. Lika völgy. Likas=Lukas — sok helynevet képeztek vele. (Sz. Z. 599.)

116. Malomkert sz. 1686: Malomkert.

117. Mezőkapu. 1657: „Az Mezőkapun fellyül az hosszú dülöben“; 1710: „Asz. Mezőkapunál 2 hold föld... mely asz kaputól fogva kimegyen szintén asz Berdai utig“. 1804: „...az Mezőkapunál lévő 13 hold szántót.“ Ma már nem ismeretes.

118. Mélut sz. Mélyut. A mellette fekvő útról. 1443: „penes viam Melwth“.

119. Mértház sz. (= Kétútközö). Családnévből. A „Mért“ nemzetség 1549 óta itt él.

120. Moalomszer f. r. Malomkert, 1687: Malomkertben.

121. Nadas, Nadasd patak. 1617, 1678, 1680: Nadasd.

122. Nadasfejeajja r. Nadas fő alja. 1732: Nadas fejen alol. A Nadasd patak forrása körüli rét.

123. Nadzs ucca, Nagy utca u.

124. Nagyfektető e. L. a Kisfektetőt.

125. Nagy-Kis-vides e. N. K. Vizes. Nyelvi régiesség. A

- z-d- váltakozásra v. ö.: Rábafüzes — Raabfidisch (Mollay).
126. Nímét ri r. Német rév.
127. Nyires sz. 1680: Nyires. A nyir kn. (a többi finn-ugor nyelvekből kimutatható) régen „mocsár“, „palus“ jelentése volt. (M. Ny. XXIII. 315; XXVI. 395.) Az idősebb nemzedék ilyen értelemben ma is használja Felsőőrött. (V. ö. Imre: Hn. 28.)
128. Oamás berek e. Almás berek.
129. Oaszeg, Alsztg. A község délkeleti része. 1599: Alzegh, 1622: Alszezh. (Orsz. Ltt. Dic. **conser.**)
130. Oaszegi ritek r. Alsztgi rétek. L. az előbbt.
131. Odalas föld, Oldalas föld. 1686: Odalas föld. Ma már nem ismeretes.
132. Oth irtása. 1617: Oth irtasa. Ma már nem ismeretes. Az Oth nemzetség már 1443-ban itt élt; 1582 után nincs említés róla.
133. Othok harasztia. 1617: Othok harasztia. Ma már nem ismeretes.
134. Ösztörmen patak, r. e. Csak a községeink magyar lakossága nevezi még ilyen néven. A folyó mai neve Strém. [Melich J. (A honfoglaláskori Magyarország. M. Nyt. Kk. 1925—9. 383. l.) felsorolja ennek a névnek az okleveles említéseit: 1257: Ad fluvium Esztermeg (Árp. Uj Okt. VII. 459.). 1265: iuxta fluvium Ztremen (Árp. Uj Okt. VIII. 113.). Így magyarázza a név eredetét: Az Esztürmen, Esztermeg-Strčmen egy szláv nyelvi Stremen név átvétele, ez meg a szláv strmen „Kengyel“ köznévi mása. Az ómagyar Sztremenből a német Strem-Strém (innen a mai magyar Strém név.) Ez az adat rendkívül fontos, mert az ősmagyar szó továbbélése a területünkön minden kétséget kizáróan bizonyítja, hogy a magyar lakosság közvetlenül a megelőző szláv töredékektől vette át a folyónevet, vagyis nem német közvetítéssel. Azt is bizonyítja, hogy a mai lakosság az ősi lakoságnak közvetlen utóda. Véleményünk szerint ehhez a szócsoporthoz tartoznak az 1559: ad Loca Viszt, ab utraque parte ipsius tumuli Stherw-adatok is. — Tagányi (Gyepű és gyepűelve. Magyar Nyelv. 1913. 256—7.) magyarázata szerint, az 1233-tól emlegetett isztró, osztró, osztoró vagy eszteró nevű gyepűgátak, cölöpökből, karókból készült víziművek lehettek. Egy 1233. évi oklevél szerint, az ilyen „clausura aquae“-kat magyarul (vulgo) yztru-nak hívták. (Okl. Sz. 1192.) Egy 1264. évi adat „clausuram domini Regis“-t vstrovnak, 1426-ban a babóti gátat „fossatum wlgo Oztró“-nak, 1524-ben a Rába partján Eszterónak mondják. (Okl. Sz. i. h.; Századok 1906, 241—3. l.) Ez a szó azonos a ma is élő eszteró tájszóval, mely vízáradások ellen emelt töltést vagy gátat jelent Vas megyében. Tagányi szerint az „os“ szláv gyökéből származó szócsoporthal függ össze, amely „karó“, „cölöp“ stb.-jelentésű. (Új szlovén: ostrv, szerb: ostrva, cseh: ostrev, kisorosz: osterva, ostrova.) Ösztörüre másképp látófára, őrfára másztak az alföldi kukorica esőszők. Ösztörü állott a pusztai eserény mellett, honnan a számadó vagy bojtár kémlelte, merré legelnek a gulyák. (M. Ny. IX. 296.)
135. Palota ri r. Palota rév. A szláv Balota „sár, mocsár“-kn-ből (?).
136. Patak sz. r. 1714, 1728: Patak. Az ott folyó patakról.
137. Patakszer fr.

138. Pap völgye sz. Pap völgye. Egyházi föld lehetett. 1443: in loco Pap Welge.

139. Papfüggye sz. Pap földje. A református egyház birtoka.

140. Pá, hedzse (55) sz. Pál hegye. 1687: Paál hegyén. A Pálok 1549-ben is itt éltek már.

141. Pálok odala e. sz. Pálok oldala. L. az előbbit.

142. Pásfőlö sz. Pásfelett. 1657: Pást felett. Pás = Pázsit.

143. Piérnya fokla sz. e. Perje fáklya (?) A név első tagja növénynév (parietaria officinalis, M. Ny. XXXIII. 348.), a második tag — esetleg a „fáklya“ kn.-nek felelhetett meg. Érdekes megemlíteni, hogy a régi magyar vallási kultusz szerves tartozéka volt a fűáldozat. Áldozati fűként a krónikák a pernye „perjc“ fűvet említik (...herbam perye; ...herbam periarum; Ipolyi 528). Imre szerint (Hn. 30.) a név második tagja a „pokla“ köznévből ered disszimilációval.

144. Piharc. Piac. Az Alszeg és Felszeg közötti térség.

145. Pinkaszer fr. A Pinka folyóról.

146. Próder ueca. Brader utca u. „Broder nevű bürösök laktak benne“.

147. Pusztá háznál. 1663: ...rétet az Pusztá háznál... Ma már nem ismeretes.

148. Pusztá moalom. Pusztá malom. Malom volt itt valamikor.

149. Pusztá szöllök e. L. a Föjső-Ajsószöllök-et.

150. Rácok irtás. Családnévből. A „Rác“ nemzetség 1549-ben már itt élt, utóljára az 1626. évi összeírás említi. A jelenben megint élnek Rác sz. nevűek Felsőőrött. (V. ö. Imre: Hn. 31.)

151. Rácossa e. Rácavasa. 1657: Rátz avassa. 1794: Rátzok avassánál. L. az előbbit.

152. Renek. 1558: Reneky wth, Rewnek vta, Reoneok vta. 1597-ben egy északra vezető út neve a „Drajleber“ mellett. (Vas. K. Lít. Met. F: 3, Nr.: 11). Szentgotthárdtól északkeletre található Alsó- és Felsőőrönök község. Moór Elemér szerint (S. 49. l.) egy szláv rov „fovea, effosio“ tőből származik. (A magyar „gyepünek“ is „Rov“ felel meg a szlávban.) A magyar „Renek“ a szláv rivnikből keletkezett. Sopron környékén található Rednyk patak név is 1222-ben.

153. Rit odal e. sz. Rét oldal.

154. Rit. ut r. Rét ut. 1736: rét uttya.

155. Rondzsos ueca. Rongyos utca.

156. Rördös e. sz. 1782: Rendes. Talán a gabona rendekről?

157. Sárosberek r. sz. 1443: Sarusberek: 1680, 1714, 1774: Sárosberek. Valamikor mocsaras rész lehetett.

158. Szaruoberek sz. r.

159. Sássos rét. Egy 1686. évi iratban szerepel. Ma már ismeretlen.

160. Sempereg sz. 1443, 1614, 1700, 1762, 1774: Sempereg. Talán „Schönberg“-ből?

161. Seperkert sz. Családnévből. Az alsóőri Seper nemzetségből származtak át családok 1599-től kezdve.

162. Sorompo. 1782: ...egy kis rét az Sorompónál... Ma már nem ismeretes. A falukapunál állott.

163. Sötítvögy e. 1634: Sötét föld. A talaj színéről. (?)

164. Stampak. 1697-ben egy „kifolo kut“-ból eredő „vizfolias“ neve a „Baizspringli“ völgyben (Vasv. K. Llt. Met. F: 3, Nr: 11.) Stampak talán „Stambach“ (Mollay). Ma már nem ismeretes.
165. Stéfliháza = Komparga. Gúnynévből. L. Kys aliter Steff az 1582. évi alsóöri adománylevélben felsorolt családok között.
166. Stherw, 1554: ...penes tumulum *Stherw* vocatum... (Vasv. K. Llt. Lit. Inst. F: 35, N: 34.) L. Ösztörmen-t.
167. Sürő sz. Sürü család lehetett itt.
168. Sürőajja sz. Sürüalja. 1698: Sürő alatt. 1728: Sürü alatt. Az előbbi dülő alatti rész.
169. Szabad lanka r. Lejtős rész. Nevét a Pinka egyik kanyarulatának átvágása után „felszabadult“ lankáról kapta. (V. ö. Imre: Hn. 32.)
170. Szabó János árka. Személynévből. A Szabó nemzetség 1482. óta itt él.
171. Szarka kut, kut. 1790: Szarka kutyán belől. 1754-ben került Felsőőrbe a szigeti Szarka család.
172. Szárazér e. Egy kicsi, csak nedves időben feltörő ér körül levő erdők.
173. Szik ajja r. sz. Szék alja. 1627; Szék alá járó földeken. 1680, 1743; Szék alatt, 1684. 1692, 1710: Székallyai rét. A Szék patak melléke.
174. Szoros r. 1678, 1682, 1686, 1762: Szoros. A talajalakzat miatt.
175. Szehen ri e., szénrév. Valószínűleg a szénégetők jártak erre.
176. Szöllők ajja e. Szöllők alja. L. Főjső-Ajsó szöllők-et.
177. Szük ucca fr.
178. Tekerés rét. 1716: Tekerés rét a Dongok Lingájában. Ma már ismeretlen.
179. Templom ucca fr. A ref. templom melletti utca.
180. Teggyár vögy sz. 1610: A tedar veolgyen, 1614: Tedar Uölgyen. 1686: Teggyár völgye. 1714: Teggyár. 1721: Tölgyár vögy.
181. Tón innénd. 1774: „A Tón innénd a Berdára járóban Vagyon az Curialis házhelyen kívül a teleken egy darab pusztá curia az vegiben levő csalittal együtt, mely a berda utig kimégyen.“ Ma már nem ismeretes.
182. Tornyosok hegye. 1761: ...Föld az Tornyosok hegyénél... Ma már nem ismeretes. A „Tornyos“ nemzetség 1582—1626 között élt itt.
183. Tölfák. Tölgyfák. Az itt levő tölgyekről.
184. Tövisses házhely. 1674: ...föld az Tövisses házhelyen... Ma már nem ismeretes.
185. Tüskevár fr. L. Hetezsvár.
186. Tüskés sz. A felszántás előtti állapotról.
187. Ujtulos e. A tilos = avas (makkoltatás vagy legeltetés elől eltiltott erdő).
188. Urrite r. 1680: Ur rétén felyül. 1686: Ur réte. Talán valamely szomszédos földesúr (Batthyányoké?) rétje volt.
189. Vadegres r. Sok égerfa is nő rajta.
190. Varga vögy e. Varga völgy. Az 1549-ben már itt élő

Varga nemzetség 1626. óta az összeírásokban nem szerepel, azonban ma él ilyen nevű család Felsőőrött. (V. ö. Imre: Hn. 35.)

191. Vágóban. 1688. ápr. 25. Rátz Mihály a V. levő rétvét zálogba adja a Reudenben (Rödöny) lakó Sugár Péternek. Ma már nem ismeretes.

192. Várda hegy e. 1774: Várdohegy. L. Berda melyék-et.

193. Vásáros út sz. 1610: „Az vasaros vtnalj.“ 1677: Vásáros utnál. Vásárookra erre jártak Pinkafő felé.

194. Viszt. 1559: ... ad Loca Viszt (Vasv. K. Llt. Lit. Inst. F: 35, N: 34). L. Ösztörmen-t.

195. Vörözdomb. Vörös domb. 1560: onnayd napkeletre eg hegre fel min van hol az ember weres let (Körm. Llt. Alm. II. Lad. 2. Nr: 115/3.). 1678: vörös.

196. Warkw, Warkwe; Várköve? 1443: in loco Warkw, Warkwe. Ma már nem ismeretes. A régi magyar vallás szenthelyeit „vár“-aknak nevezték (Ipolyi 494.). Várköve talán áldozati követ jelenthetett. V. ö. Hetesvár, Túskevár.

197. Wyzkewz; Vízköz. 1443: in loco wyzkewz. Ma már nem ismeretes.

2. ALSÓÖR.

1. Ajsó-Főjső Borda e. Alsó-Felső Borda. L. „Berda“.

2. Ajsó-Főjső császa. Alsó-Felsőcsásza. Dögtemető. „Földekből áll nyugati részén dombos létben.“ (Pesty.) Császa: „sásos, nádas hely.“ (Et. Sz. I. 876. M. Ny. XII. 340—1. XIII. 210.)

3. Ajsó-Főjső völgy e. Alsó-Felsővölgy. V. ö. „Vögy“.

4. Ajsó-Közép-Főjső telek v. Oas. „Alsó Telek. Résztént földek, résztént fenyveses ovas nevű legelőből áll, a nyugati felén nagyon hegyes hely. Középtelek, Felsőtelek. Szántó földekből és nyugati részén ovas nevű fenyveses legelőből itt dombos alakban“ (Pesty).

5. Ajsógyöp sz. r. Alsógyep. „Gyöp. Résztént szántóföldekből, résztént legelő gyepekből álló lapány“ (Pesty).

6. Ajsó rét sz. r. Alsó rét. „Alsó rét. Szántó földekből és rétekből álló egyenes vonalban“ (Pesty).

7. Alsó szőlő. „Kaszáló rétekből erdőből és legelőből áll“ (Pesty). Ma már nem ismeretes.

8. Bakelli sz. A „bakelli = boróka fenyő, iuniperus communis“ köznévből származik. (Kálmán B. M. Ny. 1937. évf. XXXIII. 348.)

9. Bakkus sz. e. Bakos; 1606: „penes viam Bakos uth.“

10. Barnya oadal e. Barna oldal. „Barnya oldal. Kevés tölfás töbnyire fenyveses erdővel, legelővel, dombos, árkos, hegyes s völgyes hely“ (Pesty).

11. Barnya r. 1606: Barnya flumentum. Barna. Vagy a talaj színéről, vagy talán a „barnya“ nevű pünkösdi mulatságról van a neve. (V. ö. Ny. F. IX., 1903, 8.)

12. Bálint oas sz. „Bálint oassa. Résztént fenyves erdőből s legelőből áll dombos létben.“ (Pesty). Családnévből. A Bálint család neve utoljára az 1626-os összeírásban szerepelt, tehát a dülőnévnek előbb kellett keletkeznie.

13. Bálint ovassa paragja. „Földekből és legelőből áll a családok közt osztatlan karban“ (Pesty). V. ö. az előbbivel.

14. Belsőség. „A Beltelekben délnek és éjszagnak vonuló utcája, két felül épült lakházakkal“ (Pesty).

15. Benkők oasa sz. Benkők avasa. „Benkő ovas. Szántóföldből és legelőből áll dombos létben“ (Pesty). Családnévből. V. ö. „Benkők szőlője“.

16. Benkők szőlője sz. e. „Benkők szőlői. Szántóföldből és erdőből áll déli létben“ (Pesty). Családnévből. A régi szőlőművelés emléke. A Benkők ma is élő ősi nemzetség.

17. Berda ut; e. 1606: „via publica Borda“. „Alsóhegy. Szántóföldekből áll dombos alakban s itten van a Berda nevű ut, ezen délnek és éjszakának vonuló ut azért neveztetik Berda utnak, mert régenten az őriek itt álltak-ört, ha valaki jött, németül rákiáltottak Wer da? — Berda uton tul. Szántóföldek, fele dombos alakban“ (Pesty). V. ö. „Berda mellyék“. F. Ö.

18. Bikarit r. Bikarót.

19. Bodonoskút. „Egres bodonos kut. Földekből és legelőkből áll, több a lap helyen lévő forrási kutakkal“ (Pesty). A bodon (bödön) névvel a kút nyílását borító felépítményt nevezik, vagy az olyan kutat, amelynek belsejét egymás mellé állított rönkfákkal bélelik ki.

20. Bődönök árok. Bedenek árok. A Benedek névnek a Bedenek változatából eredhetett a név első tagja. Utoljára az 1549-es összeírásban szerepelnek itt Benedekék.

21. Burdóskörtifa r. Burdóskörtefa. A „burdós“ lehet, hogy azonos a „burhós, borult, beborult“ melléknévvvel. (M. Ny. IV. 432.)

22. Bükdülő e. Bökk dülő. Nem bükkfából áll a mai erdő. Lehet, hogy azelőtt bükk-erdő volt, vagy talán itt a „bükk“ 1. „hajlott, görbe“, 2. „domb“, 3. „bozót“ jelentésű. (V. ö. M. Ny. XXIII. 562—3.)

23. Cigán utca. Cigány u. f. r. Az itt lakó cigányokról nevezték el.

24. Cigányoas csalit. Cigányavas. A cigányputrik körül levő bozótos rész.

25. Csardahajtó v. Pusztaszöllök sz. Az istállózó állattartás emléke.

26. Csarita sz. „Csarita, szántóföldekből áll, a keleti felén dombos és hegyes földekkel, a középtájon egyenes vonalba országút megyen át“ (Pesty). V. ö. „Csarita“ F. Ö.

27. Csöngös kut. „Csöngös kut, felső Borda; legelő és forrásos kutakkal nyugatról dombos hely“ (Pesty).

28. Csurom völgye e. Családnévből. A Csurom (Chiron) nemzetség 1599-ben tűnik fel Alsóőrött, de már 1604-től nincs említve. 1700 körül a felsőöri anyakönyv még alsóőriként említi ezt a családnévet.

29. Derezspatak. A név első tagja a deres — szürke mn.-ből képződött. Gyakori folyónév.

30. Dombi erdő e.

31. Dögrét r. Azonos az „Ajsó-Főjső esása“-dülövel.

32. Dunarit r. A név első tagja Duna: „kövér, nagytestű“ jelentésben is előfordul. (Et. Sz. 1439.) Kisebb vizeket is szoktak „Duna“ névvel nevezni (Melich). V. ö. Dunarét. Fő.

33. Egrezsd e. Egres (éger fából álló erdő)-d ősi magyar deminutivummal képezve.
34. Égés e. Egykor itt az erdő egy része leégett; lehet, hogy tűzzel való irtás emléke.
35. Faluföd sz. Faluföld. Közös birtok volt.
36. Farkasugrató útszűkülés. Egy régi farkasvadászat vagy farkaskaland emléke.
37. Fehérkép. Szentkép.
38. Felső rét. „Melly alsó és felső-őri határ közt fekszik, többnyire rétségből és kevés szántóföldekből áll. Lapos hely, esős időkbe gyakortabb vízáradás borítja tetemes károkkal, mind ezen fennebb irt lapányos réteket és földeket is“ (Pesty). V. ö. Ajsó rittel.
39. Fenék sz. V. ö. „Feniek“ Örisziget.
40. Fenyős. „Földekből és legelőből áll a családok közt osztatlan karban (Pesty). Azóta felosztották.
41. Fongár e. V. ö. „Fongár“ F. Ö.
42. Forduló sz. Haraszt.
43. Főszög. Felszeg f. r. V. ö. „Főszög“-gel a másik három községben. A falu felső része.
44. Füle völgye sz. Fülep völgye. Családnévből. L. „Fülöpök földje.“
45. Fülöpök földje sz. Családnévből. A Fülöpök 1622-ben tűntek fel, de az 1700-as évekre már nem szerepelnek Alsóőrött.
46. Gasporok szőlő. „Rétségből áll kevés gyümölcs fákkal“ (Pesty). Ma már nem ismeretes. A Gaspor (Gáspár) családnév az 1482. évi összeírásban szerepel, 1549. előtt eltűnt Alsóőrről.
47. Gát r. Gát állott itt. 1443: „circa locum Gath.“
48. Gecivőgy sz. Gecivölgy. „Szántóföld és legelő“ (Pesty). A név első tagja „Géza“ személynévből származhatik.
49. Gyákiak erdeje e. Családnévből. Az ősi családok közül származó, ma is élő nemzetség.
50. Gyákiak oas sz. Gyákiak avas. „Gyákiak ovassa. Szántóföldből áll déli létben erdő és legelő“ (Pesty). V. ö. „Gyákiak erdeje“.
51. Gyézuskiátó sz. Jézuskiáltó. L. „Jézus hegy“ Felsőőrött.
52. Hagon haraszt. „Legelő forrásos kutakkal két felül lapközepe dombos“ (Pesty). V. ö. „Hoago hegy“-gyel.
53. Határ r.
54. Hegymegen sz. „Hegymegett. Szántóföld dombos alakban“ (Pesty).
55. Hideg odal sz. Hideg oldal. „Hideg oldal. Legelő esöpétes helyből áll“ (Pesty).
56. Hoagó hegy sz. Hágón hegy. „Hagon hegy. Szinte szántóföldekből és legelőből is áll, nagyon dombos hegy. Régenten Hagon rokonságé lévén ez“ (Pesty). A Hagonok az ősi családok közé tartoztak. 1482-ben már itt éltek. Nevük még szerepel 1700–1707. között az anyakönyvben, de az 1717-es összeírás már nem találja őket Alsóőrött.
57. Irtás sz. „Irtás. Szántóföldekből áll déli létben“ (Pesty).
58. Irtáskapu ut. Itt is falu kapu volt.
59. Jósék szölleje. „Rétségből és kevés gyümölcs fákból dom-

bos létben" (Pesty). A szőlőművelés emléke. Ma már nem ismeretes. A Jós (Josa) nemzetség neve 1599-ben tűnt fel, de már 1622-től nem szerepel.

60. Kápona sz. Kápolna. Kápolna áll ott.

61. Kárász sz. „Kárász. Szántó földek egyenes alakban" (Pesty). V. ö. „Kárász" Felsőőrött.

62. Kert r. „Alsó-közép kertek, mely az őri helység beltelekének keleti alsó felén fekszik, rétségből áll egyenes alapban" (Pesty).

63. Kiépi szőlő sz. Képi szőlők. „Képi szőlők. Szántóföld, rét, dombos s kevés tölfák nyölésével" (Pesty). V. ö. „Fehérkép".

64. Kilencmogye sz. Kilencmogye.

65. Kisküz. Kisköz f. r.

66. Kismél ut. Kismély ut.

67. Kis-Nagyhosszi sz. Nagy hosszú. „Kis hosszú részént földből, részént rétekből áll fele dombos alakban. Nagy hosszú rétségből áll egyenes helyen" (Pesty).

68. Komocsi rét r. sz. „Komocsi". Rétségből áll, lapos hely, a felső és alsó Komocsi rétek közti Pinka nevű folyó vízzel" (Pesty). V. ö. „Komocsi" Felsőőrött.

69. Komocsi torka sz. V. ö. „Komocsi" F. Ö.

70. Körtefa sz. Körtefa. „Körtvélf. Szántóföldből áll déli létben kevés erdő és legelővel" (Pesty). Ma már nem található ott körtefa.

71. Középszög. Középszög f. r. A falu középső része.

72. Kutfej sz. „Alsó-Felsőkutfej. Szántóföldből áll déli létben kevés erdővel" (Pesty).

73. Kües r. Köves. A talaj minőségéről.

74. Lécejter sz.

75. Markók árka. „Szántóföldekből áll dombos létben" (Pesty). Családnévből. Ma már nem ismeretes. V. ö. a következővel.

76. Markók nyirese közs. e. „Markók nyirese. Kevés tölfás töbnyire fenyveses erdővel, legelővel, dombos, árkos létben" (Pesty). A Markó család utoljára az 1754-es nemesi összeírásban szerepel, de 1549-ben már a községben lakott.

77. Magyaruos e. (fenyves!). „Magyaros szélesnél tul alsó völgy. Legelőből áll, hegyes völgyes árkokkal" (Pesty). Valamikor mogyorófa (corylus) erdő állhatott itt.

78. Meel teolg. Mély tölgy? 1606: meel teolg. Ma már nem ismeretes.

79. Moalom ut. Malomut f. r. A falu templomához vivő út neve.

80. Mezdő v. sorompó. Mező. Az egykori falukapunál állott sorompó.

81. Nadas patak. A falutól nyugatra folyó patak neve. A németek „Teich" néven ismerik.

82. Nadazsd r. „Alsó-Felső nadas. Legelőből áll forrásos kuttakkal" (Pesty). A Nadasd pataknévből.

83. Nadazsd hegy. „Szántóföld és erdőből áll, fenyvesek" (Pesty). A Nadazsd patakról.

84. Nadasdi ér. „Nadas rét. Rétből áll lapányos hely, a kö-

zépén egy kis patak folyik az egész nádas rét lapban van s gyakorta vizáradások borítják“ (Pesty).

85. Nadazsd mellék r. A „Nadas(d)“ patak melléke.

86. Novák sz. 1754-ben tűnt fel Alsóőrött a Novákovics család. Valószínűleg az ő nevéből ered a dülő neve (?).

87. Oaszög. Alszeg f. r. A falu alsó része.

88. Oas uodal sz. Avas oldal. „Oldali földek. Szántóföld keleti végén dombos alakban (Pesty).

89. Ovas alatti. „Szántóföld dombos a nyugati része“ (Pesty). V. ö. az előbbivel.

90. Palankrét r. Palank rét. „Palank rét. Ez rétségből áll lapos, régenten Palankok jószágá levén, azért neveztetik Palank rét düllőnek“ (Pesty). Családnévből. A Palank (máskor Plank) nemzetség a XVIII. sz. elején került Alsóőrre. Számos családja él ma is itt.

91. Partos főd e. „Partos föld. Legelő és tölgyfás erdőből áll partos oldalas hely“ (Pesty).

92. Patricárok gyalogut. Talán a „Patic“ névből.

93. Pongorácok uttya sz. Pongrácok útja. A Pongrácok az ősi nemzetségek közé tartoztak. 1626-ban még szerepeltek, de a XVIII. sz. elejére már eltűntek.

94. Pörösfödek sz. Pörösföldek. „Pörösföld szántóföldekből“ (Pesty). Valamikor a vörösvári uradalom és az alsóőriek közt per tárgyát képezte.

95. Puzta moalom sz. r. Az egykor itt álló malomról kapta a nevét.

96. Puzta szőlők sz. 1606: „Puzta zeoleo feodnek.“ „Puzta szőlők. Szántóföldekből“ (Pesty). A szőlőművelés emlékét őrzi.

97. Rítkert r. Rétkert. „Rétkertek. A községnek két malma közt, keleti és délnék vonulol több részre rétségből, s részént szántó földekből álló lapányos jószág és a felső malomtul kezdve az alsó malomig terjedő kis patak viz folyással, melly csak 540-ól (kb. 1 km.) hosszúságu, s az alsó malomnál a Pinka nevü folyó vízben mégyen“ (Pesty).

98. Rókalikak sz. Rókalukak. Sok róka tanyázott itt egykor.

99. Simon erdeje e. „Simon erdő szántóföldből áll déli létben s legelőből áll“ (Pesty). A Simon nemzetség 1582-ben tűnik fel egyszerre négy családdal, de azután ismét eltűnik.

100. Sorompó sz. r. „Sorompó. Szántóföldek egyenes alakban“ (Pesty). A falukapunál álló sorompóról.

101. Süröalla sz. Sürüalja. „Sürüalla. Szántóföldekből, s kevés kaszáló rétségből áll (Pesty).

102. Sűrű szőlők. „Rétségből áll tőlfák termése is mutatkozik, dombos“ (Pesty). A szőlőtermelés emléke. Ma már nem ismeretes.

103. Sürövágás e. Sürüvágás. „Farkas Mihók sűrű vágás, részént fenyves erdőből, részint legelőből áll, dombos alakban“ (Pesty). 1582, 1599, 1604-ben szerepel Alsóőrött Farkas Mihály. 1835-ben is, de a névadó valószínűleg az előbbieik közül került ki.)

104. Szarkakut sz. „Zarkakut. Szántóföldből áll déli létben kevés erdővel“ (Pesty). L.: „Szarka rit.“

105. Szarka rit r. „Az ugy hivott Zarka réti berkes lap köze-

pén, ismét itt a forrásos kutak által egy ki folyás ered és 625 öl (kb. 1 és $\frac{1}{4}$ km.) hosszúságra folyik a határunkba" (Pesty). Csáládnéből. A Szarka család utoljára az 1601. évi összeírásban szerepel Alsóórött.

106. Szálas közs. e. „Szálas domb cserespart. Részint fenyves erdőből, legelőből áll (Pesty). Talán a hosszú szálas fenyőfákról.

107. Szálason alul. „Csöpétés legelő kut forrással" (Pesty). V. ö. az előbbivel.

108. Szentkut völgy. Szentkut völgy. „Szentkut vízfolyás. Földekből és legelőből áll (Pesty).

109. Székinyires sz. A Szék patakról kaphatta a nevét.

110. Szennyes fák = Széki nyiresoldala. Szenes fák. Talán az egykori szénégetésről kapta a nevét.

111. Szilles r. Széles. A rét alakjáról. V. ö. „Magyaruos".

112. Szurdik r. Szurdok szük ut.

113. Tánelli sz. A német Tanne „fenyő"-k. n.-ből. (Tánelli < tanerl < tannel < Tanne. Mollay.)

114. Telek az uton alul, sz. „E közt mégyen a szekér ut nyugotnak Lődös helységnek (Pesty).

115. Telek köz. Telekköz f. r. V. ö. „Telek."

116. Templom ut f. r. „A falu templomához vivő út neve."

117. Tilalmas e. Tilalmas. „A tilalmasi erdő töbnyire tölfás és fenyveses erdő" (Pesty).

118. Tótok völgye sz. Tótok völgye. „Tótok völgye tilalmas. Legelő keletről és nyugatról hegyes alakban alsó felén lapány kutakkal innen ered a barnya nevű berkes lapány folyó vize, melly az oberdorfi határba a lap rétségbé alá folyik; eredetétől az oberdorfi határig 930 ölet (kb. 2 km.) tézsen e viznek határunkba való folyása" (Pesty). Az 1549. óta itt élő nemzetség nevéből.

119. Tilamas e. Tilalmas. „A tilalmasi erdő töbnyire tölfás és fenyveses erdő" (Pesty).

120. Tőjispárt sz. „Tővis part. Szántó föld és legelő déli létben" (Pesty).

121. Tulsó rit r. Tulsó rét. „Tulsó rétek, töbnyire rétségből s kevés szántó föld jószág lapány hely" (Pesty).

122. Uj szöllők sz. „Gyökeres ujj szőlő. Kevés tölfás töbnyire fenyveses erdővel legelővel dombos árkos hegyes s völgyes hely" (Pesty). A szőlők emléke.

123. Vadleányok dombja sz. Ebben a dombban a néphit szerint a „vadleányok" = tündérek laktak. Ki szoktak ülni a domb tetejére. Néha táncoltak és énekeltek. Jóindulatúak voltak. Segítettek is az embereknek. „Jó tündérek"-nek felelhettek meg. (V. ö. Ipolyi 65. l.) Ezek a mesealakok másutt is ismeretesek, mert pl. a Nép- és Tájkutató Intézetnek a Kiskunhalasra való kiszállásakor találkoztunk ugyanilyennevű dülönévvvel. Szolnok-Dobokában, Udvarhelyben, Háromszékben is ismeretes a „vadleány". Főtulajdonsága, hogy el tudja büvölni a férfiakat. Különösen szép holdfényes éjtszakán jelenik meg. Nem csábítja a férfiakat, menekül előlük. Véletlenül látja meg mindig valaki. (V. ö. Lajtha László: A „vadleány". Etnographia-Népelet. 1941. 246—249.)

124. Vágás sz. Kiirtott erdő helyén létesített termőföld.

125. Vendégfogadó sz. Régen vendégfogadó volt itt.
 126. Vizfólas sz. Vízfolyás. Lapos rész, ahol esőzésekkor víz folyik.
 127. Zátor ut sz. Az által ut. „Által uti szántóföldek, dombos a nyugati része“ (Pesty). A távolság megrövidítésére szolgáló út, melyet nem mesterségesen készítenek, hanem siető emberek tápossák (M. Ny. VII. 80—2).
 128. Zsibagyöp sz. r. Libagyep.
 129. Zsidóbót sz. Zsidóbolt. V. ö. „Zsidóerdő“.
 130. Zsidó erdő e. Zsidó birtokos tulajdona volt.

3. ÖRISZIGET.

1. Alásfeljáró sz. Pesty: „Alá s feljáró sz.“
 2. Állogos sz. Zálogos, Pesty: „Nyugoti-Közép-Fongár álogos“. Egykor elzálogosított földek voltak.
 3/a. Alsókerti (Pesty).
 3/b. Borda ut. 1613: borda utig. (Vasv. Kápt. Llt. Litt. Instr. F.: 3, Nr: 16.) A Pinka völgyében futó országút régi neve. V. ö. Fő. „Berda mellyék.“
 4. Bökefőde sz. Beke földje. Pesty: „Bökeföld sz.“ „Böke“ neve az 1549. óta felvett összeírásokban nem szerepel. Valószínűleg valamelyik ősi család vagy személy neve.
 5. Csordahajtó. Csordahajtó. Pesty: „Csordahajtó e. legelő“. Az istálló állattartás emléke.
 6. Dárduo sz. Pesty: „Dárdó sz.“ A „dárda“ kn.-nek felel meg. Az „dárda“ jövevényszó az olasz „dardo“-ból. (M. Ny. VII. 425.)
 7. Eger sz. Pesty: Egeri sz. Eger rét.
 8. Faluparagja. Faluparlagja. Közbirtok volt.
 9. Fektető e. A „Tilos“ régi neve. Valószínűleg a „Fekete tető“ kifejezésből ered egyszerűítés által.
 10. Feniek sz. Fenék. Fenék = 1. fundus, 2. palus, lutum. (Sz. Z. 237.) Árpád-korban gyakori elnevezés.
 11. Fongár árok. V. ö. „Fongár“. F. ö.
 12. Föjsópás sz. Felsőpás. L. Pás.
 13. Föjső riétek r. Felső rétek. Pesty: Felsőréte kaszáló. Felső réti sz.
 14. Geresina sz. Más változata a Keres(i), Keresina (V. ö. Wallner 8.). Kerechyn „solyom“ (Sz. Z. 247.). A krónikák is az ősmagyarok mithikus madaraként említik (...avesque legerfale, que hungarice Kerechet apellantur. Kézai I. 1.). Számos hn. is őrzi a nevet: 1350: Kerchide (Vas m. D. Ny. sarkában lehetett. Csánki II. 764.). Keresen falu; Bereg, Zala, Borsod, viz: Szaboles vm.-ben. Keresend (Heves), Kereséd (Tordaaranyos), Kercsje (Zala), Kereseliget (Somogy). (V. ö. Ipolyi 245.) Ezekből a hn.-ek-ből két szógyököt kapunk: Keres, Keresen. Az utóbbi az előbbiből a çyn deminutivummal képződhetett. A-cyn képzőnek nagy szerepe van a török állat- és növényneveknél. (M. Ny. II. 110. L. még Komocsi alatt Felsőörnél.)
 15. Gyöp r. Gyep.
 16. Harasz köz sz. Pesty: Harasztköz sz.
 17. Házhelek sz. Házhelyek. „Igen hihető, hogy Szigeth neve-

zetét onnét vette, mivel valaha azon dülő földön feküdt, mely máig is házhelyeknek neveztetik és akkor keletről és nyugotról is patak folyta körül. A nyugotti patak elenyészett, de nyomai még most is láthatók“ (Pesty).

18. Hegy sz. Pesty: Hegyi sz. A talaj felszínéről.

19. Hosszi. Hosszu sz. Pesty: Hosszu dülő e. és sz. A szántó-földek hosszúkás alakjáról.

20. Hossziföldek sz. Hosszúföldek. Pesty: Hosszúföld. 1613: ...hosszu feoldeknek..., (Vasv. Kápt. Llt. Lit. instr. F.: 3. Nr.: 16.)

21. Hosszirietek r. Hosszu rétek. Pesty: Hosszu rét kaszáló.

22. Irtás sz. Pesty: Irtás sz. kaszáló.

23. Kapunál sz. Régi „falukapu“ állhatott itt.

24. Kercs sz. V. ö. „Gercsina“.

25. Kertvégi dülő. Pesty: Kertvégi dülő. Ma már nem ismeretes.

26. Kigyósárok, árok. Kigyósárok.

27. Kisharasz legelő. Kisharaszt. 1613: Haraszt (Vasv. Kápt. Llt. L. I. F.: 3., Nr.: 16.) Pesty: Kisharaszt-nyires. A „Nagyharaszt“ a vörösváriaké lett. — Talán az ottani „Strass“ dülóvel azonos. Wallner 7., 1644: Veszekedő csarítás. (Vasv. Kápt. Llt. Met. F.: 3., Nr.: 10.)

28. Kiscsarda hajtó ut. Kiscsordahajtó. V. ö. „Csardahajtó“.

29. Kisvölgy legelő. Kisvölgy.

30. Koboszta födek sz. Káposzta földek. Valamikor itt káposztát termeltek.

31. Kövesen kívül. Pesty. V. ö. „Köves“.

32. Köziesp dülő sz. Pesty: Köziesp dülő sz.

33. Kües sz. Köves. Pesty: Köves.

34. Kuruklás erdő e. „Kurukla“ tájszó = szénvonó. Pesty: „Vágás vagy Kuruklás. Ez előtt 27 évvel (1837-ben) makkal beültetett és neve Vágásra változtatott.“

35. Lapos sz. e. Pesty: Lapos sz. 1694: Lapos. (Vasv. Kápt. Llt. Met. F.: 3., Nr.: 13.) A talaj felszínéről.

36. Lázár paragja legelő. Lázár parlagja. A dülónév első tagja 1549-nél korábban élő család vagy személy neve lehetett, mert az 1549. óta felvett összeírásokban ily név nem szerepel.

37. Moalom sz. Pesty: Malomi sz.

38. Mészlikaknál sz. Mészégetőhely.

39. Nagy-Kisárok. Árok.

40. Nád r. Pesty: Nyugoti nád, Nád, Keleti nád.

41. Nyires sz. Pesty: Nyiresi dülő sz. V. ö. köv.

42. Nyires fenyő, tölgy erdő. Pesty: Nyiresi erdőcske. A „nyir“ k. n. régen „mocsár, sár“ jelentéssel is bírt.

43. Oas sz. Avas = 1. Nagy fákból álló erdő. 2. Makkos erdő.

3. Tilalmas (silva prohibita Sz. Z. 39. Et. Sz. 182.) Pesty: Avas sz. e.

44. Öregfáknál sz. 1864-ben még részben erdő volt. (Pesty: Öregfák sz. e.)

45. Pás sz. „Pás sz.“ Pesty. (Pás- pázsit- pást-, pázsint. Sz. Z. 759.)

46. Pusztaföldek. Pusztá földek.

47. Rajsz sz. Rajz? 1694: Raiczi. (Vasv. Kápt. Llt. Met. F.: 3. Nr.: 13.) Pesty: Rajzi sz. = rajz. Sz. Z. 797. Szentkép volt ott.

48. Riétnyé sz. Rétnél.
 49. Rövid födek sz. Rövidfödek.
 50. Sás r. sz. Pesty: Sási sz.
 51. Sátorjános sz. Pesty: Sátorjános sz. Valószínűleg sátorján = sáfrány kn.-ből származik.
 52. Szék vüögy sz. Szék völgy. L. Szék patak.
 53. Telek sz. Pesty: Teleki sz. Ennek egyrészét az Erdődyek Vörösvárhoz csatolták valamikor. Az ottani rész neve „Telken“.
 (Wallner 7.)
 54. Temetőnyé sz. Temetőnél. Pesty: Temetőmellyéke sz.
 55. Tilos e. Legeltetés elől elzárt erdőrészt.
 56. Tuótok föld sz. Tótok föld. Pesty: „Tóthok földje sz.“ Családnévből. A „Tótok“ nemzetsége már 1549-ben Szigetben élt.
 57. Tuófészek. Tófészek. Régen tó állott itt.
 58. Ujmoasz e.
 59. Uton kül sz. Uton kívül. Pesty: Uton kívül sz.
 60. Válarka r. „Vál“ talán gör. kel. szlv. alakban közvetített szn. a „Valens“ névből. Árpád unokájának is ez volt a neve. (M. Ny. I. 311. Hn.: Vál. (Fehér m.). Vas-m.-ben: Vát (1329: terra Walth).
 61. Várfölde. Wallner említi. Ez a dülő a vörösvári határ közelében lehetett. A hagyomány szerint az Erdődy grófok vették el. — Lehet, hogy a „vár-szenthellyel“ függött össze. (V. ö. Fő. Hetezvár, Túskevár, Varkwe.)
 62. Vízárók legelő.
 63. Víznyé sz. Víznel.
 64. Völgyön alol sz. Pesty. V. ö. a köv.
 65. Völgyvége fenyves. Pesty. V. ö. a köv.
 66. Völgyi sz. Pesty. V. ö. a köv.
 67. Vüögy e. legelő, Pesty. Völgy e.
 68. Vüögy árok e. Völgy árok.

4. JOBBÁGYI.

1. Arkonallul sz. r. Hinter der groszen Bahn. „Diese Riede enthält die Acker und Wiesenkultur. Darauf befinden sich Sumpfgäber, welche zum Theil noch nie ausgetrocknet sind und dürfte daher den Namen „Grosze Bahn“ erhalten haben“ (Pesty).
 2. Báránkert r. Báránkert. Az egykori juhászat emléke.
 3. Belsőség sz. Ortsried. „Zu derselben liegt der Ort Jabing, durch welchen der Pinka Flusz flieszt, welcher aus Österreich herabfließend, sich bei Körmend in die Raab ergieszt. Hier werden die sogenannten Német Szt. Mihályi korsók (steinartige Wein und Wasserkrüge): gemacht und in ganz Ungarn verführt und verkauft“ (Pesty).
 4. Berek sz. A német lakosság is ezen a néven ismeri. A Pesty-féle kérdőív magyarázata szerint még: Berek. Ist ein kleiner, mit Erlenbäumen bepflanzter Anger-Hutweide.
 5. Berda ut. L. Felsőört.
 6. Brunarom e. A helybeli magyarázat szerint a „Prungraben-Brunngraben, kutárok“-ból ered.
 7. Bünkő. A mai magyar lakosságnál már nem találtuk meg

ezt az elnevezést. A Pesty-féle kérdőív szerint: Ist eine kleine ebene Ackerriede und dürfte wegen seines Winkelformes den abgeleiteten schlecht ungarisch gesprochenen Namen Bünkő erhalten haben.

8. Csereriét r. Csererét. Valamikor a nemesek ezt a rétet elcserélték a földesúrral.

9. Csardás rit. r. Csordás rét. Az istállós marhatartás emléke.

10. Düllő sz.

11. Edlacker sz. A Pesty-féle kérdőív szerint: Die Stelle dieses Ackers war einst eine mit Erlenüberwachsene Hutweide; daher von Erlen der Name Edlacker. — Valószínűbbnek tartjuk, hogy „Edlacker“ jelentése „nemes rét“ és a nemesek birtoka volt.

12. Faluriét r. Falurét. Közirtok volt.

13. Fangár. A Pesty-féle kérdőív szerint: Eine grabenförmige Wiesenfläche wohin bei starken Regengüssen das Wasser von den nebenliegenden Ackern abfließt. V. ö. „Fongár“ Felsőőrött.

14. Fűszegen föllül sz. Felszegen fellül. A „szeg“ kn.-nek „szöglet“, falurész, utca értelme van. (Sz.-Z. 894.). A nemesi falurésznek az ú. n. Kisjobbágyi-nak a másik, a környék lakosai által jobban ismert neve.

15. Főszegi kertek alatt sz. A Pesty-féle kérdőív felsorolásában szerepel: „Unter den Gärten obern Dörfl.“ Unter den Gärten obern Dörfl Ungarisch: Főszegi kertek alatt. Ist eine kleine ebene Ackerriede ober den letzten Häusern in Jabing welche ortsüblich zusammen Dörfl, ungarisch Főszeg genannt werden.

16. Fűszegi riét r. Felszegi rét. A Felszeg melletti rét neve.

17. Fűszegi ut. Felszegi út.

18. Gejger riét r. (Felső- és Alsó). A Gejger—Gayger családnévből. Az Erdődyekkel rokon földesúri család 1544-ben már Jobbágyiban élt.

19. Gyöp sz. r. a) Ober (richtiger) Edelleutsanger. b) Untere Anger.

a) Ist eine ebene glatte Hutweide die ganze Fläche Adlgrund daher der Name. (Pesty).

b) Eine flache viereckige Hutweide ganz flachen Bodens, am unteren Ende des Dorfes (Pesty). V. ö. „Gyöp“ Felsőőrött.

20. Határut. A Berda útról Jobbágyiba vivő út. A templom mellett.

21. Határszik. Kaszálló. Határszék. A „Szék patak“-on túli kaszálló neve.

22. Heritschische Mühlgarten. A Pesty-féle kérdőívben szerepel: Der ganze viereckige, eingeschlossene Grund ist der Heritsch Familie ober der Mühle des Herren Frantz Heritsch (Pesty).

23. Hofacker sz. Ein viereckiger Herrschaftsacker den die Herrschaft Rothenurm nicht gar vor langer Zeit den Jabinger Unterthanern abgenommen hat (Pesty).

24. Ihászdomb sz. Egykori juhászat emléke. V. ö. köv.

25. Ihászerdő e. Az „ihász“ a „juhász“ kn. régi alakja. Az egykori juhászat emléke.

26. Irtás sz. Greuten. Diese Riede ist eine auf einer Berganhöhe liegende lähmige Ackerriede neben dem Rohrbacher Hotter. In dieser Riede befindet sich neben dem nach Rohrbach führenden

Communal Fahrtweg der sogenannte „Greuten-Meierhof“. Den Namen dürfte diese Riede vielleicht daher erhalten haben, weil früher hier vielleicht Gestrippe oder Wald gestand und durch Ausgreuten erst urbare gemacht wurde. Der Meierhof wird seinen Namen jedenfalls von der Riede haben. (Pesty.)

27. Iskola erdő e. A Malom-úttól Ény-ra. A tanító ellátásához tartozott.

28. Iskola riét r. Iskola-rét. A tanító ellátásához tartozott.

29. Kertszegiut. A kertek alatt a falun kívül vivő út.

30. Kertszer sz. Hinter den Gärten. Diese Riede ist eine flache Ackerkultur, worauf viel Kren wächst. (Pesty.)

31. Kleinäcker sz. r. A Pesty-féle kérdőívben fordul elő: Eine flache Acker- und Wiesenkultur.

32. Kocsma füöd sz. Kocsma föld. A kocsma bérletéhez (árendájához) tartozott.

33. Községi erdők e. Gemeindegewald. Ist jener der zwischen den Baumwäldungen und der Teichwiesenriede sich auf einem ziemlichen Anhöhe durchzieht. Der Name G. kommt daher, weil er der Gesamtgemeinde gehört (Pesty).

34. Kües sz. Köves. A talaj minőségéből.

35. Langacker. Die Acker dieser Riede ziehen sich von der Landstrasse an längs bis zum Grosz Petersdorfer Hotter östlich hin (Pesty).

36. Malomkert sz. r. Kleinmühlgarten, Untere Mühlgarten. Kleinmühlgarten ist eine niedrig liegende Acker und Wiesenfläche ober der Jabinger Gemeinde-Mühle. Den Namen Mühlgarten dürfte diese Riede vielleicht daher haben, weil die ganze Riede eingezäunt und neben der Mühle liegt (Pesty). Untere Mühlgarten. Ist eine etwas erhöhte Acker und Wiesenfläche unter der Jabinger Gemeindegemeinde. Von welcher sich der Riedenname herkommen kann (Pesty).

37. Malom ut. L. a következöt.

38. Malomtifüödek sz. Malomuti földek. Mühlwegäcker. Ist eine, auf einer kleinen Anhöhe liegende Ackerriede neben dem gleichnamigen communal-Fahrtweg (Mühlweg). Den Namen dürfte die Riede von diesem Weg, der Weg selbst aber seinen Namen daher erhalten haben, weil man vermuthet, dass man auf diesem Weg einst zur Mühe (Mühle!) an dem Pinkaflusz, wo jetzt das Dorf Jabing liegt hereingefahren sei (Pesty).

39. Mezödombi füödek sz. Mezödombi földek. Feldäcker. Ist die beste Ackerriede, auf einem kleinen Anhöhe. Alte Sagen nach soll einst hier der Ort Jabing gelegen sein, was jedoch nicht bestimmt ist, nur wird ermuthet weil noch immer Baumaterial gefunden wird (Pesty).

40. Nagyhidi füödek sz. Nagyhidi földek.

41. Nadasi riétek Nadasi rétek. Teichwiesen. A Nadas patak-ról. L. Felsőört. Ist eine Wiesen und Weidefläche, neben dem sogenannten Teichbachl (ein Flüszen) wel(ches) die Grenze zwischen Jabing und Kroatdorf bildet. Den Namen dürfte diese Riede entweder von Teichbachl oder daher haben, weil diese Riede einst aus teichförmigen Moraste bestanden ist. Auf den Hutweidetheile

dieser Riede befindet sich jetzt noch eine verwehrlöse Wasserquelle (Pesty).

42. Nagy riétek r. Nagy rétek. Groszwiesen. Eine niedrig gelegene Wiesenfläche mit Acker vermischt, welche von Zickenflusz öfters überschwämmt wird (Pesty).

43. Nemesriét r. Nemesrét. Edelleutswiesen. Ist grösztentheils niedriger Wiesenboden sämtlich adeliger Grund und dürfte die Riede daher ihren Namen haben (Pesty).

44. Ovaserdő e. Baunwald. Eine unter verschiedenen Gliedern der Gemeinde vertheilte Waldstrecke auf den neben dem Dorfe längs herliegenden Bergrücken. Vielleicht dürfte der Name Baunwald von Bauerwald herkommen (Pesty). V. ö. „Oas uodal“ Alsó-örött. Talán, Baunwald < Bannwald, tilos erdő? (Mollay).

45. Pajtakerület sz. r. Stadlacker. Eine Ackerfläche neben dem Stadl (Dreschtenne) der Adlgemeinde Jabing (Pesty).

46. Pajtáki r. A házak végében épült pajtákon túli rétek.

47. Patakhel sz. Patakhely. Eine niedrige kleine Ackerriede. Hier dürfte einst Wasser gestanden sein, daher der Name Patakhel (Pesty).

48. Pinkaäcker sz. Die Acker dieser Riede stossen an den Pinkaflusz, daher ihr Name Pinkaäcker (Pesty).

49. Pinkameis. Ist ein junger Gemeinewald auf einem hinanziehenden Bergrücken neben dem Herrschaft Rothenthurnerischen sog. Pinkawald. Den Namen dürfte er entweder von diesem Walde oder von dem neben vorbeifliessenden Pinkaflusz haben (Pesty).

50. Puogári földek sz. Polgári földek. A jobbágyokat neveztek „polgárok“-nak.

51. Pörös erdő e. A régi birtokperek emlékét őrzi az elnevezés.

52. Szikalla sz. Székalja. Unter der Zicken. A „Szék patak“-ról. „Szék“-nek nevezték általában a sáros, vizes helyet (Sz.-Z. 899.). Unter der Zicken. Diese Riede liegt an der Ostseite des Zicken Fluszes (Pesty).

53. Szikentul sz. Széken tul. Hinter der Zicken. Diese Riede besonders deren Anwenden stossen an den vorbeifliessenden Zickenflusz, von welchen die Riede oft tüchtig überschwämmt (Pesty).

54. Temető. V. ö. köv.

55. Temető riétek r. Temető rétek. Freudhofwiesen. Diese Riede schlieszt sich knap an den alten sogenannten Edelleuts Freudhof, woher sie ihren Namen haben dürfte. Auch hier werden Steine und Ziegel gefunden, die vermuthen lassen, dasz der Ort Jabing einst hier gelegen sein kann (Pesty).

56. Templom riét. Templom-rét.

57. Utkerület sz. A „Malomut“ környéke.

58. Új riét. r. Új rét.

59. Vízpart legelő. A Pinkánál.

60. Zwischen die Bahnen. Ist grösztentheils eine Wiesenkultur, worauf sich Sumpfgräben befinden (Pesty). V. ö. „Árkonallul.“

Tartalom.

	Lap
Előszó — — — — —	III.
I. A népsziget-kutatás — — — — —	1
II. A népszigetté válás előtti kor — — — — —	11
III. A népsziget történeti élete — — — — —	30
IV. Népesedési és nemzetiségi viszonyok — — — — —	62
V. A mai helyzet — — — — —	71
Adattár — — — — —	78

25

Település- és népiségtörténeti értekezések.

A Pázmány Péter Tudományegyetem
Magyar népiség- és településtörténeti intézetének
kiadványai.

1. Fügedi Erich: *Nyitra megye betelepülése*. 1938. 8°. 70 l.
2. Iezkovits Emma: *Az erdélyi Fehér megye a középkorban*. 1939. 8°. 90 l.
3. Balázs Éva: *Kolozs megye kialakulása*. 1939. 8°. 67 l.
4. Maksai Ferenc: *A középkori Szatmár megye*. 1940. 8°. VI + 241 l.
5. Jakó Zsigmond: *Bihar megye a török pusztítás előtt*. 1940. 8°. VIII + 424 l.
6. Kovács Márton: *A felsőőri magyar népsziget*. 1942. 8°. IV+120 l.